

e-ISSN: 2822-4000

VASAD

VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

14

2024

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi - Yıl / Year: 2024 - Sayı / Issue: 14

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

*Van Yüzüncü Yıl University
Faculty of Literature, Department of History*

e-ISSN: 2822 - 4000
Yıl/Year: 2024 Sayı/Issue: 14

Kapsam / Scope: Sosyal Bilimler / Social Sciences

Periyot / Period: Yılda iki kez (Haziran, Aralık) yayımlanır.
The journal is published two times a year (June, December)

Yayın Dili / Publication Language: Türkçe ve İngilizce /
Turkish and English

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi Biyografi Alanında Neşriyat
Yapan Uluslararası Hakemli Bir Dergidir
Vankulu Journal of Social Studies is an international peer-reviewed journal
specializing in the field of biography.

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi en az iki hakemin görev aldığı çift
tarafli kör hakemlik sistemi kullanmaktadır.

Vankulu Journal of Social Studies uses a double-blind method refereeing
system with at least two referees.

İndeksler/ Indexes

MLA (Modern Language Association)

ASOS indeks

Bu dergideki makaleler iThenticate programıyla taranmıştır
This journal uses iThenticate (Plagiarism Detection Software)

**Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü**

Sahibi/ Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Adına

Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Literature, on Behalf of the History Department

Prof. Dr. Bekir Koçlar

Yazı İşleri Müdürü/ Responsible Manager

Nimet Sekman

Baş Editör/ Editor in Chief

Doç. Dr. Ercüment Topuz

Editörler/ Editors

Doç. Dr. Uğur Bozkurt

Dr. Ömer Ertürk

Murat Cabaz

Dil Editörleri/ Language Editors

Arş. Gör. Merve Şule Gülaçar

Sekreteryaya/ Secretary

Münife Obuz

Dizgi ve Tasarım

Ali İmran Arvas

İletişim Bilgileri/ Contact Details**e-posta/ e-Mail:** vasad@yyu.edu.tr**e-Ağ/Web:** <http://dergipark.org.tr/yyuvasad>**Adres/ Address:** Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü**Yayın Tarihi/ Publication Date**

31 Aralık 2024/ December 31, 2024

Dergide yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi yayın kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Yayın kurulu ve editöryal ekip makalelerle ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez

All responsibility for the articles published in the journal belongs to the authors. The editorial board of the journal is free to decide whether or not to publish the submitted manuscripts. The editorial board and editorial team do not accept any legal liability for the articles.

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Prof. Aleksandar KADIJEVIC (Universiyt of Belgrade, Serbia, Belgrade /orcid: 0000-0002-1875-8093 / akadijev@f.bg.ac.rs)

Prof. Dr. Ali SATAN (Marmara Üniversitesi, Türkiye, İstanbul/ orcid: 0000-0001-9637-547X/ ali.satan@marmara.edu.tr)

Prof. Dr. Bekir KOÇLAR (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye, Van / orcid:0000-0003-2373-945X/ bekirkoclar@yyu.edu.tr)

Prof. Dr. Kemal YAKUT (Anadolu Üniversitesi, Türkiye, Eskişehir /orcid:0000-0001-8048-5658/ kyakut@anadolu.edu.tr)

Prof. Dr. Muhsin MACİT (Anadolu Üniversitesi, Türkiye, Eskişehir / orcid:0000-0001-7379-8293)

Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK- Samsun Üniversitesi, Türkiye, Samsun / 0000-0001-8310-3766 / mustafa.colak@samsun.edu.tr)

Prof. Dr. Ömer OBUZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye, Van / orcid:0000-0002-8686-4488 / omerobuz@yyu.edu.tr)

Doç. Dr./ Assoc. Prof. Ilirjana Kaceli (Demirlika) (Alksander Xhuvani' Elbasan University, Albanian, Elbasan / orcid: 0000-0002-8228-9789 / ilirakaceli@gmail.com)

Doç. Dr./ Assoc. Prof. Liliana Elana BOŞCAN (University of Bucharest, Romania, Bucharest orcid: 0000-0002-3272-4914 / liliana.boscan@gmail.com)

Dr. Öğr. Üyesi Metin AYDAR (Erzurum Teknik Üniversitesi, Türkiye, Erzurum / orcid:0000-0002-6311-7527 / metin.aydar@erzurum.edu.tr)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Article

Yakup Civelek

Vanlı Mehmet b. Mustafa ve Vankulu Lügati: Osmanlı Matbacılık Tarihi ve Sözlük Çalışmalarında Bir Dönüm Noktası

Mehmet b. Mustafa from Van and the Vankulu Dictionary: A Turning Point in Ottoman Printing History and Lexicography.....1

Ferzande İdiz

Vankulu Mehmed Efendi'nin Hayatı, Tarikatı ve Eserleri

The Life of Vankulu Mehmed Efendi, His Order And His Works.....22

Hasan Demirtaş

Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi ve Manisadaki Vakfının Kurumsal Yapısı

Vankulu Mehmed Efendi Waqfiya and Institutional Structure of his Waqf in Manisa.....39

Ercan Çelebi

Bir Kuva-yı Milliyecinin Hayat Hikâyesi: Hüseyin Ferit Recai Bey [Törümküney]

The Life Story of a National Forces Member: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney).....53

Nevzat Erdoğan

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Başarılı Bir Siyaset Adamı: Tahsin Coşkan (1890-1952)

A Successful Agriculturalist, Politician, and Bureaucrat in The Early Years of The Republic: Tahsin Coşkan (1890-1952).....74

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi/Vankulu Journal of Social Studies
e-ISSN: 2822 – 4000
Yıl / Year: 2024 - Sayı / Issue: 14

**Vanlı Mehmet b. Mustafa ve Vankulu Lügati: Osmanlı Matbacılık Tarihi ve Sözlük
Çalışmalarında Bir Dönüm Noktası**

Mehmet b. Mustafa from Van and the Vankulu Dictionary: A Turning Point in Ottoman
Printing History and Lexicography

Yakup Civelek

Prof. Dr. Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Orcid: 0000-0002-3448-4723

ROR İD: <https://ror.org/05ryem72>

DOI: 10.55089/yyuvasad.1596680

yakup.civelek@hbv.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Civelek, Y. (2024). Mehmet b. Mustafa from Van and the Vankulu Dictionary: A Turning Point in Ottoman Printing History and Lexicography *Vankulu Journal of Social Studies*, 14, 1-21.

Civelek, Y. (2024). Vanlı Mehmet b. Mustafa ve Vankulu Lügati: Osmanlı Matbacılık Tarihi ve Sözlük Çalışmalarında Bir Dönüm Noktası, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14, 1-21.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: December 5, 2024/5 Aralık 2024

Accepted/Kabul Tarihi: December 27, 2024/27 Aralık 2024

Published/Yayın Tarihi: December 31, 2024/ 31 Aralık 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Issue/Sayı: 14 Pages/Sayfa: 1-21

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yakup Civelek).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Vanlı Mehmet b. Mustafa ve Vankulu Lügati Osmanlı Matbaacılık Tarihi ve Sözlük Çalışmalarında Bir Dönüm Noktası

Mehmet b. Mustafa from Van and the Vankulu Dictionary: A Turning Point in Ottoman Printing History and Lexicography

Özet

Bu makale, Osmanlı matbaacılık tarihi ve sözlük çalışmaları açısından bir dönüm noktası olan Vankulu Lügati'ni ele almaktadır. İlk Türk matbaası olan İbrahim Müteferrika'nın matbaasında basılan ilk eser olarak Vankulu Lügati, hem teknik bir yeniliğin hem de kültürel bir dönüşümün sembolü olmuştur. Eser, Cevherî'nin Sihâh isimli Arapça sözlüğünün Türkçe çevirisi olup, Arapça öğreniminde önemli bir başvuru kaynağıdır. Makale, Vankulu Mehmed b. Mustafa'nın hayatını, ilmî kişiliğini ve tercüme yöntemini incelerken, sözlüğün Osmanlı ilim geleneğindeki ve matbaa tarihindeki yerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir. Ayrıca, eserin yapısal özellikleri, eleştirileri ve Osmanlı dilbilimindeki etkileri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Vankulu Lügati, yalnızca bir sözlük değil, aynı zamanda bir eğitim aracı ve kültürel bir köprü olarak Osmanlı modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Vankulu Lügati, Mehmed b. Mustafa el-Vanî, Sihâh, Tercüme Metodolojisi, İbrahim Müteferrika, Osmanlı Matbaacılığı

Abstract

This article examines *Vankulu Lügati*, a milestone in Ottoman printing history and lexicographical studies. As the first work printed by the Ottoman press founded by İbrahim Müteferrika, *Vankulu Lügati* represents a technical innovation and a cultural transformation. The dictionary is a Turkish translation of Cevherî's *Sihâh*, a renowned Arabic lexicon, and served as an essential reference for Arabic language learning. This study delves into the life and scholarly contributions of Vankulu Mehmed b. Mustafa, explores the translation techniques he utilized, and evaluates the dictionary's place within the Ottoman scholarly tradition and the history of printing. Additionally, the article discusses structural features of the work, its critical assessments, and influence on Ottoman linguistics. Beyond being a mere dictionary, *Vankulu Lügati* functioned as a vital educational resource and a cultural bridge, playing a significant role in the Ottoman modernization.

Keywords: Vankulu Dictionary, Mehmed b. Mustafa el-Vani, Authenticity, Translation Methodology, İbrahim Muteferrika, Ottoman Printing

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nde matbaanın kuruluşu ve ilk Türkçe eserin basılması, sadece teknik bir yeniliğin benimsenmesi değil, aynı zamanda köklü bir kültürel ve ilmî dönüşümün başlangıcı olarak değerlendirilmelidir. Bu dönüşümün en önemli temsilcilerinden biri, Van'ın yetiştirdiği âlimlerden Mehmed b. Mustafa el-Vanî (ö. 1592) ve onun kaleme aldığı *Vankulu Lügati*'dir. Cevherî'nin meşhur *Sihâh* isimli Arapça sözlüğünün Türkçeye tercümesi olan bu eser, İbrahim Müteferrika matbaasında basılan ilk Türkçe kitap olma özelliğini taşımaktadır (Sabev, 2006, ss. 167-169).

Vankulu Lügati'nin Osmanlı matbaa tarihindeki bu özel konumu, eserin hem dilbilimsel özellikleri hem de kültürel etkisi açısından derinlemesine incelemeyi gerektirmektedir. Sözlük, dönemin medrese eğitiminde temel başvuru kaynağı olarak kullanılmış, Arapça öğretiminde ve İslami ilimlerin tahsilinde vazgeçilmez bir eser haline gelmiştir (Ersoy, 1959, s. 7). Bu yaygın kullanım, eserin matbaada basılacak ilk kitap olarak seçilmesinde de önemli rol oynamıştır.

Osmanlı ilim geleneğinde sözlük çalışmaları, sadece kelimelerin karşılıklarını veren basit listeler olmaktan öte, dönemin ilmî birikimini ve düşünce yapısını yansıtan kapsamlı eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Vankulu Lügati de bu geleneğin önemli bir örneği olarak, Arapça terimlerin Türkçe karşılıklarını vermenin yanında, kelimelerin kullanım örneklerini, deyimsel ifadeleri ve terim anlamlarını da içeren zengin bir kaynak niteliğindedir (Önen, 1995, ss. 45-68).

Bu çalışmada, Vankulu Lügati'nin müellifi Mustafa b. Mehmet'in hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri incelenecek, sözlüğün yazılış süreci, içeriği ve tercüme teknikleri ele alınacaktır. Ayrıca eserin Osmanlı matbaa tarihindeki yeri ve kültür dünyasına etkileri değerlendirilecektir (Beydilli, 1997, ss. 15-49).

2. Mehmet B. Mustafa'nın Hayatı ve İlmî Kişiliği

2.1. Hayatı ve Yetiştirme Dönemi

Mehmet b. Mustafa el-Vanî, 16. yüzyıl Osmanlı ilim dünyasının önde gelen simalarından biridir. Van'da dünyaya gelen âlim, doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, tahminî olarak XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde (926/1520) yılında dünyaya gelmiştir (Nev'izade Atai, 1268, s. 316; Bursalı Mehmed Tahir, n.d., s. 48; Mehmed Süreyya, 1311, s. 130; Kahhale, 1960, s. 33; Zirikli Hayreddin, 2002, s. 242). Vankulu Brockelmann (Brockelmann, 1943, s. 581) gibi çok bilinen batılı araştırmacılarca ve bazı biyografi ve kataloglarda yine Vanlı bir alim olan ve aynı dönemlerde yaşayan Vanî Mehmed Efendi (1096/1685) ile karıştırılmaktadır (Pazarbaşı, 1997, s. 14). Eserlerinde, el-Vanî nisbesini de kullanan Mehmed Efendi daha çok Vankulu lakabı ile tanınmıştır. Vankulu'nun Aynı Hatun isminde bir kızı, Mehmet Çelebi isminde bir oğlu vardır (Uluçay, 1945, s. 9).

İlk eğitimini Van'daki medreselerde alan Mustafa b. Mehmet, dönemin önde gelen, Çivizâde Damadı Hâmid Efendi gibi âlimlerinden dersler almış, özellikle Arap dili ve edebiyatı, fıkıh ve tefsir alanlarında derinleşmiştir (Kâtip Çelebi, 2007, s. 1763). Çok sıkıntılı bir hayat yaşayan Vankulu pek çok medrese de müderrislik, Manisa müftülüğü, Selanik, Kütahya ve Medine kadılığı yapmış, Recep/Nisan 1000/1592'de Medine'de vefat etmiştir. (Kaçalın, n.d., s. 542).

2.2. İlmî Kişiliği ve Eserleri

Mustafa b. Mehmet'in ilmî kişiliğinin temelinde, güçlü bir dil hâkimiyeti ve metodolojik yaklaşım yatmaktadır. Dil, edebiyat ve fıkıh alanında öne çıktığına işaret eden eserleri onun Arap dili ve edebiyatındaki derin vukufiyetini, sadece bir mütercim değil, aynı zamanda bir dil âlimi olduğunu da ortaya koymaktadır. Öte yandan Vankulu Mehmet Efendi'nin çeşitli okullarda yıllarca başarılı şekilde öğretmenlik yapması, onun fıkıh ve dil sahalarında geniş bilgiye sahip olduğuna işaret etmektedir. Eserlerinde kullandığı sistematik yaklaşım ve açık anlatım tarzı, dönemin ilmî standartları açısından dikkat çekici özelliktedir. Aydın Talay, Süleymaniye Kütüphanesinde Vankulu Mehmet

Efendi'ye ait, daha çok hukuk ve tefsir ile ilgili 18 eseri tespit ettiğini belirtmektedir (Talay, 1988, s. 147).

Başlıca eserleri şunlardır:

1-Tercüme-i Sihâh-ı Cevherî:

En önemli ve en etkili eseri olan Vankulu Lugatı olarak da tanınan bu eser, Cevherî'nin, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabîyye* adlı klasik Arapça sözlüğünün Türkçe tercümesidir. Vankulu'nun özgün katkılar ve açıklamalarla zenginleştirdiği (Erünsal, 2008, ss. 156-158) bu eser yirmi sekiz baddan ve her babı yirmi sekiz fasıldan oluşmaktadır.

2- Tercüme-i Kîmyâ-yı Saâdet.

İmam Gazali'nin Farsça aslından tercüme ettiği bu eser bir nüshası Süleymaniye ktp., Hamidiye nr. 636'da ve Mahmud Efendi ktp. nr. 1756'da bulunmaktadır. Ali Emiri ktp. nr. 1204'de de bir nüshası mevcuttur. İlk yazmadaki ferağ kaydındaki 971/1563 tarihi göz önüne alınırsa, eserin bu tarihten önce te'lif edildiği söylenebilir. Manisa'da kurduğu vakfiyesinde bu eserin tercümesinde çalışan Ahmed Çelebi ismindeki zata verilecek paradan bahsetmesi, tercüme işinde başkalarından yararlandığına işaret etmektedir (Uluçay, 1945, s. 9).

3-Tercîhu 'l-beyinât:

Vankulu'nun kadılık sonrası yazdığı bu Arapça risâlede deliller arasında çatışma bulunması durumunda başvurulacak tercih yöntemi anlatılmaktadır. Te'lif tarihi bilinmeyen bu eser fıkhi konulardaki muteber fetvaları bir araya getiren risale türünde Arapça bir fetva kitabıdır. Tercih meselesiyle ilgili konulan güvenilir kaynaklardan toplamış, bu eserlerdeki kapalı noktaları açıklamış ve bunların içinde bazı konularda kendi tercihlerini belirtmiştir. Eser Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi ktp. 1026/4'de bulunmaktadır. Eserin Bağdatlı Vehbi ktp., nr. 2070/10 var. 92b, 102b, Süleymaniye ktp., Mahmut Efendi nr. 1026/4, 173b -183a ve Beyazıt Devlet ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 844/3, 164b- 171b gibi İstanbul'un pek çok kütüphanesinde yazma nüshası bulunmaktadır (Civelek, 1998, ss. 358-359).

4-Nakdü'd-Dürer:

Molla Hüsrev'in fıkha dair *Gurerü'l-ahkâm* adlı eserine yine kendisinin yazdığı *Dürerü'l- hükkâm* adlı şerh üzerine yapılan hâşiyelerin en önemlisi sayılmaktadır.

Molla Hüsrev (ö.885/1480)'in Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan *Dürerü'l- hükkâm*'ına ta'likat şeklinde kaleme aldığı bu eseri 995/1586'da tamamlamıştır. Dürer'deki şarih veya müstensihthen kaynaklanan bazı hatalara işaret ettiği bu eserin müellif hattıyla yazılan bir nüshası Süleymaniye ktp Yazma bağışlar Bölümü nr. 985'te bulunmaktadır. Diğer bazı nüshaları da Çorlulu Ali Paşa, nr. 178 ile Süleymaniye ktp., Pertev Paşa, nr. 166; Yazma Bağışlar, nr. 36, Fatih, nr. 1599'da bulunmaktadır. Aydın Talay, müellifin bu konuda Hôşiyetü'd-Dürer isimli 196 yaprak, h. 995 tarihli ve Süleymaniye ktp. Yahya Tevfik 1796/91'e kayıtlı bir eser ile *Dürretü'l-Akaid* isimli 42 yapraklık bir eserden bahsetmektedir (Talay, 1988, s. 146).

Birçok yazması mevcut olan eser basılmıştır (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 985, vr. 1b-187b, müellif hattı; İstanbul 1314, Nüh b. Mustafa'nın hâşiyesi *Netâ'icü'n-nazar*'ın kenarında).

5- Müseddes Na't-i Şerîf:

Aruzun remel bahriyle (fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün) kaleme alınmış olup beş bentten ibaret olan eser Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 54, vr. 90b bulunmaktadır.

6- Mefâtîhu 'l-cinân ve meşâbihu 'l-Cânân.

Hadise dair bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Âtîf Efendi, nr. 297, vr. 1a-154a künyesiyle kayıtlıdır.

7- Hâşiyetü Şerhi's-Sirâciyye:

Bu eser, Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin (ö.816/1413) *Feraiz-i Siraciyye* (İstanbul 1317) isimli şerhi için hazırlanan bir hâşiyedir. 922/1584'de yazılan bu eserin Mustafa el-Kefevl tarafından yazılmış bir nüshası Şehid Ali Paşa Kütüphanesi nr. 1093'de bulunmaktadır.

8- Şerhu Miftâhi'n-necât:

el-Vesile ila Külli Hayrin ve Felah adıyla tanınan Hz. Ali'den nakledilen "Miftâhu'n-necât" adlı duanın şerhi olan 9 varaklık küçük hacimli bu eserin yazma bir nüshası Süleymaniye ktp. Ayasofya böl.nr. 1933'de bulunmaktadır.

9. **Risaleleri:** Vankulu'na ait olduğu biline çeşitli konularda risalelerinin ve tamamı Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bunların isimleri, tespit edilebildiği kadarıyla yazılış yeri, tarihi ve kütüphanesindeki yerleri şöyledir:

Risale fi reddi ahvali'l-Mübtediin, (İstanbul 1088, M. Hafif Efendi 453/3);

Risale fi'l-İ'tiraz ala kavli Ebi's-Suud fi Tefsiri Sure-i Hud, (58 vrk). Raşid Efendi 24/3);

Risale fi'r-reddi Kavli Ebi's-Suud fi tefsiri Sure-i Yusuf (Reşid Efendi 244/2);

Risale fi'r- Reddi Ücreti'l-Müste'ar ve'l-Müste'cir ve'l-Mağsub (Reşit Efendi 244/5);

Risale fi't-Tahzir ani'l-Bidei ve'l-Ehva (Raşid Ef. 985/63);

Risale fi İzahi's-Sulhi ve Sebebih (Reşid Ef. 244/4)

3. Osmanlı Döneminde Çeviri Sözlükleri ve Vankulu Lügati

Bu başlık altında, bir sözlük çalışması olan Vankulu Lügatinin önceki dönemde, özellikle 15. yüzyıldan sonraki dönemde, Arapça ve Farsçadan yapılan sözlük çevirileri konusunda bazı bilgiler aktarılacaktır. Daha sonra Vankulu lügati hakkında bilgiler aktarılacaktır.

3.1. Osmanlı Döneminde Tercüme Sözlükler ve Dilbilimsel Katkıları

Osmanlı Devleti'nin edebî ve kültürel mirasında önemli bir yer tutan sözlük çalışmaları, özellikle Arapça ve Farsçadan yapılan tercümelerle zengin bir literatür oluşturmuştur. Bu literatürün gelişiminde, İslam medeniyetinin temel kaynaklarına ulaşma çabası ve medrese eğitiminin ihtiyaçları belirleyici rol oynamıştır. Söz konusu geleneğin temelleri, 15. yüzyılda atılmaya başlanmış ve sonraki yüzyıllarda sistematik bir gelişim göstermiştir (Fidan, 2023).

Osmanlı sözlük çalışmalarında erken dönem örnekleri arasında, Ahmed-i Dâ'nin Reşidüddîn Vatvât'tan tercüme ettiği *Ukûdü'l-Cevâhir* özel bir öneme sahiptir. Bu eseri, Pîr Mehmed'in Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî'nin *Muhtâru's-Sihâh* çevirisinden oluşan *Mültekat* ve özgün bir derleme çalışması olan *Tercümânu'l-Lügat* takip etmiştir. Bu erken dönem çalışmaları, sonraki yüzyıllarda gelişecek olan kapsamlı sözlük geleneğinin öncüleri olarak değerlendirilmektedir. (Ekici & Güneş, 2023, s. 45).

Osmanlı sözlük çalışmalarında dikkat çeken özgün yaklaşımlardan biri, manzum sözlük geleneğinin oluşturulmasıdır. Bu gelenek, Abdullatîf İbn Melek'in *Lugat-ı Feriştioğlu* (Muhtar, 1993, s. 30) ve Malkaralı Bahâuddin'in *U'cûbetu'l-Garâib* adlı eserleriyle başlamış ve sonraki dönemlerde yaygınlık kazanmıştır. Manzum sözlükler, özellikle eğitim amaçlı kullanımları bakımından pratik bir işlev görmüş ve Osmanlı dilbilim çalışmalarının karakteristik bir özelliği haline gelmiştir (Alparslan, 1947; Karabey & Külekçi, 1990; Karaismailoğlu, 1990, ss. 60-61).

Osmanlı İlim dünyasında 16. yy. Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye yapılan Osmanlı sözlük çeviri çalışmalarının altın çağı olarak nitelendirilmektedir. Ahmed-i Dâ'î'nin 15. yy'da Reşidüddîn Vatvât'tan çevirdiği *Ukûdü'l-Cevâhir*'i ve Pîr Mehmed'in (1462) Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî'nin *Muhtâru's-Sihâh* çevirisi ve derleme *Tercümânu'l-Lügat*'i eserlerinden sonra pek çok çeviri yapılmıştır. 16 yy. da, Arap dilbiliminin iki temel kaynağı olan Cevherî'nin *Sihâhı* ve Fîrûzâbâdî'nin *Kâmûsu'l-Muhî'ti* Türkçeye kazandırılmıştır. (Vankulu Mehmet, 2014, ss. 17-18) Merkezzâde Ahmed Efendi'nin *Bâbüsu'l-Vasî'ti* ve Vankulu'nun *Sihâh* tercümesi, bu dönemin önemli çalışmaları arasında yer almaktadır. Cevherî'nin eseri daha önce Mehmed b. Yusuf Ankaravi (ö. 886/14 81) tarafından Türkçe 'ye çevrilmiştir. Ancak, Ebüzziya Tefik, Arapçadan çevrilen sözlükler içinde en çok Vankulunun *Sihâh* çevirisinin ve Mütercim Asım'ın çevirdiği *el-Kamus*'un temel başvuru kaynağı olduğunu belirtilmektedir (Ebüzziya Tefik, n.d., s. 19). Bu eserler, sadece birer tercüme olmaktan öte, özgün katkılar ve yorumlarla zenginleştirilmiş çalışmalar olarak dikkat çekmektedir. (Dündar, 2017, s. 78).

Osmanlı sözlük geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Mütercim lakaplı Āsım Efendi (1755-1819), çalışmalarıyla bu alanda bir dönüm noktası oluşturmuştur. Āsım Efendi'nin *Tibyān-ı Nāfi' der Terceme-i Burhān-i Kātı'* adlı Farsça sözlük tercümesi, *Tuhfe-i Āsım* isimli Arapça-Türkçe manzum sözlüğü ve özellikle *el-Okyānūsü'l-Basīt fi Tercemeti'l-Kāmūsü'l-Muhīt* adlı kapsamlı çalışması, Osmanlı sözlük bilimi literatürünün zirvesini temsil etmektedir (Aksoy, 1962, s. 13, 22).

Osmanlı sözlük tercüme geleneğinin metodolojik özellikleri incelendiğinde, kaynak metinle yetinmeme, farklı kaynaklardan yararlanma, yerel ağızlardan faydalanma ve telaffuz bilgilerine özel önem verme gibi yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Bu metodolojik tercihler, Osmanlı sözlük çalışmalarının özgün karakterini oluşturmuş ve sonraki dönem dilbilim çalışmalarına önemli bir temel hazırlamıştır (İnce, 2002, s. 179).

Bu çalışmaların Osmanlı dilbilim geleneğine katkıları, sadece pratik kullanım alanıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Türk dilinin söz varlığının zenginleşmesine ve bilimsel terminolojinin gelişimine de önemli katkılar sağlamıştır. Bugün modern Türk dilbilimi çalışmalarında hâlâ yararlanılan bu eserler, Osmanlı döneminin dilbilim mirasının değerli birer örneği olarak varlıklarını sürdürmektedir (Öz, 2010, ss. 39-45).

3.2. Vankulu Lüğatinin Yazılış Amacı, Yöntemi ve Kaynakları

Vankulu Lüğati, Ebu Nasr İsmail b. Hammad ei-Cevheri (ö.393/1003)'nin son harf esasına göre düzenlediği *Tacu'l-Luga ve Sihahu'-Arabiyye* adlı sözlüğünün Türkçeye çevirisidir. Cevherî *eş-Şihâh'* ile, yalnız sahih, fasih ve meşhur kelimelere yer vermesi bakımından Arap sözlük bilimi tarihinde yeni bir çığır açmış, aranan kelimeye ulaşmada daha kolay bir yöntem geliştirmiştir. Cevherî'nin *Sihâh* adlı eseri, yalnızca sahih ve yaygın kelimelere yer vermesiyle Arap sözlükçülüğünde 'kafiye sistemi' adı verilen bir yöntemin öncüsü olmuştur. (Cevherî, 1998, ss. 39-46).

Arap sözlükçülüğünde mahreç ve alfabe sırasına, konulara, kalıplara göre olmak üzere dört temel dizim şekli görülür. Bu ekoller şunlardır: **1.** Mahreç ve taklîb ekolü, **2.** Alfabetik ekol, **3.** Köklere göre alfabetik ekol, **4.** Konularına göre tasnif ekolü, **5.** Morfolojik kalıplara göre tasnif ekolü (Durmuş, 2007, s. 402) Cevherî ise, son harfî aynı olan köklerle türevlerini bir bölümde toplamış, böylece hem daha pratik bir yöntem ortaya koymuş, hem de şair ve yazarlara aynı yerde toplanan kafiyeleş ve secidaş kelimeleri bulma kolaylığı sağlamıştır. Bu sebeple onun tertibine "kafiye sistemi" denilmiştir. Bu sistemde sahih ve yaygın kelimeler kökün son harfine göre bâblara ayrılmakta ve bâblardaki kelimeler de Hemze'den "Yâ"ya kadar alfabetik olarak sıralanmaktadır (Cevherî, 1998, ss. 39-46; Kılıç, 2010, ss. 356-357).

Üçüncü ekol alfabetik düzen içinde kökün son harfinin esas alınmasıyla oluşturulduğu için kafiye sistemi olarak bilinmektedir. İlk kez Arap dil bilgini el-Cevherî el-Fârâbî (öl. 1009'dan önce) tarafından meşhur sözlüğü *es-Sihah'* da (bk. 1.5.) bu sistemi uygulamıştır. Sahih ve yaygın kelimeler kökün son harfine göre bâblara ayrılmış ve bâblardaki kelimeler de hemze'den yâ'ya kadar alfabetik olarak sıralanmıştır. Sözlük, Vanî Mehmed Efendi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Üçüncü ekolün bir başka biçimi kelimedeki aslî harfler esas alınarak Elifden Yâya kadar sıralanması biçimindedir. Kelimelerden türetilmiş kelimeler de aslî harflerin bulunduğu kısımda gösterilmiştir. Zemahşerî'nin (öl. 1144) Arapça mecazlar sözlüğü olan *Esâsü'l-Belâga* sözlüğü bu ekolün öncülerindedir. (Nassâr, 1968, ss. 265-270).

Vankulu, Cevherî'nin eserini eksiksiz biçimde bütünüyle karşılamak iddiasıyla ortaya çıkmaktadır. Sadece çeviri yapmadığını, kaynak eserdeki eksikleri ve hataları başka kaynaklardan da yararlanarak bir anlamda telif bir çalışma yaptığını işaret eder. Vankulu ve Mütercim Āsım'ın çevirdikleri sözlüklerde görüldüğü üzere Osmanlı döneminde çevrilen Arapça-Türkçe lügat metinlerinde mütercimler, genel olarak kaynak metinle yetinmemişlerdir. Onlar diğer Arapça temel sözlüklerden, Arapça-Türkçe, Arapça-Farsça, Farsça-Türkçe lügatlerden ve bunların çevirilerinden yararlanarak, çevirilerine bir anlamda, derleme ve telif özelliği katmışlardır (Vankulu Mehmet, 2014, s. 19).

Vankulu eserin önsözünde de İslami ilimlerin ve şeriat ahkâmının Arapça ifadelerle yazılması dolayısıyla, Arapçanın öğrenilmesi gerektiğinden bahsetmekte ve bu dilin öğrenilmesinde lügat

kitaplarının büyük önem taşıdığını ve bu alanda Cevheri'nin *Sihah*'ının bilinen ve önde gelen bir sözlük olduğunu belirtir. Bu nedenle *Sihah*'ı bu ihtiyaca binaen ve kolaylıkla yararlanılabilmesi için Türkçeye çevirdiğini belirtir. Ayrıca Ahteri, Kamus, es-Sihah ve benzeri sözlüklerde çeşitli hatalar bulunmasını da böyle bir çeviri hazırlama sebepleri arasında olduğunu ifade eder (Vankulu Mehmed, 1755, s. 1).

Vankulu Mehmet, medreselerde Arapça öğretiminde karşılaşılan zorlukları gözlemleyerek bu tercümeyle kaleme almıştır (Vankulu Mehmet, 2014, s. 20). Eserin mukaddimesinde belirttiği üzere, dönemin ilim talebeleri ve müderrislerinin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, *es-Sihâh*'ı sadece tercüme etmekle kalmamış, açıklayıcı notlar ve örneklerle zenginleştirmiştir.

Müellifin tercümesini 997/1589 martında tamamladığı eserin İstanbul kütüphanelerinde pek çok yazması bulunmaktadır. Bunlardan Es'ad Efendi nr. 3288, Hasan Hüsnü Paşa nr. 1097 değerli yazmalar arasındadır.

3.3. Vankulu Lügatinin Yapısal Özellikleri

Müteferrika Matbaasının ilk kitabı olarak, Şeyhülislam İshak Efendi'nin başkanı olduğu bir komisyonun tashihinden sonra (Doğan, 2000, s. 530) Daru'l-Tıbaati'l-Ma'mura'da iki cilt olarak, 1729'da basılan *Vankulu lügati*'nin ilk cildi 19 sayfa giriş ile 775 sahifedir. İkinci cilt iki sayfa fihrist, 756 sayfa sözlük ve 10 sayfa sonuç bölümü olarak toplam 768 sayfadır. Kitabın basımı için Avrupa'dan ithal edilen filigranlı kâğıt kullanılmıştır.

Eser daha sonra 2 kez daha basılarak toplamda 3 baskı yapmıştır. İkinci baskı yine aynı matbaada 1755-1756 yıllarında iki cilt olarak yayınlanmıştır. İkinci baskının ilk cildinin sayfa sayısı 379, ikinci cildi 433 sayfadır. 1000 adet basılan ikinci baskıyı İbrahim Müteferrika'nın yetiştirdiği kalfası İbrahim Efendi yapmıştır. Dârü't-Tıbaatü'l-Âmire matbaa müdürü Abdurrahman Efendi'nin nezaretinde Daru't-Tıbaati'l-Cedide matbaasında 1802-1803 yıllarında yapılan üçüncü baskısının ilk cildi 655, ikinci cildi 764 sayfadır.

Eserin başında İbrâhim Müteferrika'nın Dönemin padişahı sultan III. Ahmed, Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa ve Şeyhülislâm Abdullah Efendi'ye methiyeleri, sözlüğün yararlarıyla ilgili düşünceleri, matbaanın açılmasına izin veren padişahın fermanı, şeyhülislâmın fetvası ve kitap hakkında devrin âlimlerince yazılmış on altı takriz yer almaktadır. Ayrıca eserin baş tarafına İbrâhim Müteferrika'nın matbaanın önemine dair *Vesiletü't-tubâa* adlı risâlesi konmuştur. Girişte birer sayfa olarak sözlüğün yazarı Cevheri ve mütercimi Vankulu'nun hayatı anlatılmaktadır.

Vankulu lügati'nin 2. baskısının numaralandırılmamış ilk sayfasında eserin Sultan Muhammed Han'ın hilafeti, Sadrazam Ragıp Muhammed Paşa ve Şeyhülislam Dürrizade Mustafa Efendi zamanında tabedildiği belirtilmektedir. Sayfanın altında ise Kostantiniyye'de ve 1170 olarak basıldığı yer ve tarih yer almaktadır. Daha sonraki sayfada "Suret-i Emr-i Şerif-i Alişan" başlığı altında eserin basılabilmesi için gerekli olan padişah fermanı ve şeyhülislamın fetvasının bir örneği bulunmaktadır. Üçüncü sayfada "Miftahu ma fi'l-Kitab" başlığında, eserin kullanım hakkında bilgiler verilmekte, sözlüğün bablar ve fasılıra ayrıldığı belirtilmektedir. Vankulu mukaddimesine hamdale ve salvale ile başlamakta, burada sözlüğün hazırlanmasının gerekçelerini ve kullanım sistemini anlatmaktadır (Vankulu Mehmet, 1729, s. 3).

Sözlükte bölümler (bablar) sahih fiilin son harfine göre, fasıllar da ilk harfe göre düzenlenmiştir. Bu tertibe göre sözlük yirmi sekiz bab ve fasıla ayrılmıştır. Son harfi "vav" veya "ya" harfinden hemzeye dönüşen kelimeler ise "vav" ve "ya" bablarında yer almaktadır. Herhangi bir illetli fiilin değiştirilmiş şekli olmayan yumuşak elifli kelimeler ise yirmi sekiz babın dışında yirmi dokuzuncu bab olarak ele alınmıştır. Fasıllar da aynı şekilde düzenlenmiştir (Vankulu Mehmet, 2014, ss. 5-9).

Sözlüğün temel yapısı, kelime köklerinin madde başlığı olarak esas alınmasıyla oluşturulmuştur. Sayfa sonlarına, bir sonraki sayfa başında bulunan maddenin kısaltması işlenmiştir. Her sayfa otuz yedişer satır olarak düzenlenmiş olup her sayfada ortalama üç kelime köküyle, verilen bu kelimelerden türetilmiş 22 kadar kelimeye yer verilmiştir. Sözlüğün tamamında, takriben beş bin kelime kökünden türetilmiş yüz binin üzerinde kelimenin yer aldığı belirtilmektedir.

Madde girişinden sonra, önce maddelerin hareketleri ifade edilmekte, sonra Türkçe anlamı verilmekte ve bir cümlede kullanılmaktadır. Bu eserde kelimeler Arapça örneklerde kullanıldığı için kullanıcıların Arapça bilmesi, yararın daha fazla olmasını mümkün kılacaktır.

Vankulu Lügatından Örnekler

Aşağıdaki tabloda kök kelimesi ve türevlerini çeviri yöntemi görülmektedir.

م ز ق				
Türevler				
Türev	Hareke/Okunuş	Çeviri	İfade	Arapça Örnek
الْمَرْقُ	(mim'in fethi ve za-i mu'cemenin sükunuyla)	Yırtmak	tekülü	مَرَقْتُ الثَّوْبَ أَمْرَقُهُ مَرَقًا إِذَا حَرَقْتَهُ
مَرَقٌ		Kus sagnamaga dahi derler	Yukalu	مَرَقُ الطَّائِرِ يَمْرُقُ وَيَمْرُقُ مِنَ الْبَابِ الْأَوَّلِ وَالثَّانِي إِذَا رَمَى بِذَرْقِهِ
التَّمْرِيقُ	التَّكْرِيمِ !ala-vezni	Yırtmak, tahrik ma'nasına		
الْتَمَرَقُ	fethateynle ve ra'nın zammı ve teşdidiyle	Yırtılmak	yukalu:	مَرَقْتُ السَّيِّءَ تَمْرِيقًا فَتَمَرَقُ
الْمَمْرَقُ	Mim'in zammı ve Za'nın fethi ve teşdidiyle	Ferra rivayeti üzere bir şairin lakabıdır. Ve kesri za'yla dahi rivayet olunur. Mezburda مَمْرَقٌ dedikleri ve bazı şiiinde تَمْرِيقٌ zikr ettiği için.		
مَمْرَقٌ		Kezalik masdardır, تَمْرِيقٌ ma'nasına.	Ve minhu kavluhu ta!ala	وَمَمْرَقَانَهُمْ كُلُّ مَمْرَقٍ
الْمَرِيقُ	Mim'in kesri ve za'nın fethiyle	Bez parelerine derler		
الْمَرِيقَةُ	Mim'in kesri ve za'nın sukunuyla	Bez paresi, مَرِيقٌ in vahididir.		
الْمَرِاقُ	Mim'in kesri ve za'nın tahfifiyle	بِرَاقٍ gibidir veznen ve ma'nen		
مَرِيقِيَاءُ	(mim'in zammı ve Za'nın fethi ve ya'nın sukunu ve kaf'ın kesri ve elifin meddiyle)	Yemen meliklerinden birinin lakabıdır.		

		مَرَّيْبَاءُ dediklerine bais budur ki her gun iki hil!at giyerdi ve akşam oldukta onları yarın geri giymeği kerih gorup ve gayrı kimse giydiğinden dahi !ar edip o hilatleri parelerdi.		
--	--	---	--	--

Vankulu kök kelimeyi verdikten sonra türevlerini vermiş bunlar için “yukalu-denir, söylenir”; tekulu-dersin, söylersin”; “bi ma’nahu tekulu- ayni anlamda söylersin” gibi ifadelerden sonra çevirisini yapmadığı bazen ayet, bazen hadi bazen de atasözü gibi arapça örnekler vermiştir. Kanaatimizce bu ifadeler o dönemde çok yaygın olarak kullanıldığından bunları Türkçe çevirmeyi uygun görmemiştir. Kelimenin çoğu için de “cemi mislü-bunun benzeri gibi” ifadelerle kelimenin çoğulu bilinen bir kelime kalıbıyla örneklendirmiştir.

Aşağıdaki örnekler lugatın üslubunu daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

Babu'l-Elifi'l-Mehmuz- Faslul-Ha (باب الألف الممّوز - فصل الحاء) başlığı altında “ح ب ا” kök harflerinden gelen “أَلْحَبَا” kelimesini şöyle açıklamıştır:

أَلْحَبَا - el-Habe', (bil-fethateyn), Padişahın hem-nişini ve musahibi olan kimse

أَسْبَابٌ ve سَبَبٌ - el-ahba (hemze'nin fethiyle), Cem'i, mislu: سَبَبٌ ve سَبَبٌ

Burada kelimenin tekili ve açıklaması verildikten sonra, çoğul kalıbı verilmekte ve bu bir örnekle delillendirmekte olduğu anlaşılmaktadır (Vankulu Mehmet, 2014, s. 48).

Babu'l-Lam, faslu'l he (باب اللام فصل الهاء) başlığı altında ele aldığı “ه م ل” kök harflerinden türetilen bu madde altında 11 kelimeyi incelemekte, bunlarla ilgili açıklamayı şöyle yapmaktadır.

أَلْهَمَلٌ - el-heml (ha'nın fethi ve mim'in] sükūnuyla) Göz yaşı taşıp akmaktır.

أَلْهَمَلَانُ -el-hemelan (fethateynle) **bi manahu tekulu** (bu ve benzeri ifadeler pek çok yerde görülmektedir. Şu anlamda şöyle söylersin demektir)

(Burada kelimenin kullanımına dair örnek bir cümle kullanılmaktadır. Ancak bunun çevirisini yapmamıştır)

أَلْإِنْهَمَالُ - el-inhimal (hemzenin ve ha'nın kesriyle) **bi-ma'nahu; yukalu** (bu anlamda şöyle söylenir) “أَلْإِنْهَمَالُ عَيْنُهُ” (Kitabın temel üslubuna uygun olarak bu örnek cümlenin de çevirisini yapmamıştır.)

أَلْهَمَلٌ -el-hemel (fethateynle) Sol deve sürüsüdür ki çobanı olmayan نَفَسٌ nefes gibidir, lakin نَفَسٌ [nefes] fethateynle ve sin-i mu'ceme ile devenin gece ile çobanı olmamaktır. “هَمَلٌ” hemel gecede ve gündüzde çobanı olmamaktır. **ve fi'l-meseli** (şu atasözünde olduğu gibi): “إِنْخَلَطَ الْمَرْعِي بِالْهَمَلِ” ve “مَرْعِيٌّ” meriyy mīm'in fethi ve 'ayn'in kesriyle çobanı olan deveye derler.

أَلْهَامِلَةٌ el-hamile (mim'in kesriyle) Kezalik çobansız olan develer.

أَلْهَمَالٌ - el-hummal (ha'nn zammi ve mīm'in teşdidiyle) Cem'i dir, zikr olunan develer manāsına.

الهِوَامِلُ - el-hevamil (ha'nın fethi ve mīm'in kesriyle) Kezalik bi-ma'naha yukâlu (aynı şekilde söylenir).

هُمَّلٌ - hummel Bi'l-kulliyeye terk etmeğe dahi derler; **yukâlu**:

تَرْكُهَا هَمَلًا أَي سَدَى إِذَا أُرْسِلَتْهَا تَرَعَى لَيْلًا وَنَهَارًا بِلَا رَاعٍ (Örnek cümle olarak verdiği bu arapça ifadeyi de çevirmemiştir.)

هُمَّلٌ hummel Şol suya dahi derler ki hiç onun manisi olmaya, “ماء بلا مانع” ma' nasına

الإِهْمَالُ - el-ihmal (hemzenin kesriyle) Bir kimsenin bir nesne ile nefsinin mabeynin tahliye kılıp terk etmektir.

الْمُهْمَلُ el-muhmel (mim-i evvelin zammı ve saninin fethi ile) Terk olunan kelimeler ki musta'mel olan kelimelerin mukabilidir (Vankulu Mehmet, 2014, ss. 1987-1988).

“ ه م ل ” kökünden türeyen bu maddede, uzun açıklamalar yaptığı, söylenmektedir anlamında “Yukalu” (يُقَالُ) ifadesini kullanarak ayetlerden, hadislerden, atasözlerinden ve yaygın kullanımlardan örnekler verdiği görülmektedir. Ayrıca kelimenin okunuşu/harekesiyle ilgili bilgi vermektedir.

Genel olarak Vankulu Lügati'nin yapısal özellikleri maddeler halinde özetlemek mümkündür:

Alfabetik Düzen: Kelimeler, Arapça kök harflerinin son harfine göre bablara (bölümlere) ayrılmış, her bab kendi içinde ilk harfe göre fasıllara bölünmüştür (Eminoğlu, 2018, ss. 78-96). Örneğin, "كتب" (ketebe) maddesi, "ب" (be) babında "ك" (kef) faslında yer almaktadır.

Madde Baş Düzeni: Her madde başında kelimenin Arapça yazılışı, okunuşu ve Türkçe karşılığı verilmiştir. Örneğin: العلم: İlim. Bir nesneyi hakikati üzere bilmek ma'nâsındır. Cem'i علوم gelir. (Vankulu, 1755, ss. I, 234).

Şahit Kullanımı: Kelimelerin anlamları Kur'an ayetleri, hadisler ve Arap şiirinden örneklerle desteklenmiştir. Bu örnekler hem kelimenin kullanım bağlamını göstermekte hem de medrese öğrencilerine yardımcı olmaktadır (Carter, 1991, ss. 17-32).

Tercüme ve İzah Yöntemi: Mustafa b. Mehmet'in tercüme ve izah yöntemi, dönemin ilmî standartları açısından oldukça ileridir.

Terim Açıklamaları: İlmî terimlerin açıklanmasında özel bir hassasiyet gösterilmiştir. Örneğin, fıkıh terimlerinin açıklanmasında mezhep farklılıklarına değinilmiş, gramer terimlerinin izahında Basra ve Kûfe ekolleri arasındaki görüş ayrılıkları belirtilmiştir.

Mecaz ve Hakikat Ayrımı: Kelimelerin hakiki ve mecazi anlamları ayrı ayrı ele alınmış, mecazi kullanımlar için örnekler verilmiştir. Örneğin: البحر: Deniz. Ve mecazen cömert ve âlim kimseye dahi itlak olunur." (Vankulu, 1755, ss. I, 156).

Deyim ve Atasözleri: Arapça deyim ve atasözlerinin Türkçe karşılıkları verilirken, kültürel bağlam da gözetilmiştir (Öz, 2010, ss. 245-248).

3.4. Vankulu Lügatine Eleştiriler

Osmanlı döneminde sözlük çalışmaları ve bu çalışmalara yönelik eleştirel yaklaşımlar, dönemin dilbilim geleneğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, özellikle Arapça-Türkçe sözlükler üzerine yapılan eleştirel değerlendirmeler hem metodolojik hem de içerik açısından zengin bir literatür sunmaktadır. Söz konusu eleştirel gelenek içerisinde, Vankulu Lügati ve ona yönelik eleştiriler özel bir konuma sahiptir.

Vankulu Mehmed Efendi'nin hazırladığı ve Osmanlı ilim dünyasında geniş yankı uyandıran sözlüğü, kendisinden önce gelen önemli dilbilimcileri eleştirmesiyle dikkat çekmektedir. Vankulu *es-Sihâh*'ı Farsçaya tercüme eden Cemal el-Karşî ve İbn Kemâl Paşa gibi önemli isimlere yönelttiği eleştiriler, dönemin sözlük bilimi tartışmalarına ışık tutmaktadır. Vankulu'nun bu eleştirel yaklaşımı, kendi çalışmasını önceki hatalardan arındırma iddiasını taşımakla birlikte, kendisinin de sonraki dönemlerde benzer eleştirilere maruz kalmasını engelleyememiştir.

el-Kamus'u Türkçeye çeviren Mütercim Asım'ın Vankulu Lügati'ne yönelik eleştirileri, özellikle dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır. Asım'ın eleştirel yaklaşımı, hem metodolojik hem de içerik odaklı bir karaktere sahiptir. Kullandığı "acīb", "ağrab", "garīb" ve "vehm" gibi nitelendirmeler, eleştirilerinin sistematik bir çerçevede geliştiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, "fe-tebassar", "nazar oluna", "nā-becā" ve "nā-be-mahal" gibi değerlendirme ifadeleriyle Vankulu'nun açıklamalarına yönelik itirazlarını dile getirmektedir (Vankulu, 1755, ss. I, 19).

Osmanlı sözlük geleneğinde eleştirel yaklaşımların en belirgin özelliklerinden biri, eleştirilerin çoğunlukla anlam ve terminoloji üzerinde yoğunlaşmasıdır. Mütercim Asım'ın Vankulu'ya yönelttiği eleştirilerde de bu eğilim açıkça görülmektedir. Özellikle kelimelerin bulunduğu bap ile telaffuzlarının nasıl olacağı hususu ve Vankulu'nun bazı değerlendirmeleri üzerine yoğunlaşan eleştiriler, dönemin sözlük bilimi standartları hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Asım'ın eleştirel üslubunda zaman zaman mizahi bir ton da göze çarpmaktadır. "Burada Vankulu merhûm batnından bir garīb ma'nâ izhâr eylemiştir" veya "Burada Vankulu merhum uykuya varmıştır" gibi ifadeler, eleştirel literatürün sadece teknik boyutla sınırlı kalmadığını, üslup açısından da zengin bir çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır (Dündar, 2020, ss. 164-190).

Bununla birlikte, bu eleştirilerin eserlerin bilimsel değerini zedeleyecek boyutta olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Nitekim Asım'ın kendisi de zaman zaman Vankulu'nun bazı tespitlerini gözden kaçırabilmiştir. Örneğin, مُطْفِئَةُ الرَّضْفِ maddesinin yorumlanmasında görülen farklılıklar, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (Dündar, 2020, s. 171).

Osmanlı dönemi sözlük eleştirisi geleneği ve özellikle Vankulu Lügati örneği, dönemin ilmî tartışma ortamının canlılığını ve eleştirel düşüncenin gelişmişlik düzeyini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu eleştirel gelenek, modern sözlük bilimi çalışmaları için de değerli bir kaynak niteliğindedir.

4. Sözlüğün Önemi ve Etkisi

Vankulu Lügati, Osmanlı ilim geleneğinde yalnızca bir sözlük olmanın ötesinde, çok yönlü bir eğitim aracı olarak kullanılmıştır. Eserin etkileri şu başlıklar altında incelenebilir:

4.1. Dil ve Eğitim Alanındaki Etkileri

Eser, medresedeki Arapça öğretiminde önemli rol oynamış ve temel ders kitapları arasında yer almış, Öğrenciler için standart başvuru kaynağı olmuş, Arapça öğretiminde metodolojik bir araç olarak kullanılmıştır (İzgi, 2019, ss. 234-256).

Vankulu Lügati birçok ilmi terminolojiye katkı sunarak, ilmi terimlerin Türkçe karşılıklarının yerleşmesini sağlamış, Fıkıh, hadis ve tefsir gibi İslami ilimlerde kavram birliğinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle tıp, astronomi ve matematik terimlerinin Türkçe karşılıklarının standardizasyonunda önemli rol oynamıştır (Toomer, 1995, ss. 178-182).

Vankulu Lügati'nin Osmanlı dilbilim çalışmalarına da önemli etkileri olmuştur. Bu etkileri şöyle sıralamak mümkündür:

Sözlükbilim geleneğine katkı sunan eser, sonraki dönem sözlük yazarlarına metodolojik bir model sunmuş, eserin madde başı düzenlemesi ve açıklama yöntemi örnek alınmış, daha sonraki çalışmalarda, şahit kullanımı ve örneklendirme teknikleri benimsenmiştir.

Öte yandan Osmanlıda var olan tercüme geleneğine önemli katkıları olan Vankulu Lügati, Arapçadan Türkçeye yapılan tercümelere sistematik bir yaklaşım geliştirmiş, terim tercümelerinde tutarlı bir metodoloji oluşturmuş ve kültürel adaptasyon konusunda özgün bir yaklaşım sergilemiştir.

4.2. Kültürel ve Toplumsal Etkileri

Vankulu Lügatinin, ilmi katkıları ve etkileri yanı sıra kültürel ve toplumsal etkileri de olmuştur. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Eserin, matbu nüshalarının yaygınlaşması bilgiye erişimi kolaylaştırmış,

ilmi bilginin standardizasyonuna katkı sağlamış, taşra medreselerinde eğitim kalitesinin artmasına yardımcı olmuştur (Hanna, 2003, ss. 156-159).

Vankulu Lügatının kültürlerarası etkileşim konusunda da önemli bir işlev üstlenmiş, Arap dilinin Osmanlı toplumunda daha iyi anlaşılmasını katkı sağlamış, Doğu-Batı kültür alışverişinde köprü görevi görmüş ve Hem Osmanlı aydınları hem de Oryantalistler için önemli bir kaynak oluşturmuştur (Heywood, 1960, s. 239).

5. Eserin Osmanlı Matbaa Tarihindeki Yeri

Matbaanın Osmanlı Devleti, ilim ve kültür hayatı için ne denli önemli olduğunu, Avrupa'da matbaanın kullanılmasından çok sonra Osmanlı başkentinde kullanılması, Müteferrika Matbaasında ilk basılan kitabın Vankulu Lügatı olması ve daha pek çok önemli husustan dolayı burada matbaanın kuruluşu ve Vankulu lügatının neden ilk basılan eser olarak seçildiğini açıklamakta yarar vardır.

5.1. Matbaanın Kuruluş Süreci ve Vankulu Lügatı'nın Seçilmesi

Matbaanın Osmanlı Devleti'ne girişi ile ilgili süreç, 1726 yılında İbrahim Müteferrika'nın teşebbüsü ile başlamıştır. İbrahim Müteferrika, Risale-i İslâmiye isimli kitapta kendi isteğiyle Müslümanlığı seçerek Osmanlılara sığınan macar asıllı bir muhtedidir (Berkes, 1979, s. 58; Berkes, 1962, ss. 715-737). İlk Osmanlı matbaasının kuruluş tarihçesi İsveç Büyükelçisi Edward Carleson'un 20 Temmuz 1735 tarihli raporunda detaylı şekilde anlatılmaktadır. Carleson'un belirttiği üzere, matbaa kurma risalesi 1726 yılında ortaya çıkmış ve Sultan III. Ahmet döneminde Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur (Sabev, 2006, ss. 136-146).

1796 yılında Sultan III. Selim Dönemi'nde Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun'un açılmasından bir yıl sonra, binanın alt katında öğrencilerin ders kitaplarını basmak üzere "Basmahane Odası" diye adlandırılan mühendishane matbaası kurulmuştur. Burada İbrahim Müteferrika Matbaası'nın araç gereçleri Raşit Efendi'den satın alınmış, matbaanın başına ise dönemin Mühendishane ve Hendese Hocası Abdurrahman Efendi getirilmiştir (Kabacalı, 2000, s. 31). İbrahim Müteferrika matbaa kurma hazırlıklarına 1719'da başlamış ve bir Marmara haritası basmıştır. Hazırlıklar devam ederken matbaanın faydalarını anlatan "Vesiletü't-tıbaa" adlı bir raporu Damat İbrahim Paşa'ya sunmuştur (Gerçek, 1939, s. 50; Akyüz, 2020, s. 89). Müteferrika bu raporda matbaanın faydalarını 10 madde şeklinde sıralamıştır (Ersoy, 1959, s. 33; Altuntek, 1993, s. 195). Daha sonra Şeyhülislam Abdullah Efendi'den fetva alınıp Temmuz 1727'de fermanın çıkması ile Kur'an-ı Kerim, fıkıh, hadis, tefsir ve kelim gibi kitaplar dışında diğer eserlerin basılmasına izin verilmiştir (Kabacalı, 2000, s. 19). Matbaada basılan ilk kitap "Vankulu Lügatı"dır (Ersoy, 1959, s. 7).

İbrahim Müteferrika'nın matbaasında 11'i tarih 3'ü dil ve sözlük, biri mıknatıs, biri coğrafya ve biri de toplumsal eleştiri konulu olmak üzere toplam 17 ayrı kitap basılmıştır. Lale Devri (1718-1730)'ne hâkim olan atmosferden yararlanan Müteferrika'nın döneminde entelektüel çalışmalar ön plana çıkmıştır. Matbaada basılan 9700 adet kitabın 6724'ü satılmış, 2976'sı satılmamıştır (Sabev, 2006, s. 180).

İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra yakın dönemde erişilen tereke defterinden anlaşıldığı üzere ilk Osmanlı baskılarının satışı biraz ağır ve zor olmuştur.

5.2. İlk Basılan Eser: Vankulu Lügatı

İbrahim Müteferrika'nın öncülüğünde kurulan ilk Osmanlı matbaasında basılacak ilk eser olarak Vankulu Lügatı'nın seçilmesi, tesadüfi bir karar değildir. Bu seçimin arkasında hem pratik hem de stratejik nedenler olması muhtemeldir (Sabev, 2013-2014, ss. 199-222). Klasik dönem devlet anlayışı, ilme ve bilgiye verilen değerle anlamlı bir hale gelmiş, Batıdaki modernleşme hareketlerine kayıtsız kalmayan Osmanlı Devleti de gelişmeleri yakından takip etmiştir (Koloğlu, 2006, s. 15). Bu matbaa kurulması için fetva verilmiş, fetva ve padişah fermanında, basılacak eserlerin öncelikle lügat, tarih, tıp, astronomi ve coğrafya gibi alanlardan seçileceği belirtilmiştir (Toderini, 1990). Aynı zamanda matbaanın gerekliliğine dair 1726 tarihli risâlesinde İbrahim Müteferrika, bunun eğitim alanında getireceği faydaları ve özellikle basmaların yazmalara nazaran daha ucuza elde edileceğini, basılacak

eserlerin lugat, tarih, tıp, fizik, astronomi ve coğrafyaya dair olacağını, dinî kitaplarının basılmayacağını ve Arap harfleriyle basım imtiyazının yabancılara verilmemesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır (Ersoy, 1959, ss. 32-33; Sabev, 2006, ss. 139-140). İbrâhim Müteferrika, matbaa için berat talebinde bulunmuş, talebi doğrultusunda 1145 de aldığı beratla matbaa işletmesine tek başına sahip olmuştur (Altnay, 1930, ss. 123-125).

İlk basılacak eser olarak Vankulu Lügati'nin seçilmesinde şu faktörlerin rol oynadığını söylemek mümkündür:

Yaygın Kullanım: Eserin, medreseler ve ilmî çevrelerde yaygın olarak kullanılan temel bir başvuru kaynağı olması, basılacak nüshaların kolayca alıcı bulacağını ortaya koymaktadır (Berkes, 1964, ss. 33-36).

İlmî İtibar: Sözlüğün hem müellifi hem de tercüme ettiği kaynak eser Cevherî'nin, *Tâcü'l-luğa ve şîhâhu'l-'Arabîyye* nin ilmî çevrelerde büyük itibar görmesi, matbaaya karşı olası direnci azaltmada önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Dinî Hassasiyet: XVII. yüzyılda İngiltere'de basılarak, İstanbul'a gönderilen bir gemi dolusu Kuran-ı Kerim nüshasının Marmara Denizi'ne döktürülmesi örneğinde görüldüğü gibi, o yıllarda dinî içerikli eserlerin basımı konusunda hassasiyet vardı. Bu yüzden İbrahim Müteferrika'nın dinle ilişkili olmayan eserler seçmesi, o süreçte toplumsal bir tepki oluşmasına fırsat vermemiştir

5.3. Basım Süreci ve Teknik Özellikler

Vankulu Lügati'nin basım süreci, Osmanlı matbaa tarihinde birçok ilki barındırmaktadır. Matbaanın Avrupa'da etkin olarak kullanıldığı andan İbrahim Müteferrika'nın matbaa açılışı için 1726 yılında verdiği dilekçeye kadar geçen takribi 300 yıllık süre, Avrupa ile aradaki basım kültürü açısından mesafeyi göstermektedir. Buna rağmen, basım sürecinde gösterilen özen dikkat çekicidir (İnuğur, 1978, s. 156).

5.4. Basımın Toplumsal ve Kültürel Etkileri

Vankulu Lügati'nin basılması, Osmanlı toplumunda önemli yankılar uyandırmıştır. Bazı Avrupalı tarihçilerin İslam dünyasının Rönesans'ının başlangıcı diye niteledikleri Müteferrika'nın girişimi, ilk ürününü 1729'da vermiştir. Patrona Halil İsyanı ile durgunluk dönemine giren bu dönemde, sadrazamı katlettiren ve padişahı tahttan indiren ayaklanmaya rağmen matbaaya dokunulmaması, matbaanın din konusu olarak algılanmadığını göstermektedir (Koloğlu, 2006, s. 15).

Vankulu Lügati'nin basımı, Osmanlı Devleti'nde modern basım tekniklerinin başlangıcını temsil etmekle kalmamış, aynı zamanda bilginin standardizasyonu ve yaygınlaşması açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur.

5.5. İlmî Çevrelerin Tepkisi:

Eser, medreseki Arapça öğretiminde önemli rol oynamış ve temel ders kitapları arasında yer almış, Öğrenciler için standart başvuru kaynağı olmuş, Arapça öğretiminde metodolojik bir araç olarak kullanılmıştır (İzgi, 2019, ss. 234-256).

Vankulu Lügati birçok ilmi terminolojiye katkı sunarak, ilmi terimlerin Türkçe karşılıklarının yerleşmesini sağlamış, fıkıh, hadis ve tefsir gibi İslami ilimlerde kavram birliğinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle tıp, astronomi ve matematik terimlerinin Türkçe karşılıklarının standardizasyonunda önemli rol oynamıştır (Toomer, 1995, ss. 178-182). Vankulu Lügati'nin Osmanlı dilbilim çalışmalarına da önemli etkileri olmuştur. Bu etkileri şöyle sıralamak mümkündür:

Sözlükbilim geleneğine katkı sunan eser, sonraki dönem sözlük yazarlarına metodolojik bir model sunmuş, eserin madde başı düzenlemesi ve açıklama yöntemi örnek alınmış, daha sonraki çalışmalarda, şahit kullanımı ve örneklendirme teknikleri benimsenmiştir.

Öte yandan Osmanlı'da var olan tercüme geleneğine önemli katkıları olan Vankulu Lügati, Arapçadan Türkçeye yapılan tercümelemlerde sistematik bir yaklaşım geliştirmiş, terim tercümelerinde tutarlı bir metodoloji oluşturmuş ve kültürel adaptasyon konusunda özgün bir yaklaşım sergilemiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin ilim ve matbaa tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Vankulu Lügati, hem içeriği hem de tarihsel konumu bakımından çok yönlü bir incelemeyi hak etmektedir. Bu çalışmada ortaya konulduğu üzere, eserin önemi şu temel noktalarda özetlenebilir:

Vankulu Lügati, Osmanlı ilim geleneğinde hem içerik hem de tarihi konumu itibarıyla çok yönlü bir öneme sahiptir. Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî'nin *Sıhah* adlı eserinin Türkçeye titiz bir çevirisi olan bu eser, Vankulu Mehmet'in derin dil bilgisi ve metodolojik yaklaşımıyla zenginleşmiştir. 28 bab ve her babda fasıllar halinde düzenlenen sözlük, yalnızca kelimelerin anlamlarını sunmakla kalmamış; ilmî terimler, deyimler ve Arapça kullanım örnekleriyle döneminin eğitim ihtiyaçlarına uygun bir başvuru kaynağı olarak öne çıkmıştır.

Medrese eğitiminde uzun yıllar kullanılan Vankulu Lügati, özellikle İslami ilimlerde kavram birliğini sağlamış ve Türkçe ilmî terimlerin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Fıkıh, tefsir ve hadis gibi temel disiplinlerde öğrenmeyi kolaylaştıran bu eser, sadece bir sözlük değil, aynı zamanda bir eğitim ve öğretim aracıdır. Bununla birlikte, Arapça-Türkçe sözlük geleneğinde çeviri ile derleme arasında bir köprü görevi görerek, Osmanlı sözlükçülüğüne yeni bir standart getirmiştir.

Osmanlı matbaa tarihinin ilk basılı eseri olan Vankulu Lügati'nin, matbaanın benimsenmesinde ve bilgiye erişimin yaygınlaşmasında hayati bir rol oynadığı açıktır. İbrahim Müteferrika'nın 1729 yılında matbaasında bastığı bu eser, hem matbu bir kitabın toplumsal kabul görmesine zemin hazırlamış hem de matbaa teknolojisinin Osmanlı toplumuna uyum sağlamasında etkili olmuştur. Bu yönüyle, eser, Osmanlı modernleşmesinin erken dönem bir temsilcisi olarak değerlendirilebilir.

Vankulu Lügati, Osmanlı ilim geleneğindeki yerinin yanı sıra, matbaanın Osmanlı'ya getirdiği dönüşümle Doğu ile Batı arasında bilgi aktarımını kolaylaştıran bir köprü işlevi görmüştür. Hem medrese çevrelerinde hem de sonraki dilbilim çalışmalarında kaynak niteliği taşıyan bu eser, bugün hâlâ Osmanlı sözlükçülük geleneğinin en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Eserin hem metodolojik yaklaşımı hem de kültürel etkileri, modern sözlük bilimi ve çeviri çalışmalarında bir model olarak değerlendirilebilir.

Vankulu Lügati, bir sözlük olmanın ötesinde, Osmanlı Devleti'nin kültürel, ilmî ve teknolojik dönüşümünü yansıtan çok yönlü bir eser olarak incelenmeyi hak etmektedir. Vanlı Mehmet b. Mustafa'nın hazırladığı bu tarihi vesika hem Osmanlı'nın geçmişine ışık tutmakta hem de modern bilimsel çalışmalara rehberlik etmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1962). *Mütercim Asım*. Ankara.
- Akyüz, Y. (2020). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Alparslan, A. (1947). *Manzum Lûgatler ve Tuhfe-i Vehbî'nin Alfabetik Tertibi* [Undergraduate thesis]. İstanbul.
- Altuntek, N. S. (1993). İlk Türk matbaasının kuruluşu ve İbrahim Müteferrika. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*.10(1).191-204.
- Berkes, N. (1962). İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri. *Belleten*, 26(104), 715-738.
- Berkes, N. (1979). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Doğu-Batı Yayınları.
- Beydilli, K. (1997). Müteferrika ve Osmanlı Matbaasının Kuruluşu. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2. 358-365.
- Brockelmann, C. (1943). *Geschichte der Arabischen Litteratur* (GAL). Leiden.
- Bursali Mehmed Tahir. (n.d.). *Osmanlı Müellifleri* (A. F. Yavuz & İ. Özen, Eds.). İstanbul.
- Carter, M. G. (1991). The Development of Arabic Lexicography in Ottoman Turkey. *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies*, 21, 106-117.
- Cevherî. (1998). *eş-Şihâh, Tâcü'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye* (Şehâbeddin Ebû Amr, Ed.). Beyrut.
- Civelek, Y. (1998). Mehmed B. Mustafa el-Vani ve Vankulu Lügatı. *EKEV Akademi Dergisi*, 1(3), 355-362.
- Durmuş, İ. (2007). Sözlük. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt.37, ss.398-401) İstanbul.
- Dündar, A. İ. (2017). *Osmanlı Dönemi Arapça - Türkçe sözlükleri, Mehmed b. Mustafa el-Vânî ve Terceme-i Şihâh-ı Cevherî adlı eseri* [Unpublished doctoral dissertation]. Uludağ Üniversitesi.
- Dündar, A. İ. (2020). "Mütercim Âsım'ın Vankulu Mehmed'e Yönelttiği Eleştiriler Ve Bu Eleştirilerin Değerlendirilmesi. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 164-190.
- Ekici, H. G. (2023). *Feyzî-i Üsküdârî Arapça-Türkçe Manzum Sözlük*. Sonçağ Yayınları.
- Eminoğlu, E. (2018). Osmanlı Sözlükçülük Geleneği ve Vankulu Lügatı. *Türk Dili Araştırmaları Dergisi*, 5(2). 185-202.
- Ersoy, O. (1959). *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*. Güven Basımevi.
- Erünsal, İ. E. (2008). *Ottoman Libraries: A Survey of the History, Development and Organization of Ottoman Foundation Libraries*. Harvard University.
- Fidan, Z. (2023). *Abdülcelîl bin Yûsuf el-Akhisarî'nin (ö. 1618'den sonra) Şerh-i Seb'atu Ebhur adlı Arapça-Türkçe manzum sözlük şerhi (İnceleme-tenkitli metin)* [Basılmamış dotoras tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Gerçek, S. N. (1939). *Türk Matbaacılığı*. Devlet Basımevi.
- Haywood, J. A. (1960). *Arabic Lexicography*. Leiden.
- İnce, Y. (2002). Manzum Sözlükler ve Şemsî'nin Cevâhirü'l-Kelimât'ı Üzerine Bir Dil İncelemesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(2), 175-182.
- Kabacalı, A. (2000). *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*. Literatür Yayınları.
- Kaçalin, M. S. (2012). Vankulu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 42, s. 513). İstanbul.
- Karabey, T., & Külekçi, N. (1990). *Sünbüzlâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*. Erzurum.

- Karaismaioğlu, A. (1990). Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî. *Millî Kültür*, 74, 60-61.
- Kâtip Çelebi. (2007). *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (R. Balcı, Trans.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kılıç, H. (2010). Tâcü'l-luğa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul.
- Mehmed Süreyya. (1311). *Sicil-i Osmani*. İstanbul.
- Muhtar, C. (1993). *İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Ferišteođlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Nassâr, H. (1968). *el-Mu'cemü'l-'Arabî: Neş'etühû ve Te'tavvürüh* (Vol. 2). Kahire.
- Nev'izade Atai. (1268). *Zeyl-i Hakaik fi Tekmiletü's-Şakayık*. İstanbul.
- Önen, Y. (1995). Vankulu Lügati'nin Osmanlı İlim Hayatındaki Yeri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- Öz, Y. (2010). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pazarbaşı, E. (1997). *Vanî Mehmed Efendi ve Araisu'l-Kur'an*. Van Belediyesi Yayınları.
- Rıza, K. Ö. (1960). *Mu'cemu'l-Müellifin*. Şam.
- Sabev, O. (2006). *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*. Yeditepe Yayınevi.
- Şahin, B. (2007). İbrahim Müteferrika ve Matbaanın Osmanlı'daki İlk Yılları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*.
- Talay, A. (1988). *Bizim Eller Van*. Ankara.
- Uluçay, M. Ç. (1945). Manisa Vakfiyeleri. *Gediz Dergisi*.
- Vankulu Mehmed. (1755). *Lugat-ı Vankulu*. Daru'l-Tıbaati'l-Ma'mura.
- Vankulu Mehmed. (2014). *Vankulu Lügati* (M. Koç & E. Tanrıverdi, Trans.; Vols. 1-2). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Zirikli Hayreddin. (2002). *el-A'lam*. Beyrut.

EKLER –

1- VANKULU LÜGATI

1.1. Padişahın Matbaa Açılması İçin verdiği İzin yazısı

1.2. İbrahim Müteferrika'nın Matbanın Yararını Açıkladığı Yazısı

1.3. Müteferrika ve Vankulu'nun Kısa hayatının anlatıldığı sayfalar

❦ مفتاح ماني الكتاب ❦

حقى اوليه كه اشبو كتاب مستطاب جمع وتاليف لغت فنند احسن نظام واجمل نظام اوزن بسط و تمهيد اولونوب
 لولاجو اهر كتابت اولان حروف اصليه دن لام الفعله واقع حروف اخيره ينظر اولونوب كلب مز دور حروف
 مجاز و فقهه بكرى سكر باب اوزن تا سبس اولمشدر ايجن غفلت اولنيمه كه اولخرنك همزات اصليه بولندونجى
 كتابت باب همزده ايراد اولونوب اولخر كتابتله اوون و يادن مبدله اولان همزات والقاب باب الواو والياء ده
 ايراد اولمشدر و برش دن منقلبه اربان القاب لينه دجى افراد بالميل قلوب و يابله درج و بكرى سكر باب
 بونكله تمام اولمشدر و تا حروف اصليه نك فاه الفعلندن عبارت اولان حروف اولنه نظر ايله فصول ترتيب
 اولونوب وفق حروف مجاز اعادة به فصول ابوب دجى لغت عربك بولندونجه كونه كه بكرى سكر فصل
 وكاه تقصير كلشنر نالسا كتابت واقع حروف اصليه نك حروف ائيه سنه نظر اولونوب بوندر دجى ايات عربده
 بولنده غنه كونه ترتيب حروف مجاز ايات و مترجم ناضلك نميه و اشلو فر اوزن مشتق منها اولان كتابت كنار
 حقايقه خارج مطوره مشتقات جنسندن غير و اشارت و مطلوب اولان ابواب و فصوله و وصول سهل الحصول
 اولق ايجون فهرست ترتيب اولونوب ترتيب اولمشدر

فهرست جلد الاول

صفحه	صفحه	صفحه	صفحه
باب الهمزة ٧	فصل العين ٢٣	فصل الدال ٥٨	باب التاء ١٣١
فصل الالف ٧	فصل الفاء ٢٣	فصل الذال ٥٩	فصل الالف ١٣١
فصل الياء ٨	فصل القاف ٢٣	فصل الزاء ٦٣	فصل التاء ١٣٢
فصل التاء ٩	فصل الكاف ٢٦	فصل الزاء ٦٨	فصل التاء ١٣٣
فصل الشاء ١٠	فصل اللام ٢٨	فصل السين ٧٠	فصل التاء ١٣٤
فصل اليم ١١	فصل الميم ٢٩	فصل الشين ٧٣	فصل اليم ١٣٥
فصل الخاء ١٢	فصل النون ٣٠	فصل الصاد ٧٩	فصل الخاء ١٣٦
فصل الطاء ١٣	فصل الواو ٣٣	فصل الضاد ٨٢	فصل الطاء ١٣٧
فصل الدال ١٤	فصل الهاء ٣٥	فصل الطاء ٨٥	فصل الدال ١٣٨
فصل الذال ١٥	فصل الياء ٣٧	فصل الطاء ٨٧	فصل الذال ١٣٩
فصل الزاء ١٦	باب الباء ٣٧	فصل العين ٨٨	فصل الزاء ١٤٠
فصل الزاء ١٧	فصل الالف ٣٧	فصل العين ٩٩	فصل الزاء ١٤١
فصل السين ١٨	فصل الياء ٣٩	فصل القاف ١٠٣	فصل السين ١٤٢
فصل الشين ١٩	فصل التاء ٣٩	فصل الكاف ١١١	فصل الشين ١٤٣
فصل الصاد ٢٠	فصل النون ٣٩	فصل اللام ١١٦	فصل الصاد ١٤٤
فصل الضاد ٢١	فصل التاء ٣٩	فصل النون ١٢٠	فصل الضاد ١٤٥
فصل الطاء ٢٢	فصل اليم ٣٩	فصل الواو ١٢٦	فصل الطاء ١٤٦
فصل الخاء ٢٢	فصل الخاء ٣٧	فصل الهاء ١٢٩	فصل الخاء ١٤٧
فصل العين ٢٣	فصل الشاء ٣٣	فصل الياء ١٣١	فصل العين ١٤٨

1.4. İçindekiler Bab ve Fasılların yer aldığı bölüm (Bab ve Fasıll)

1.5. Vankul Lugati İçin Takriz Yazarlar

Takriz Yazarın Kişi	Takriz Yazdığındaki Görevi	1730 İsyanından Sonraki Görev(ler)i
Yenişehirli Abdullah Efendi	Şeyhü'l-İslam	Sürgün edildi, 1743'de vefat etti
Damadzade Ebü'l-Hayr Ahmet Efendi	Rumeli Eski Kazaskeri	Şeyhü'l-İslam (1732-3).
Mirzazade Şeyh Mehmet Efendi	Rumeli Eski Kazaskeri	Şeyhü'l-İslam(1730-1).
Paşmakçızade Abdullah Efendi	Rumeli Eski Kazaskeri	Şeyhü'l-İslam(1731-2).
Feyzullah b. Yahya Efendi	Rumeli Eski Kazaskeri	Sürgün edildi, 1747 de vefat etti
Seyyid Mehmet Zeynelabidin Efendi	Rumeli Eski Kazaskeri	Şeyhü'l-İslam(1746-8)
Topkapılı Salih Efendi	Anadolu Eski Kazaskeri	1730 da vefat etti
Dürri Mehmet Efendi	Anadolu Eski Kazaskeri	Şeyhü'l-İslam(1734-6)
Biraderzade Mustafa Efendi	Anadolu Kazaskeri	1734 Rumeli Kazaskeri
Mirzazade Salim Mehmet Emin Efendi	İstanbul Eski Kadısı	Anadolu Kazaskeri (1733); Mekke Kadısı(1736) Şam Kadısı(1738).
Ebuishakzade İshak Efendi	İstanbul Eski Kadısı	Şeyhü'l-İslam(1733-4).
Arabzade Bahir Abdurrahman Efendi	Mevcut Devlet Vaizi	Önce sürgün, sonra Anadolu kazaskeri (1738) ve Rumeli kazaskeri (1745).
Vardari Şeyhzade Mehmet Efendi	İstanbul Eski Kadısı	İstanbul Kasısı (1730 sonu). daha sonra Anadolu'nun kazaskerliği (1732).
es Seyyid Zeynelabidin b. Seyyid Ali	Nakibu'l_Eşraf	Anadolu kazaskeri (1732) ve Rumeli kazaskeri (1737; 1743).
Zülali Hasan Efendi	İstanbul Kadısı	Anadolu Kazaskeri (1730)
İshak zade Nur Mehmet Efendi	İstanbul Eski Kadısı	İsyan başlamadan önce 1730 Nisan ayında öldü.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi/Vankulu Journal of Social Studies
e-ISSN: 2822 – 4000
Yıl / Year: 2024 - Sayı / Issue: 14

Vankulu Mehmed Efendi'nin Hayatı, Tarikatı ve Eserleri

The Life of Vankulu Mehmed Efendi, His Order And His Works

Ferzende İdiz

Prof. Dr., Van YYÜ., İlahiyat Fakültesi

Orcid: 0000-0001-9860-4192

ROR İD: <https://ror.org/041jyxp61>

DOI: 10.55089/yyuvasad.1560777

f.idiz65@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: İdiz F.(2024, The Life of Vankulu Mehmed Efendi, His Order And His Works, *Vankulu Journal of Social Studies* 14, 22-38.

İdiz, F.(2024). Vankulu Mehmed Efendi'nin Hayatı, Tarikatı ve Eserleri, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14, 22-38.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: October 3, 2024/3 Ekim 2024

Accepted/Kabul Tarihi: December 20, 2024/20 Aralık 2024

Published/Yayın Tarihi: December 31, 2024/ 31 Aralık 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Issue/Sayı: 14 Pages/Sayfa: 22-38.

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ferzende İdiz).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Vankulu Mehmed Efendi'nin Hayatı, Tarîkatı ve Eserleri The Life of Vankulu Mehmed Efendi, His Order And His Works

“Budur âyin-i Arab bir kavmin ölse seyyidi
Az olur ki, kabri üzere bende âzad olmaya.
Sen ki Fahri'l-Enbiya ve Seyyidü'l-Kevneynsin
Hâşa lillâh kabrine yüz süren âzâd olmaya.”

Vankulu

Öz

Asıl ismi Muhammed b. Mustafa el-Gûranî er-Rûmî el-Hanefî el-Vânî olan Vankulu Mehmed Efendi, Osmanlı döneminin önemli âlimlerdendir. Van'da doğmuş olan Vankulu, iyi bir eğitim almış ve önemli eserler yazmıştır. Eserlerinde “Vânî” nisbesini kullandığı için “Vânî”, Vanlı olması hasebiyle de “Vankulu” lakaplarıyla tanınmıştır. Arapça'dan Osmanlıcaya çevirdiği ve *Sihah-ı Cevherî* olarak bilinen lugat, matbaada ilk basılan eser olmuş ve *Vankulu Lugatı* ismiyle şöhret bulmuştur. Böyle olmakla birlikte kaynaklarda Vankulu hakkında çok az bilgiye yer verilmiştir. Kendisi hakkında az sayıda bilgiyi Nevîzâde Atâyî (ö. 1045/1635) vermiş daha sonra Vankulu'nu anlatanlar da bu bilgileri ya aynen ya da özetleyerek aktarmışlardır. Vankulu'nun tasavvufa yatkın ve muhabbet duyduğu anlaşılrsa da bağlı olduğu tarikat kesin olarak bilinmemektedir. Bir şiirinden hareketle Bayramiye tarikatının İseviyye şubesine bağlı olduğu söylenebilir. Birçok eser yazmış olan Vankulu, başka Vanlı bir âlim olan Vânî Mehmed Efendi (ö. 1096/1685) ile karıştırılmış ve bazı kaynaklarda aynı şahısmış gibi aktarılmıştır. Benzer durum kütüphane kayıtlarında da yaşanmış ve Vankulu'na ait bazı eserler Vânî Mehmed Efendi adına kaydedilmiş hatta tersi de olmuştur. Böylece Vankulu ve eserleri ile ilgili bilgiler adeta karışık ve anlaşılmasız bir hal almıştır. Bu makalede, söz konusu karışıklıklar kısmen de olsa giderilmeye, birbirine karıştırılmış olan eserleri tespit edilmeye, tarikatı ve hayatı anlatılmak suretiyle araştırmacıların istifadesine sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Van, Vankulu, Vânî, Lugat-ı Cevherî, Bayramiyye.

Abstract

Vankulu Mehmed Efendi, whose real name is Muhammed b. Mustafa el-Gûranî er-Rûmî el-Hanefî el-Vânî is one of the critical scholars of the Ottoman period. Vankulu, born in Van, received a good education and wrote essential works. He was known as 'Vânî' for its use in his works and as 'Vankulu' because he was from Van. The dictionary he translated from Arabic into Ottoman Turkish, known as *Sihah-ı Cevherî*, was the first work printed in the printing house and became famous under the Vankulu Dictionary. However, the sources offer limited information about Vankulu. Nevîzâde Atâyî (d. 1045/1635) gave a little information about him, and later, those who talked about Vankulu conveyed this information either verbatim or in a summary. Although it is understood that Vankulu was prone to Sufism and fond of Sufism, the sect he belonged to is not known for sure. One of his poems suggests that he was associated with the İseviyye branch of the Bayramiye sect. Vankulu, the author of numerous works, was often mistaken for Vânî Mehmed Efendi (d. 1096/1685), another scholar from Van, and identified as the same person in specific sources. A similar situation occurred in library records, and some works belonging to Vankulu were recorded in the name of Vânî Mehmed Efendi and vice versa. As a result, the information about Vankulu and his works has become highly confusing and difficult to comprehend. In this article, we will try to eliminate these confusions, at least partially, to identify the works that are confused with each other and to present them to the benefit of researchers by explaining his sect and his life.

Keywords: Sufism, Van, Vankulu, Vani, Cevheri's Dictionary, Bayramiye

Giriş

Anadolu'nun sair kentleri gibi Van'da da önemli âlim ve sûfi şahsiyetler yetişmiştir. Bunların bir kısmı kaynaklarda hak ettikleri ölçüde genişçe yer almış ve isimleri günümüze kadar gelmiş, bir kısmı da maalesef kayıt altına alınmadığı için tarihin tozlu sayfalarında kaybolmuşlardır. Bir kısmı da birkaç satırlık bilgi ile kaynaklarda yer almıştır. Az sayıda kaynakta isminden söz edilen ve hayatı hakkında çok az bilgi bulunan söz konusu önemli âlimlerden birisi de Vankulu Muhammed/Mehmed Efendi (ö.1000/1592) olmuştur. Kütüphane katalogları incelendiğinde dil, edebiyat ve İslâmî ilimlere dair önemli eserleri bulunduğu anlaşılan Vankulu Mehmed Efendi'nin asıl şöhreti, Arapçadan Osmanlıcaya çevirdiği Cevherî'ye ait *Sihâh* adlı lugatın, matbaada ilk basılan eser olmasıyla başlamıştır. Söz konusu lugat, *Vankulu Lugatı* ismiyle anılmış ve daha sonra birçok baskısı da yapılmıştır. Vankulu hakkında az sayıda kaynakta ve çok az bir bilgi yer almıştır. Bunların da neredeyse tamamı Nevîzâde Atâyî (ö. 1045/1635)'nin *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti'ş-Şakâik* adlı eseri ile Kâtib Celebî (ö. 1067/1657)'nin *Fezleke*'sinde yer alan bilgilerin tekrarından ibaret olmuştur. Bu bilgiler de detaylı olmayıp daha çok Vankulu'nun yaptığı görevlerle sınırlı kalmıştır. (Vankulu, 2014, s. 17). Mehmed Süreyya'nın *sicill-i Osmanî*, Bursalı'nın *Osmanlı müellifleri* gibi kaynaklar da Atâyî tarafından aktarılmış olan bilgileri özetlemekle yetinmişlerdir. *Vankulu Lugatı*'nın yapılan baskılarının girişlerinde aynı bilgiler tekrarlanmıştır. Son zamanlarda Yakub Civelek tarafından *Mehmed b. Mustafa el-Vânî ve Vankulu Lûgatı* (Civelek, 1998) adında bir makale yazılmıştır. Müellife dair tek makale olan bu çalışmada da hemen hemen aynı kaynaklara müracaat edilmiş; ancak burada da daha çok *Vankulu Lugatı* hakkında bilgi vermekle yetinilmiştir. Müellifin bağlı bulunduğu tarîkatı ve tasavvufî yönüne değinilmediği gibi tüm eserleri değil sadece altı eserinden bahsedilmiştir. Bunların bir kısmı da hatalı olmuştur. *MEB İslâm Ansiklopedisi* (Furat, 1997, ss. 202-203) ve *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nde yer alan *Vankulu* maddesi (Kaçalın, 2012) için de benzer şeyleri söylemek mümkündür. Vankulu'nun yedi yıla yakın kâdılık yaptığı Manisa'nın sicillerinde eşi ve çocukları hakkındaki tespitlerde bulunmuş olan Çağatay Uluçay'ın çalışması da Vankulu'nun hayatı ve eserleri hakkında fazla bilgi içermemiştir. (Uluçay, 1945, s. 9). Dolayısıyla Vankulu'na dair yapılmış olan çalışmaların çoğu, onun hayatı ile ilgili Atâyî'nin aktarmış olduğu az sayıdaki bilgilerin tekrarından ibaret kalmış onun eserleri ve tarîkatı hakkında ya hiç bilgi vermemiş ya da eksik ve hatalı bilgiler vermişlerdir.

Vankulu ile ilgili bir diğer problem ise Vanlı başka bir Mehmed olan Vanî Mehmed Efendi (ö. 1096/1685) ile karıştırılmış olmasıdır. Farklı kişiler olan bu iki Vanlı Mehmed, bazı kaynaklarda aynı kişi zannedilerek anlatılmıştır. Mesela Brockelmann (ö. 1956)'ın *GAL* diye bilinen eserinde de bu hata yapılmış ve her iki Mehmed, aynı kişiymiş gibi işlenmiştir. (Brockelmann, 1943, s. 581; Pazarbaşı, 1997, s. 18). Oysa *GAL*'ın kaynak olarak göstermiş olduğu Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Vanî Mehmed Efendi ile Vankulu Mehmed Efendi ayrı kişiler olarak ayrı başlıklar altında işlenmiştir. *GAL*'ın düştüğü hataya *Meydan Larousse* ve *Yeni Hayat Ansiklopedileri* gibi bazı Ansiklopediler de düşmüş ve her ikisini aynı kişi olarak kaydetmişlerdir. (Bkz. Maydan Larousse, 1973, s. 528). *Meydan Larousse*, kaynak olarak *Naîmâ Tarihi*'ni göstermiş oysa *Naîmâ Tarihi*, Vankulu hakkında eksik de olsa doğru bilgiler vermiş ve onu Vânî Mehmed Efendi ile aynı kişi olarak kaydetmemiştir. (Naîmâ, 2007, s. 53). Aralarında yaklaşık yüz yıl bulunan bu iki âlim, farklı kimseler olmalarına rağmen aynı ismi taşımaları, memleketlerinin Van olması ve Vankulu'nun da eserlerinde "el-Vânî" (Koç, 2014, s. 17) nisbesini kullanmış olması sebebiyle aynı kişi zannedilmişlerdir. Öyle ki aynı karışıklık kütüphane kataloglarında eserleri için de söz konusu olmuştur. Bazen Vankulu Mehmed Efendi'nin eserleri, Vanî Mehmed Efendi adına; Vanî Mehmed Efendi'nin eserleri de Vankulu Mehmed Efendi adına kataloglara kaydedilmiştir. Örneğin Vânî Mehmed Efendi'ye ait olduğu kesin bilinen ve Erdoğan Pazarbaşı tarafından üzerine doktora çalışması da yapılmış olan *Arâisü'l-Kur'ân* adlı eser, (Bkz. Pazarbaşı, 1997) Nuruosmaniye Kütüphanesi kataloglarında yanlış bir şekilde Vankulu Mehmed Efendi'ye ait bir eser olarak kaydedilmiştir. (Bkz. Nuruosmaniye, 00323). Yine aynı şekilde Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Kıssa-i Ashabi'l-Kehf* adlı eser, Vânî Mehmed Efendi'nin *Arâisü'l-Kur'ân* adlı eserinden tercüme edilen bir bölüm olduğu halde yanlış bir şekilde Vankulu'na ait bir risâle olarak kaydedilmiştir. (Bkz. Tercüman, 00182-002). Hatta Vankulu'na ait olduğu herkesçe bilinen *Vankulu Lugatı* Süleymaniye Kütüphanesi kataloglarında Vânî Mehmed Efendi adına kaydedilmiştir. (Bkz. Hazreti Nasuhi Dergahı, 00211). Dolayısıyla şimdiye kadar Vankulu ile ilgili yapılmış olan

çalışmalarda Vanî Mehmed Efendi ile Vankulu arasında yaşanan bu bilgi karışıklığı giderilmemiş, Vankulu'na ait eserler tespit edilmemiş, tarikatı hakkında hemen hemen hiç bilgi verilmemiş ve önceki yanlış bilgiler olduğu gibi aktarılmıştır. Bu durum, Vankulu Mehmed Efendi ile Vanî Mehmed Efendi arasında oluşmuş olan söz konusu bilgi kargaşasının giderilmesini, en azından Vankulu'na ait eserlerin tespit edilerek istifadeye sunulmasını ve tarikatı hakkında ileride yapılacak çalışmalara ipucu olabilecek bir takım bilgiler verilmesini önemli hale getirmiştir.

Bu çalışmada; Vankulu'nun hayatı, ilgili kaynaklar tekrar gözden geçirilerek mümkün mertebe netleştirilmeye, Vanî Mehmed adına kaydedilmiş olan Vankulu'na ait eserler ayıklanarak delilleriyle birlikte tespit edilmeye ve tarikatı hakkında bazı verilerden hareketle az da olsa bilgi aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kütüphane kataloglarında yaşanan isim karışıklıkları da mümkün mertebe düzeltilmiş, Vankulu'na ait eserlerin isimleri ve buldukları yerler doğru bir şekilde tespit edilerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Bu anlamda bu makale, Vankulu'nun hayatı ve tarikatı hakkında daha sağlıklı bilgiler sunan özellikle eserlerini diğer müelliflerin eserlerinden ayıklayan ve bu yönüyle alana katkı sağlayan bir çalışma olmuştur.

1. Vankulu Mehmed Efendi'nin Hayatı, Tarikatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Vankulu (ö.1000/1592)'nin asıl ismi Muhammed olup, (Bursalı, ts., s. 460) Türkçe telaffuzuyla Mehmed olarak anılmıştır. Tam ismi kaynaklarda Muhammed b. Mustafa el-Gûranî er-Rûmî el-Hanefî el-Vanî şeklinde verilmiştir. (Bağdatlı, 1951, s. 260; Kehhâle, ts., s. 33). Eserlerinde daha çok “el-Vânî” nisbesini kullanmasına rağmen “Vankulu” olarak şöhret bulmuştur. Bunun sebebi, muhtemelen tercüme etmiş olduğu Cevherî'nin *Sıhah* adlı sözlüğünün, *Vankulu Lugatı* ismiyle matbaada ilk basılan eser olmasından kaynaklanmıştır. “Vankulu Mehmed” olarak tanınması asıl itibarıyla bu tarihten sonra olmuştur. Ona atıflarda bulunmuş olan Mütercim Âsım da “Vankulu” nisbesini iyice ön plana çıkarmış, adeta bu nisbeyi kalıcı hale getirmiş (Koç, 2014, s. 17) ve böylece Vankulu Mehmed Efendi olarak bilinmiştir. Osmanlılar döneminde yetişmiş önemli bir fıkıh, lügat ve edebiyat âlimi olan Vankulu'nun ölüm tarihinden hareketle X/XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde doğduğu söylenebilse de doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Doğum yeri Van olan Vankulu'nun babasının ismi Mustafa'dır. (Vankulu, Şehid Ali Paşa, 01093, vr. 1a; Bursalı, ts., s. 460; Ziriklî, 1984, s. 99; Dündar, 2020, s. 168; Kaçalın, 2012, s. 513; Koç, 2014, s. 17). *Hadiyetü'l-ârifin* adlı eser, Vankulu'nun doğum yerinin Medine olduğunu kaydetmişse de (Bağdatlı, 1951, s. 260) bu bilgi doğru değildir. Zira kaynaklarda verilen az bilgiden dahi Vankulu'nun eğitimini Anadolu'da aldığı, İstanbul, Manisa ve Kütahya gibi birçok yerde görev yaptıktan sonra Medine'ye kâdı olarak atandığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki Vankulu'nun Van'da doğduğu, bazı kaynaklarda açıkça ifade edilmiştir. (Bkz. Meydan Larousse, 1973, s. 528; İslam Âlimleri Ansiklopedisi, ts., ss. 18-19; Talay, 1998, s. 259). Dolayısıyla Vankulu'nun Van'da doğup, sonra Anadolu'nun batısına, oradan da Medine-i Münevvere'ye gittiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. (Bkz. Kehhâle, ts., s. 33; Meydan Larouse, s. 528).

Bursalı Tahir Efendi, kendisini ekseri ilimlerde ve özellikle fıkıh ve edebiyatta tam ihtisas sahibi olduğunu belirtmiştir (Bursalı, ts., s. 460). Bu da Vankulu'nun iyi bir eğitim aldığını göstermektedir. Öyle ki Mekke'de mollalık ve kâdılık yapabilecek birikime sahip olmuştur. (Çelebi, 1935, s. 791). Öğrenimi hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan Vankulu'nun Çivizâde damadı Hâmid Efendi'den icâzet alarak medrese eğitimini tamamladığı belirtilmiştir. İyi bir eğitim aldığı anlaşılan Vankulu, 976/1568 ile vefat tarihi olan 1000/1592'ye kadar geçen süre zarfında müfettişlik, müftülük, müderrislik ve kâdılık gibi önemli görevlerde bulunmuştur. (Ziriklî, 1984, s. 99; Süreyya, 1996, s. 1024; Kaçalın, 2012, s. 513). Kânûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566), II. Selim (ö. 982/1574) ve III. Murad (ö. 1003/1595) dönemlerini görmüş olan Vankulu Mehmed Efendi, Osmanlı döneminin önemli âlim, edib ve sûfi şahsiyetlerinden birisi olmuştur. (Sami, 1316, s. 4678; Talay, 1998, s. 259; Civelek, 1998, s. 355; İslam Âlimleri Ansiklopedisi, ts., ss. 18-19;). Bursalı Mehmet Efendi, Vankulu için III. Murad dönemi âlimlerindedir, demişse de bu ifade, onun tüm hayatı için geçerli olmayıp, son dönemi ve vefat ettiğinde başta bulunan padişahı belirtmek için kullanılmış olsa gerek. Zira III. Murad'ın tahtta kaldığı dönem (1574-1595) tarihleridir. (Kütükoğlu, 2020, s. 172). Tahta çıktığı ilk yıl olan 1574 yılında Vankulu, Manisa müftülüğü görevinde bulunmaktaydı.

Vankulu'nun kaç çocuğu olduğu bilinmemektedir. Manisa şer'iyeye sicillerine göre biri kız iki çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Oğlunun ismi Tâlibî Mehmed Efendi, kızının isminin Aynî Hatun olduğu kayıtlıdır. (Civelek, 1998, ss. 355-556; Kaçalın, 2012, s. 513). Ayrıca kendisine ait *Nakdî'd-Dürer* adlı eserin girişinde yer alan bir kayıta Pîr Muhammed b. Muhammed el-Vânî adında bir oğlu olduğu anlaşılmaktaysa da bunun Tâlibî Mehmed adındaki oğluya aynı kişi mi yoksa farklı bir oğlu mu olduğu anlaşılmamaktadır. (Bkz. Vankulu, Kılıç Ali Paşa, 00351). Aynı zamanda Vankulu, *Nakdî'd-Dürer* adlı eserinde henüz bu kitabı bitirmeden Pîr Muhammed adındaki oğlunun öldüğünü de tarih vermeden belirtmektedir. Yine söz konusu eserin ferağ kaydında bu eseri, 995/1587 yılında bitirdiğini belirtmektedir. (Vankulu, Çorlulu Ali Paşa, 00178, vr. 22b-228a). Buradan hareketle Pîr Muhammed'in bu tarihe yakın bir zamanda öldüğü söylenebilir. Manisa şer'iyeye sicillerinden elde edilen bilgilere göre damadının ismi Sinan Efendi'dir. Tâlibî Mehmed Efendi'nin oğlunun ismi Mustafa Çelebi, torununun ismi ise Sefer Çelebi olduğu belirtilmişse de haklarında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Vankulu, Manisa Çapaçarık mevkiinde bir cami, Serabad semtinde bir mescid inşa ettirmiştir. Ancak kitabeleri bulunmadığından yapım tarihleri bilinmemektedir. (Civelek, 1998, ss. 355-556; Kaçalın, 2012, s. 513). Manisa'da görev yaptığı süre zarfında Manisa'nın Serabad mahallesinde ikamet etmiş olan Vankulu, burada bulunan bir okula Gümele mevkiinde bulunan ve yıllık geliri 150 akçe olan Susağan değirmeninin gelirini vakfetmiştir. Yine kurduğu bir vakfa gelir temini için çeşitli araziler, değirmen ve altlı üstlü otuz oda yaptırmıştır. İslâmî mimari tarzına benzemeyen bu altlı üstlü odalara hüceyrât-ı yahudiyan (Yahudi odaları) denilmekteydi ve buranın geliri yıllık 6840 akçe idi. Buralardan elde edilen gelire bahsi geçen cami ve mescidin imam ve müezzinlerine, müteveli heyetine, *Kimyai Saadet* adlı eserin tercümesinde çalışan şahsa, cami, mektep ve mescidin tamir ve tadilat işlerine ayrıca buraların kandil yağları ve mefruşatlarına harcamalarda bulunmuştur. (Civelek, 1998, s. 356).

Vankulu Mehmed Efendi, önemli eserler de yazmış ve tercüme çalışmalarında bulunmuştur. *Sıhah-i Cevherî*'yi Türkçe'ye tercüme ettiği gibi, Gazzâlî'nin *Kimya-ı Saadeti*'ni de tercüme etmiştir. *Ğurer ve Durer* hâşiyelerini tahrir etmiş ve fıkıh ilmiyle alakalı bazı risâleler te'lif etmiştir. Bunların dışında aşağıda detayları verilecek olan birçok eser yazmıştır. (Atâyî, 2017, s. 926; Bursalı, ts., s. 460; Samî, 1316, s. 4678). Aynı zamanda şair bir şahsiyet olan Vankulu'na ait şiirler de bulunmaktadır ki şu beyitler ona aittir:

Budur âyin-i Arab bir kavmun ölse seyyidi

Az olur kim, kabri üzre bende âzâd olmaya.

Sen ki Fahri'l-Enbiya ve Seyyidü'l-Kevneynsin

Hâşa lillâh kabrine yüz süren âzâd olmaya." (Atâyî, 2017, s. 926; Naîmâ, 2007, s. 53; Bursalı, ts., s. 460).

Hayatını ilim ve hizmetle geçirmiş olan Vankulu'nun Mekke ve Medine'ye gitmek arzusunda olduğu ve buna çaba gösterdiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Bu durumunu, Medine'ye kâdı olarak atandıktan sonra yazmış olduğu na'tta "Sed hezârân şükr kim irdim der-i sultanıma" (Vankulu, Nuri Arlasez, 00054-001, vr. 90a) mısrasıyla dile getirmiştir. Nihayet bu arzusu ömrünün sonunda gerçekleşmiş ve Vankulu, Medine'de kâdılık görevinde iken 1000/1592 yılında vefat etmiştir. (Atâyî, 2017, s. 925; Bursalı, ts., s. 460; Kaçalın, 2012, s. 513).

1.1.1. Bulunduğu Görevler

İyi bir eğitim aldığı anlaşılan Vankulu önemli görevlerde bulunmuştur.

1.1.1.1. Müderrislik Görevleri

1. İstanbul Mahmud Paşa Medresesi müderrisliği: İlk görevi olup burada 970/1562 yılında göreve başlamıştır. (Atâyî, 2017, s. 925). Bu görevi iki yıl sürmüştür. Naîmâ Burada göreve başlama tarihini 977/1569 olarak vermektedir. (Naîmâ, 2007, s. 53). Kanaatimizce bu tarih yanlıştır. Zira Naîmâ da Atâyî'nin bilgilerini tekrarlamıştır. Dolayısıyla Atâyî'nin verdiği 970/1562 tarihi daha doğru olsa gerek. Nitekim Naîmâ'nın verdiği diğer tarihler Atâyî'nin bilgileriyle aynıdır.

2. Hankah Medresesi müderrisliği: 972/1564 yılında buraya müderris olarak atanmış olan Vankulu, 974/1566 yılına kadar bu görevi yürütmüştür. Daha sonra azledilmiştir. (Atâyî, 2017, s. 925).

3. Atik Ali Paşa medreselerinde müderrislik. Buraya 976/1568 yılında atanmıştır. (Atâyî, 2017, s. 925)

4. Ayak Kurşunlu Medresesi müderrisliği: Buraya 981/1573’de atanmıştır.

1.1.1.2. Müftülük Görevleri

1. Rodos müftülüğü/Müfettişliği: 979//1571 yılında atandığı bu görevde iki yıl kalmıştır. (Atâyî, 2017, s. 925).

2. Manisa müftülüğü: 982/1574 yılında buraya atanmış ve burada yedi yıl müftülük yapmıştır. (Atâyî, 2017, s. 925).

1.1.1. 3. Kâdılık Görevleri

1. Selânik kâdılığı: 988/1580 yılında bu göreve atanmış ve 1582’ye kadar burada kalmıştır. (Atâyî, 2017, s. 925).

2. Amasya kâdılığı: Bu göreve 1582’de atanmış ve kısa süre kalmıştır. (Atâyî, 2017, s. 925).

3. Kütahya kâdılığı

4. Yenişehir kâdılığı. Burada durmayıp istifa etmiştir. (Atâyî, 2017, s. 925),

4. Medine kâdılığı. 998/1590 yılında buraya atanmış ve vefat edinceye kadar bu görevde kalmıştır. (Atâyî, 2017, s. 925; Naima, 2007, s. 53; Sami, 1316/1898, s. 4678; İslâm Alimleri Ansiklopedisi, ts., ss. 18-19; Kaçalın, 2012, s. 513).

1.1.2. İlmî ve Edebî Yönü

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ* olarak bilinen *Ravzatü’l-Hüseyn fi hülâsati ahbari’l-hâfikayn* adlı eserinde Vankulu’nun ilmî kişiliği hakkında kısaca şöyle demektedir: “...İlm-u salâh ile meşhur, fikh u usule kaviyyü’l-intisâb câmi-i nevadir-i bi hisâb idi.” (Naîmâ, 2007, s. 54). Bursalı Tahir Efendi de ekseri ilimlerde ve özellikle fıkıh ve edebiyatta tam ihtisas sahibi olduğunu kaydetmiştir. Üstlendiği görevler ve elimizde bulunan eserleri, Naîmâ ve Bursalı’yı haklı çıkartmaktadır. Arapça, Farsça ve Osmanlıca Türkçesine hâkim olduğu anlaşılan Vankulu, İslâmî ilimlerin farklı alanlarında eserler yazmıştır. Arapça ve Farsça’dan Türkçeye yapmış olduğu tercümelemler, onun hem dile hem de İslâmî ilimlere olan vukûfiyetinin ayrıca göstergesi olmuştur. İslâmî ilimler sahasında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılan Vankulu’nun öne çıktığı alan daha çok dil olmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi Cevherî’nin *Sihah* adlı lugatını Osmanlı Türkçesine çevirmesi ve bazı eklemelerde bulunması onun ayrıca dile hâkimiyetini ortaya koymuştur. *Vankulu Lugatı* olarak bilinen bu eserin kütüphanelerde onlarca nüshasının bulunuyor olması da bunun başka bir delili olmuştur. Zira bir eserin çok fazla nüshasının olması o eserin birçok kimse tarafından tenhî edilerek okunduğunu gösterir. Benzer şeyleri edebî yönü için de söylemek mümkündür. Yakub Civelek, Vankulu üzerine yazmış olduğu makalede Aydın Talay’a dayanarak Süleymaniye Kütüphanesi’nde Vankulu’na ait *Kasîdetü’l-hilyei’ş-Şerife* ve *Kasîde-i Nûniyye* adlarında iki divanı bulunduğunu zikretmişse de bu bilgi doğru değildir. (Civelek, 1998, s. 359). Zira söz konusu kütüphanede Vankulu adına kayıtlı olan bu eserler, birer “Divân” değil farklı isimlerle kaydedilmiş aynı ve tek bir kasidedir. Bu kaside de Vankulu’na değil, Nâzım el-Vânî adında başka bir Vanlı müellife aittir. Bu konunun detayı eserleri kısmında verilmiştir. Yani Vankulu’na ait birer Divân olarak zikredilen bu eserler, aslında aynı kasidenin farklı iki isimle farklı yerlerde kaydedilmiş halleri olup Vankulu’na ait birer divân değildir. Dolayısıyla Vankulu’na ait herhangi bir divân bulunmamaktadır. Ancak şiirleri ile Vankulu kendisinden söz ettirmiş ve bazı şiirleri eserleri yoluyla günümüze kadar ulaşmıştır. Şiirlerinden şu örnekler verilebilir:

Müseddes na’t-ı Şerif:

Sensin o taht-ı risâlette ser efrâz-ı güzîn

Kim sana kıldı ata Hak tâc-ı “levlak”ı hemîn

İns u câna zât-ı pakindür şeh-i sahib-nigîn

Okunur dibâce-i hutbende hatme’l-mürselîn

*Yâ Resulellah işigindür penâh-ı ehl-i dîn
 Hâk-ı pâyindür senün çünkim şefüü 'l-müznibîn
 Kılmadın dest-i kazâ tiğîn havâle cânıma
 İrmedin tîr-i havâdîs sen-i süzânıma
 Konmadın hâr-ı muğaylân ecel-i dâmânıma
 Sed hezârân şükr kim irdim der-i sultanıma
 Yâ Resulellah işigindür penâh-ı ehl-i dîn
 Hâk-ı pâyindür senün çünkim şefüü 'l-müznibîn.*

...

*Enbiyânun aşfiyâ âlâyınûn sultanı sen
 Cümleñün ser-tâcı sen lutf u müriüvvet kânı sen
 Rûz-ı mahşer ehl-i isyânun ümûz-i cânı sen
 Vâñ-i dermândenün hem derdinün dermânı sen
 Yâ Resulellah işigindür penâh-ı ehl-i dîn
 Hâk-ı pâyindür senün çünkim şefüü 'l-müznibîn.*

Bir kısmını verdiğimiz bu na't, Vankulu tarafından Medine'de kâdı iken yazılmıştır. (Vankulu, Nuri Arlasez, 00054-001, vr. 90a; Öztürk-Öntürk, 2021, s. 35).

Vankulu'nun şiirdeki maharetini Bayramiye tarikatı silsilesini aktardığı *Silsile-i Tarîk-i Bayramî* adlı şiirde de görmek mümkündür. Söz konusu şiirin bir kısmı şöyledir:

Silsilenâme-i Tarîk-i Bayramî Der Güfte-i Vâñî

*Minnet Allah'a kim odur Mevlâ.
 Bizi nimetlerine kıldı seza.
 O'dur hayy-i zül celal-i kadîm.
 Ana layıkdürür dürud-u senâ.
 Yok iken var idûb vücûdumızı
 Bize râh-ı yakîni kıldı a'ta
 Hem resulîne her nefes bizden
 Sed dürud u selam vâsıl ola
 Dinle imdi Tarîk-i Bayramî.*

Nicedir silsileyle merd-i Hudâ. (Vankulu, Laleli, 3774-008).

Kısaca Vankulu'nun, İslâmî ilimlere vâkıf, dil ve edebiyatta mahir âlim ve edîb bir şahsiyet olduğu yazmış olduğu eser, şiir ve çevirilerden anlaşılmaktadır.

1.2. Tarîkatı

Vankulu'nun hangi tarîkate bağlı olduğunu belirten net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yukarıda aktardığımız Vankulu'na ait *Silsilenâme-i Tarîk-i Bayramî Der Güfte-i Vâñî* başlıklı şiir, onun mensubu bulunduğu tarikat hakkında kısmen de olsa bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Vankulu söz konusu şiirde Bayramiye tarikatı silsilesini İbn İsâ Sarûhani (ö. 967/1560)'ye kadar zikretmektedir. Onun silsilede İbn İsâ Sarûhani'ye kadar olan kısmı aktarmış ve ardından *Vâñiyâ gel niyazmend olalum. Dergâh-i evliyâyâ sübhü mesâ.* dizelerini yazmış olması, Vankulu'nun Bayramiye tarikatına mensup olma ihtimalini göstermektedir. Zira kişiler genellikle mensubu oldukları veya en azından muhabbet

duydukları tarikatlar için bu tür şiirler yazarlar. Bayramiye silsilesini içeren söz konusu şiir incelendiğinde bu tarıkata ve silsilede ismi geçen sadâta büyük saygı ve muhabbet beslediği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Vankulu'nun Bayramiyye tarikatı'nın İseviyye denilen şubesinin kurucusu İbn İsa'ya bağlı bir sûfi olması kuvvetle muhtemeldir. Hatta ilmî kişiliği göz önünde bulundurulduğunda hilâfet almış olma ihtimali de bulunmaktadır. Zira Vankulu, İbn İsa ile aynı dönemde yaşamış ve büyük ihtimalle onu görmüştür. Ancak "*İbni İsa'dan etti çünkü mürûr. Gitti sair meşayihe amma. Kime nakl etti bilmedik ân.*" (Vankulu, Laleli, 3774-008) dizeleri, Vankulu bu şiiri yazdığında İbn İsa'nın hayatta olmadığını göstermektedir. İbn İsa'nın ölüm tarihi olan 967/1560 yılı göz önünde bulundurulduğunda bu durum anlaşılmaktadır. Ayrıca "*Kime nakl etti bilmedik ân*" dizesinden hareketle Vankulu'nun İbn İsa'dan sonra onun herhangi bir halifesine ilgi duyup bağlanmadığı İbn İsa'ya olan bağlılığını devam ettirdiği de söylenebilir.

İbn İsa Sarûhânî'nin asıl ismi İlyas olup 902/1496 yılında Aydın'ın Saruhan sancağına bağlı Akhisar'da doğmuştur. Babası, Mecdüddin İsa (ö. 937/1530)'dır. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra tasavvufa yönelmiş olan İbn İsa, Bayramiye şeyhlerinden Mehmed Çelebi ardından da İbrahim Tannûrî (ö. 887/1482)'nin oğlu Şeyh Kasım Efendi'den icâzet almıştır. Hilafet aldığı asıl şeyhi ise babası Mecdüddin İsa olmuştur. İbn İsa, babası ve şeyhi olan Mecdüddin İsa'nın 928/1522 yılında Aydın'a yerleşmesi üzerine Akhisar'da babasının makamına geçmişse de ona olan hürmet ve saygısından babası hayatta iken kimseye hilâfet vermemiştir. *Nutk-ı İbn İsa, Menâkıb-ı Şeyh Mecdüddîn ve Âdâb-ı Sâlikîn, Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ* gibi eserleri olan İbn İsa, sekiz kişiye de hilâfet vermiştir. Ancak Bayramiyye'nin bir şubesi olarak kabul edilen İseviyye, fazla devam etmemiştir. Hayatını ilim ve irşâdla geçirdiği anlaşılan İbn İsa, 967/1560 yılında Akhisar'da vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir. (Kurnaz-Tatcı, 1999, s. 91).

Vankulu, Bayramiye tarikatı silsilesini *Silsilenâme-i Tarîk-i Bayramî Der Güfte-i Vâni* adlı şiirde Hz. Muhammed (s.a.v.)'den çağdaşı ve muhtemelen şeyhi olan İbn İsa'ya kadar şu şekilde saymaktadır:

1. Hz. Muhammed (s.a.v.) (ö. 11/632)
2. Hz. Ali (r.a.) (ö. 40/661)
3. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)
4. Habib-i Acemî (ö. 130/748)
5. Dâvud-ı Tâi (ö. 165/781)
6. Maruf -ı Kerhî (ö. 200/816)
7. Seri es-Sakatî (ö. 251/865)
8. Cenevd-i Bağdadî (ö. 297/909)
9. (Ebû) Ali Ruzbarî (ö. 322/934)
10. Kâtip Ali (Ebû Ali b. Kâtip) (ö. 340/951)
11. Ebû Osman Mağribî (ö. 373/983)
12. Ebû Kâsım (Cürcânî/Gürgânî) (ö. 469/1076-1077)
13. Ebûbekir Nessâc (ö. 487/1094)
14. Ahmed Gazzâlî (ö. 520/1126)
15. Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî (ö. 563/1168)
16. Kutbuddîn Ebherî (ö. 572/1177)
17. Rüküddîn Sücâsî (ö. 607/1210)
18. Şihabuddîn (Mahmûd) (ö. 725/1325)
19. Şeyh Cemaleddîn (Tebriî)
20. Şeyh Zâhid Geylânî (ö. 700/1301)

21. Şeyh Safi (Safiyuddîn Erdebîli) (ö. 735/1334)
22. Hoca Sadreddîn (Erdebîlî- Şeyh Safiyuddîn Erdebîli'nin oğlu) (ö. 794/1392)
23. Hamiduddîn Aksarayî (Somuncu Baba) (ö. 815/1412)
24. Hacı Bayram-ı Veli (ö. 833/1430)
25. Akşemseddin (ö. 863/1459)
26. Şeyh İbrahim Kayseri (Tennûrî) (ö. 887/1482)
27. Şeyh Kâsım (İbrahim Tennûrî'nin oğlu) (ö. ?)
28. Şeyh Mecdüddîn Akhisârî (ö. 937/1530)
29. İbn İsâ (ö. 967/1560). (Vankulu, Laleli, 3774-008; Kurnaz-Tatçı, 1999, s. 91; Yılmaz, 1994, s. 19).

Kısaca Vankulu'nun hangi tarîkate mensup olduğunu bildiren net bir kaynak olmasa da Bayramiye silsilesini anlattığı kasideden hareketle Bayramiyye tarîkatı'nın İseviyye şubesine mensub bir sûfî olduğu söylenebilir. Sûfî kişiliğini yazmış olduğu diğer şiirlerinde de görmek mümkündür.

1.3. Eserleri

Yazma eserlerin bulunduğu kütüphane kayıtlarında Vankulu adına, aynı eserlerin farklı nüshaları dâhil, 379 yazma eser kayıtlıdır. Bunların çoğu, *Vankulu Lugatı'nın* farklı nüsha ve farklı ciltlerinden müteşekkildir. Kütüphane kataloglarında Vankulu adına kayıtlı eserlerden en çok nüshası bulunan ikinci kitap, *Nakdû'd-düerer* adlı eserdir. Söz konusu tekrarlar ve ona ait olmadığı halde onun ismine kaydedilmiş olanlar çıkarıldığında geriye Vankulu'na aidiyeti kesin olan on üç kadar eser kalmaktadır. Bunun yanında Vankulu'na aidiyeti net olmayan ancak kendi adına kaydedilmiş olan eserler de vardır ki bunlara da bu çalışmada işaret edilmiştir. Kendisine ait olmadığı kesin olup kataloglarda onun adına kaydedilmiş olan bazı eserlere de değinilmiştir. Böylece Vankulu adına kayıtlı veya ona nispet edilmiş olan eserler ayıklanarak; kendisine ait olanlar, kendisine ait olmayanlar ve kendisine aidiyeti şüpheli olanlar olmak üzere üç başlık altında toplanmış ve bu konudaki karışıklık giderilmiştir.

1.3.1. Kendisine Ait Olduğu Kesin Olan Eserler

Bu başlık altında Vankulu'na aidiyeti kesin olan eserler tespit edilerek hakkında kısa bilgi verilecektir.

1.3.1.1. Tercüme-i Sihâh-ı Cevherî/Vankulu Lugatı

Cevherî'nin, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabîyye* adıyla da bilinen Arapça sözlüğünün Türkçe tercümesidir. Daha çok *Vankulu Lugatı* ismiyle tanınmıştır. İbrâhim Müteferrika tarafından iki cilt halinde yayımlanan eser, bir Osmanlı müellifinin kaleminden çıkmış olup Türkiye'de basılan ilk kitap sayılmaktadır. Daha sonra birçok baskısı da yapılmıştır. (Bursalı, ts. s. 460; Kaçalın, 2012, s. 513). Kütüphane kataloglarında ve bazı kaynaklarda *Tercüme-i Sihâh-ı Cevherî, Lugat-ı Vankulu, Terceme-i Tâcü'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabîyye* gibi farklı isimlerle kayıtlıdır. Bu önemli eserin birçok nüshası, Beyazıt, Millet, Selimiye, Konya ve Bursa gibi farklı kütüphanelerde bulunmaktadır. Mesela bunlardan birisi, *Lugat-ı Vankulu* ismiyle Edirne Selimiye Kütüphanesi, Selimiye Yazmalar koleksiyonu, 7008 numarada kayıtlıdır. Osmanlıca olan eser, 37 satır, 180X285-125X225 mm. ebadında olup nesih yazıyla yazılmıştır. Bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi, Basma Bağışlar koleksiyonu 02308 numarada bulunmaktadır. Eserin Vankulu'na aidiyeti tarihi kaynaklardan ve eserin ferağ kaydından anlaşılmaktadır.

1.3.1.2. Hâşiyetü Şerhi's-Seyyid Ale's-Sirâciyye

Eserin bir nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, 01093 numarada bulunmaktadır. Seyyid Şerif Cürcânî'nin (ö. 816/1413)'nin *Şerhu Ferâiz-i Sirâciyye* isimli şerhi üzerine yapılan bir hâşiyedir. (Civelek, 1998, s. 358). Vankuluna aidiyeti kitabın kapağında yazılı olan “حاشية... شرح السيد على السراجية لمحمد بن مصطفى الواني الملقب بالكوراني... (el-Kûrânî lakabıyla mulakkab Muhammed b. Mustafa el-Vânî'nin *Hâşiyetü Şerhi's-Seyyid ale's-Sirâciyye'si.*” ifadeden anlaşılmaktadır. (Vankulu,

Şehid Ali Paşa, 01093, vr. 1a). Ayrıca eserin sonunda yer alan “ هذا آخر ما نقله من السواد الى البيضاء بعناية الله الملك “ Bu, çokça feyiz bahşeden melik olan Allah’ın inayetiyle el-Kûrânî diye muallak fakir kul el-Vânî Muhammed b. Mustafa’nın siyahtan beyaza naklettiklerinin (yazdıklarının) sonudur.” şeklindeki ferağ kaydından da anlaşılmaktadır. Aynı yerde bu eserin 992/1584 yılında tamamlandığı da Vankulu tarafından ifade edilmiştir. Akaid ve Kelâm’a ait olan eser, 19 satır, 187X122-135X66 mm ebadında 113 varaktan ibarettir. Arapça yazılmış olan eserin söz konusu nüshası, Mustafa el-Kefevî adında bir zat tarafından istinsah edilmiştir. Müstensih tarafından kitabın sonuna düşülen kayda göre istinsah işi, 1045/1635 yılının Beraat gecesinde tamamlanmıştır. (Vankulu, Şehid Ali Paşa, 01093, vr. 113b). Birçok nüshası bulunan eserin bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi, Serez koleksiyonu 03600 numarada kayıtlıdır. Aynı eser, Vankulu adına Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi, 655 numarada ancak *Hâşiye alâ'l-Ferâ'izi's-Şerîfiye* ismiyle kayıtlıdır. Başka nüshaları da mevcuttur.

1.3.1.3. Risâle fi't-Taarruzi'l-Beyyineteyni bi'l-Hükmi'l-Esahh

Bursa İnebey Kütüphanesi 4601/2 numarada bulunan eserin dili Arapçadır. Muamelat ilmine dair olan eser, 31 satır, 292X167-217X160 mm ebadında olup, Mukavva meşin bir cilt içerisinde 132-137 varak aralığında bulunmaktadır. Eserin Vankulu’na aidiyeti müstensih tarafından risâlenin sonuna düşülmüş olan “ تمت الرسالة بعون الله تعالى للمولى المرحوم المشهور بواقولي “ Vankulu diye meşhur el-mevlâ el merhuma ait olan bu risâle, Allah’ın yardımıyla tamamlandı.” şeklindeki ferağ kaydından anlaşılmaktadır. (Vankulu, İnebey, 4601/2).

1.3.1.4. Vankulu Risâlesi

Edirne Selimiye Kütüphanesi, Selimiye Yazmalar koleksiyonu 651-10 numarada kayıtlı bu risâle, aslında müstakil bir risâle olmayıp, *Vankulu Lugatı* olarak bilinen lügatının mukaddimesinin ilk sayfasıdır. Farklı bir risale zannedilip Vankulu adına kataloglarda kaydedilmiştir. Araştırmacıların dikkatine sunmak için burada zikretmeyi uygun bulduk. Bir sayfadan ibaret olan bu sahifenin üst kısmında kırmızı mürekkeple ve Arap harfleriyle “ وان قوليك رسالسيدير “ Vankulu’nun risâlesidir” kaydı düşülmüştür. Bu sahife, içinde farklı on beş risâleyi içinde barındıran bir mecmuanın 93b varığında bulunmaktadır. (Vankulu, Selimiye Yazmalar, 651-10, vr. 93b).

1.3.1.5. Şerhu Miftâhi'n-Necâh

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya koleksiyonu 01933 numarada kayıtlı bu eserin Vankulu’na ait olduğu, yazmanın iç kapağında Arapça olarak yazılmış olan “ شرح مفتاح النجاح من مسودات اضعف العباد الله تعالى “ – محمد الواني – Yüce Allah’ın en zayıf kullarından Muhammed el-Vânî’nin müsevvedatından (yazdıklarından) olan *Şerhu Miftâhi'n-Necâh*.” Kaydından anlaşılmaktadır. İçerikte Vâni ismi ayrıca geçmemektedir. Ancak Naîmâ ve Bursalı Mehmed efendi, bu eserin Vankulu’na ait olduğunu bildirmişlerdir. (Naîmâ, 2007, s. 53; Bursalı, ts., s. 460). Eser, 9 satır 213X152-17X87 mm ebadında olup dili Arapçadır. *Hiz. Ali'den nakledilen “Miftâhu'n-necât”* adlı duanın şerhidir. (Kaçalın, 2012, s. 513). Bu durum hemen girişte müellif tarafından dile getirilmektedir. Eserin bir başka nüshası da Köprülü Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa Koleksiyonu, 00362-034 numarada 119b-127a varak aralığında bulunmaktadır.

1.3.1.6. Tercîhu'l-Beyyînât

Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi koleksiyonu, 02070-010 numarada kayıtlı bir nüshası bulunan bu eser, Vankulu’na ait olup Fıkıh usûlü hakkındadır. Eserde, deliller arasında çatışma bulunması durumunda başvurulacak tercih yöntemi anlatılmaktadır. Eserin Vankulu’na ait olduğu, risâlenin iç kapağında yer alan “ ترجيح البينات للعالم واقولي “ – Âlim Vankulu’na ait *Tercîhü'l-beyyinat* (risâlesidir)” ifadesinden anlaşıldığı gibi, risâlenin sonunda müstensih tarafından kaydedilen; “ تمت الرسالة “ el-Mevlâ el-merhûm Vankulu’na ait bu risâle tamam oldu” ifadeden de anlaşılmaktadır. (Bkz. Vankulu, Bağdatlı Vehbi, 02070-010, vr. 103b). Risâle, Seyyid Ahmed Raşid adında biri tarafından istinsah edilmiştir. Dili Arapça olan nüsha, 21 satır, 238X160-155X67 mm ebadında olup bir mecmuanın 92b-103b varak aralığında yer almaktadır. Eserin bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa koleksiyonu, 00844-003 numarada kayıtlıdır. Başka nüshaları da mevcuttur.

1.3.1.7. Tercüme-i Kimyâ-yı Saâdet

Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla koleksiyonu, 01249 numarada Vankulu'na kayıtlı bu eser, Vankulu tarafından İmâm Gazzâlî (ö. 505/1111)'nin Farsça olan *Kimyâ-yı Sa'âdet* adlı eserinin Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiş halidir. Arap alfabesiyle Osmanlıca yazılmış olan eser, 19 satır, 210X145-135X65 mm ebadında olup nesih yazıyla yazılmıştır. Eserin içeriğinde Vankulu'na ait olduğuna dair bir bilgi yer almamakla birlikte kaynaklarda Vankulu'na ait olduğu bildirilmiştir. (Naima, 2007, s. 53; Süreyya, 1996, s. 1024; Civelek, 1998, s. 358; Kaçalın, 2012, s. 513). Eserin başka bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye koleksiyonu, 00636 numarada kayıtlıdır. Başka nüshaları da mevcuttur.

1.3.1.8. Nakdü'd-Dürer/Ta'likatü'd-Dürer/Hâşiye alâ Düreri'l-Hukkâm

Molla Hüsrev (ö.885/1480)'in Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan *Düreri'l-Hukkâm* adlı eseri üzerine Vankulu tarafından ta'likat şeklinde kaleme alınarak yazılmış olan bir eserdir. (Civelek, 1998, s. 358). Bir nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa koleksiyonu, 00178 numarada bulunmaktadır. Vankulu, bu eseri yazma sebebinin kitabın hemen başında şu ifadelerle belirtmiştir: فلما قرأ علي الولد أعز اعنى موهبة الله تعالى من لطفه الرباني ببر محمد بن محمد الواني كتاب الدرر والغرر درسا فدرسا حررت -ما لاح بقلبي... Aziz oğul, bundan kastım Rabbânî lütfundan Yüce Allah'ın bana bir mevhibesi olan Pir Muhammed b. Muhammed el-Vânî'dir, Dürer ve'l-ğurer kitabını benden ders ders okuduğu sıralarda kalbime doğan bilgileri yazdım...” (Vankulu, Çorlulu Ali Paşa, 00178, vr. 1b). Burada kitabın Vankulu tarafından Pîr Muhammed adındaki oğluna *Dürer* kitabını okuturken eksik bulduğu bir takım hususları gidermek üzere yazdığı anlaşılmaktadır. Yine “ Rabbânî lütfundan Yüce Allah'ın bana bir mevhibesi olan Pir Muhammed b. Muhammed el-Vânî” ifadesinden, oğlunun isminin Pîr Muhammed olduğu anlaşılmaktadır. Eserin Vankulu'na ait olduğu, kitabın sonuna Vankulu tarafından yazılmış olan: “ هذا -Bu, Allah'ın rabbânî lütfu ile kulların en zayıfı olan Muhammed el-Vânî'ye kolaylaştırıp (müeyesser kıldığı kitabın) sonudur.” şeklindeki ifadeden de anlaşılmaktadır. Vankulu eserin sonunda kitabı 995/1587 yılında bitirdiğini belirtmiştir. (Vankulu, Çorlulu Ali Paşa, 00178, vr. 22b-228a). Bu da eserin Vânî Mehmed Efendi'ye değil Vankulu'na ait olduğunu ayrıca göstermektedir. Zira Vânî Mehmed Efendi, 1096/1685 yılında vefat etmiştir. Nesih yazıyla yazılmış olan eserin dili Arapçadır. Eserin bir diğer nüshası da Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa koleksiyonu, 00301 numarada kayıtlıdır. Başka nüshaları da mevcuttur. Bazen eserin ismi *Hâşiye alâ Düreri'l-Hukkâm* olarak da kaydedilmiştir. (Bkz. Vankulu, Hüdayi Efendi, 00712). *Hâşiye alâ Düreri'l-Hukkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm* ismiyle de kayıtlı olan nüshaların hepsi aynı eserdir. Ancak bazı nüshalarda Vankulu'nun yukarıda eseri yazma sebebi olarak aktardığımız birkaç cümlelik giriş mahiyetindeki ifadeler yer almamıştır. Bu da farklı bir eser gibi algılanmasına sebep olmuştur. Aynı eser, yanlışlıkla Vânî Mehmed Efendi adına da kaydedilmiştir.

1.3.1.9. Ta'likât ale'l-Fevâidi'z-Ziyâiyye

Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba koleksiyonu 00446-022 numarada kayıtlı olan eser, Vankuluna ait olup, Abdurrahman Molla Câmî (ö. 898/1492)'nin, *Molla Câmî* diye bilinen *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye* adlı eseri üzerine yapmış olduğu şerh üzerine bir ta'likattir. Eserin Vankulu'na ait olduğu risâlenin sonunda yer alan “تمت الرسالة المنسوبة الى الفاضل الواني تسلمه الله سنة ٩٩١” - Fâziletli el-Vânî'ye ait risâle - Allah onu selamette kılsın (korusun)- tamam oldu. Sene 991” şeklindeki ferağ kaydından anlaşılmaktadır. (Vankulu, Dügümlü Baba, 00446-022, vr. 85a). Burada yer alan 991/1583 tarihi göz önünde bulundurulduğunda söz konusu Vânî'nin Vankulu olduğu anlaşılmaktadır. Zira Vânî Mehmed Efendi'nin vefat tarihi, 1096/1685 yılıdır. Ayrıca ferağ kaydında yer alan “Allah onu selamette kılsın (korusun)” ifadesinden de o tarihte Vankulu'nun hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Vankulu'nun 1000/1592 yılında vefat ettiği düşünüldüğünde bilginin doğruluğu anlaşılmaktadır. Dili Arapça olan eser, 17 satır, 200X125-145X65 mm ebadındadır.

1.3.1.10. Hâşiyetü Dibâceti'd-Dürer

Vankulu adına Bursa İnebey Kütüphanesi, Ulucami koleksiyonu 3534-23 numarada kayıtlıdır. Eser, Vankulu'nun *Nakdü'd-Dürer* adlı kitabının dibacesine (önsözüne) yapılmış bir haşiyedir. Bir mecmua içerisinde 195a-197b varak aralığında bulunmaktadır. Risâlenin hemen başında kırmızı kalemle “-وانقولی -Vankulu” yazılmıştır. (Vankulu, Ulucami, 3534-23, vr. 195a). Bu nüsha, 19 satır, 205X120-

125X63 mm. ebadında, şemseli, miklepli, meşin bir cilt içerisinde bulunmaktadır. Vankulu'na aidiyeti, Vankulu'nun *Nakdû'd-Dürer* adlı eserinin başka nüshalarıyla birlikte verilmiş olmasıyla da ayrıca anlaşılmaktadır. Naîmâ ve Bursalı da bu eserin Vankulu'na ait olduğunu söylemişlerdir. (Naima, 2007, s. 53; Bursalı, ts., s. 460). Başka nüshaları da mevcuttur.

1.3.1.11. Mukaddime fi Ahkâmi Kavâ'idi's-Sarf/Mukaddime-i Terceme-i Sihâh-ı Cevheri

Bir nüshası, Vankulu adına Amasya Beyazıt Kütüphanesi, Amasya Beyazıt koleksiyonu, 1776/09 numarada kayıtlıdır. Müstakil bir risâle şeklinde istinsah edilmiş ve müellif adına kaydedilmiş olan bu risâle aslında Vankulu'nun *Vankulu Lugatı* için yazmış olduğu mukaddimedir. Yani farklı bir eser değildir. Ancak bazı müstensihler tarafından istinsah edilmek üzere sarf ilmini de özetleyen bu kısım, ayrı bir risâle şeklinde istinsah edilmiştir. Tabi ki eserin Vankulu'na aidiyeti kesindir. Bu husus müellif tarafından hamdele ve besmeleden hemen sonra şu ifadelerle belirtilmiştir: “ اما بعد اشيو عبد حقير كثير التقصير - Emmâ ba'd. İş bu abd-i hakir, kesîru't-taksîr el-muhtâc ilâ lütfi'r-Rabbanî Muhammed b. Mustafa el-Vânî...” Osmanlıca yazılmış olan eser, 25 satır, 195X135-165X90 mm ebadında, miklepli, sırtı meşin, ebru kağıt kaplı mukavva bir cildin içinde yer alan mecmuanın 144b-149a varak aralığında yer almaktadır. Aynı eser, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi 5455/1 numarada müstakil bir risâle şeklinde bulunmaktadır.

1.3.1.12. Müseddes Na't-i Şerif

Vankulu adına Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez koleksiyonu 00054-001 numarada kayıtlı olan bir na'ttır. Bu na't-ı Şerif, söz konusu kollaksiyonda bulunan ve Dua isimli bir mecmuanın 90b varağında bulunmaktadır. On beş beyitten müteşekkildir. Başında kırmızı mürekkeple “ محمد واني رحمه الله – Muhammed Vâni rahimehullah” ifadesi yazılmıştır. Ayrıca na'tın sonunda Osmanlıca olarak “ بو – Bu tahrirat (na't), geçmişte Medine-i Münevvere'de kâdi iken vefat eden Muhammed Vâni Efendi'nindir.” kaydından, na'tı yazanın Vankulu olduğu anlaşılmaktadır. (Vankulu, Nuri Arlasez, 00054-001, vr. 90b). Zira yukarıda da Vankulu'nun Medine'de kâdi iken vefat ettiği belirtilmiştir. Ayrıca Vâni Mehmed Efendi, Medine'de görev yapmamış ve Bursa Kestel'de vefat etmiştir

1.3.1.13. Silsilenâme-i Tarîk-i Bayrâmî Der Güfte-i Vâni

Vankulu adına Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli koleksiyonu, 03774-001 numarada kayıtlı görülmektedir. Ancak bu katalog bilgisi yanlıştır. Söz konusu numarada farklı risâleler bulunmaktadır. Vankulu'na ait olan *Silsilenâme-i Tarîk-i Bayrâmî Der Güfte-i Vâni* adlı risâle ise aynı kütüphane ve koleksiyonun 03774-008 numarasında bulunmaktadır. Risâle, Bayramiye tarikatının İbni İsâ (ö. 967/1560)'ya kadar olan silsilesini manzum bir tarzda anlatan bir şiirden ibarettir. Söz konusu koleksiyonda yer alan bir mecmuanın 54a-b varaklarında yer almakta olan şiir, 63 beyitten müteşekkildir. Şiirde Bayramiye silsilesi İbni İsâ'ya kadar zikredilmiştir. Burada zikri geçen İbn İsa, Bayramiye şeyhlerinden İbni İsa-yı Saruhanî'dir. İbn İsa'nın yaşadığı dönem ve ölüm tarihi olan 967/1560 yılı göz önünde bulundurulduğunda şiirde söz konusu edilen ve Vâni denilen kimsenin Vankulu olduğu anlaşılmaktadır. Zira Vankulu, 1000/1592'de, Vâni Mehmed Efendi ise 1096/1685'te vefat etmiştir. Dolayısıyla Vâni Mehmed Efendi olma ihtimali bulunmamaktadır. Eser, muhtelif satır, 190X100-175X80 mm ebadında olup dili Osmanlıcadır.

1.3.2. Kendisine Ait Olmadığı Halde Ona Nispet Edilmiş Olan Eserler

Yukarıda da zikredildiği gibi, Vankulu'na ait olmadığı halde ona nispet edilen bir takım eserler olmuştur. Bunların bir kısmına burada değinmek faydalı olacaktır.

1.3.2.1. Kısâ-i Ashabi'l-Kehf

Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman koleksiyonu 336259 numarada Vankulu adına kayıtlı bulunan bu eser, aslında Vankulu'na değil, Vâni Mehmed Efendi'ye aittir. Vâni Mehmed Efendi'nin *Araisü'l-Kur'ân* adlı eserinden tercüme edilen bir bölümdür. Bu husus, bizzat risâlenin başında kırmızı harflerle “ واني أفندي مرحومك عرابسندن مترجمدر ” Vâni Efendi merhûmun Arayis'inden mütercemdir (tercüme edilmiştir).” ifadesiyle belirtilmiştir. (Vankulu, Tercüman, 336259.). Müstensihli belli olmayan nüsha, 1173/1759 yılında tamamlanmıştır.

1.3.2.2. Kasîdetü'n-Nûniyye/Kasîdetü'l-Hilye

Vankulu adına Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Arif-Mehmed Murad bölümü, no: 00057-004'te kayıtlı bir nüshası bulunan bu eser, aslında Vankulu'na değil Nâzım el-Vânî adında başka bir Vanlı müellife ait bir kasidedir. Söz konusu kaside, *Kasîdetü'n-Nûniyye*, *Kasîdetü'l-Hilyeti's-Şerîfe* adlarıyla zikredilmiştir. Ayrıca bu kaside üzerine şerhler de yapılmış ve birçok kütüphane katalogunda Vankulu adına kaydedilmiştir. Bahsettiğimiz numarada kayıtlı nüsha da bu kaside üzerine yapılmış olan bir şerhtir. Şârihin Vankulu olma ihtimali olmakla birlikte eserin içeriğinde buna dair bir şeye bulunmamaktadır. Eserin Vankulu'na değil, Nâzım el-Vânî adında başka birisine ait olduğu, kasidenin son beytinde yer alan: “رجائي منك غفران لذنب الناظم الواني والأسلاف والأخلاف ممن فيه إيمان- Senden ricam (Ey Allahım!) Nâzım el-Vânî'nin iman sahibi olan geçmiş (atalarının) ve gelecek neslinin günahlarını bağışlamandır” ifadesinden anlaşılmaktadır. (Vânî, Kâdızâde Burhaneddin, 00104-005, vr. 54b). Burada geçen el-Vânî ifadesinden müellifin Vankulu olduğu düşünülmüş olmalı. Beyitte geçen الناظم ifadesi acaba bu dizeleri nazmeden anlamında olabilir mi diye düşündük. Ancak yine *Kasîdetü'n-Nûniyye* diye kayıtlı Hilye kasidesi üzerine yapılmış olan şerhte şârihin; “الناظم الواني هو نفس الداعي - Nâzım el-Vânî, duâ edenin kendisidir” (Vânî, Mehmed Arif-Mehmed Murad, 00057-004, vr. 58b) açıklamasından hilye kasidesini yazanın Nâzım el-Vânî diye başka birisi olduğu kanaati hasıl oldu. Nitekim aynı kaside, *Şerhü Kasîdeti'n-Nûniyye* ismiyle Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Hasan Paşa koleksiyonu, 2945/3 numarada da Nâzım el-Vânî adına kayıtlıdır. Bu nüshanın sonunda kasidenin Nâzım el-Vânî adında başka bir Vanlı âlime ait olduğu şüphe bırakmayacak şekilde şöyle belirtilmiştir: “تمت القصيدة النونية للناظم الواني مع شرحه...” (Vânî, Hasan Paşa, 2945/3, vr. 14b). Yine aynı kaside Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi koleksiyonu, 02058-006 numarada *Kasîde fi Hakki'n-Nebî* ismiyle Nâzım el-Vânî adına kayıtlıdır. Böylece Nâzım el-Vânî'nin, Vankulu ile aynı kişi olmadığı anlaşılmıştır. Bunun bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi, Osman Huldi Öztürk koleksiyonu 00553-005 numarada 54b-55a varak aralığında bulunmaktadır. Başka bir nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi, Kâdızade Burhaneddin koleksiyonu, 00104-005 numarada kayıtlıdır. Aynı eser, yanlış bir şekilde Vanî Mehmed Efendi adına Bursa İnebey Kütüphanesi Ulucami koleksiyonu, 3524/9 numarada kayıtlıdır.

Kısaca Vankulu adına farklı isimlerle kaydedilmiş olan kasidenin aslı, Nâzım el-Vânî'ye ait olup, Peygamberimizin hilye-i şerifleriyle ilgilidir. Kaynaklarda ve kütüphane kataloglarında *Kasîdetü'n-Nûniyye*, *Kasîdetü'l-Hilyeti's-Şerîfe* bazen de sadece *Kasîde* gibi isimlerle isimlendirilmiştir. Bunun üzerine şerhler yazılarak farklı isimlerle de anılmıştır. Birçok katalogda yanlışlıkla Vankulu adına hatta Vânî Mehmed Efendi adına da kaydedilmiştir.

1.3.2.3. Dürretü'l-Akâ'id

Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir koleksiyonu 00118 numarada Vankulu adına kayıtlı bu eser aslında Vankuluna ait değildir. Bu durum, eserin hemen girişinde hamdele ve salveleden sonra müellif tarafından Osmanlı Türkçesiyle ve Arap harfleriyle yazılmış olan; “بو عبد أفقر حفيد الواني السيد مصطفى - Bu abdî afkar Vânî'nin torunu es-Seyyid Mustafa...” şeklindeki ifadeden anlaşılmaktadır. (Vânî, İzmir, 00118, vr. 1b). Akaide ait olan bu eseri Vankulu'nun torunlarından ve ismi Mustafa olan bir zatın yazdığı anlaşılmaktadır. Nitekim Vankulu'nun babasının ismi de Mustafa'dır. Anlaşılan Vankulu, torununa babasının ismini vermiştir. Yukarıda Manisa şer'iyye sicillerinden hareketle Vankulu'nun oğlunun Tâlibi Mehmed Efendi olduğunu ve bunun da Mustafa Çelebi adında bir oğlunun olduğunu belirtmiştik (Civelek, 1998, ss. 355-556; Kaçalin, 2012, s. 513). Bu kayıttaki Mustafa'nın, sözü geçen Vankulu'nun torunu Mustafa Çelebî olma ihtimali bulunmaktadır. Eser isim benzerliğinden olsa gerek yanlışlıkla Vankulu adına kaydedilmiştir.

1.3.2.4. el-Vesîletü'l-Uzma fi Şemâili'l-Mustafâ

Vankulu adına Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizade koleksiyonu, 00385 numarada kayıtlı olan bu eser, Vankuluna ait değildir. Yanlışlıkla onun adına kaydedilmiştir. Eserin içeriği incelendiğinde Rumeli Kazaskeri Dede Mehmed Efendi (ö. 1147/1734)'nin, *el-Vesîletü'l-uzmâ fi şemâili'l-Mustafâ hayru'l-verâ* adlı kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kitabın hamdele ve salvele kısmından hemen sonra müellif tarafından; “مولاه الملتجى اليه في شدة ورخاء ابو المكارم السيد پير محمد دده. فيقول العبد الأبق من باب - Mevlâsının kapısından kovulmuş zorlukta ve genişlikte ona mülteca etmiş Ebü'l-mekarim es-Seyyid Pîr Muhammed Dede der ki...” yazılmış olan ifade bunu göstermektedir. (Dede, Kasidecizade, 00385).

1.3.2.5. Arâ'isü'l-Kur'ân ve Nefâ'isü'l-Furkan ve Ferâdisü'l-Cinân

Vankulu adına Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye koleksiyonu, 00323 numarada kayıtlı olan bu eser, Vankuluna ait değildir. Söz konusu eser, diğer bir Vanlı âlim olan Vâni Mehmed Efendi'ye aittir. Bunu, bu eser ve müellifi Vâni Mehmed Efendi üzerine yapılmış olan doktora ve başka çalışmalardan biliyoruz. (Bkz. Pazarbaşı, 1997).

1.3.2.6. Risaletün fi İzahu's-Sulh-i ve Sebebihi

Vankulu adına Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi koleksiyonu 00244-004 numarada kayıtlı bu eser, Vankuluna değil Vâni Mehmed Efendi'ye ait bir risâledir. Nitekim aynı eser Süleymaniye Kütüphanesi, Sütlüce Dergâhı koleksiyonu, 00111-012 numarada Vâni Mehmed Efendi adına kayıtlıdır.

1.3.3. Kendisine Aidiyeti Şüpheli Olanlar

Vankulu Mehmed Efendi ile Vâni Mehmed Efendi kendi eserlerinde “el-Vâni” nisbelerini kullanmışlardır. Dolayısıyla bu da eserin hangi Vanlı âlime ait olduğunu ayırt etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu şekilde ayırt edilmeyen ve kataloglarda Vankulu adına kaydedilmiş olan eserler bulunmaktadır. Bunların Vâni Mehmed Efendi'ye de ait olma ihtimalleri olduğu için söz konusu eserleri kendisine aidiyeti şüpheli eserler başlığı altında vermek yararlı olacaktır.

1.3.3.1. Risâle-i İmân-ı Tafsîlî

Eser, Vankulu adına Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş koleksiyonu, 00018-003 numarada kayıtlıdır. Akaid'le ilgili olan risalenin Vankuluna ait olduğuna dair risalede net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak risalenin başına besmeleden hemen önce kırmızı kalemle; “هذا رسالہ ایمان تفصیلی” وانی أفندی—Risâle-i İmân-ı tefsîlî Vâni Efendi” kaydı düşülmüştür. Başka bir bilgi ve ferağ kaydı olmadığı için Vâni Efendi'den maksat, Vankulu mu yoksa Vâni Efendi mi belli değildir. Osmanlıca yazılmış olan risâle, 13 satır, 207X145-157X97 mm ebadındadır.

1.3.3.2. Risâle fi Tefsîri'l-Kâzî fi Sûreti's-Secde fi Âyeti Ellezi Ahsene Külle Şey'in

Vankulu Mehmed adına Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa killeksiyonu, 02834-010 numarada kayıtlı olan bu eserin Vankuluna mı yoksa Vani Mehmed Efendi'ye mi ait olduğu net değildir. Zira eserin içeriğinde buna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Dili Arapça olan risâle, muhtelif satır, 207X146- muhtelif mm. ebadındadır.

Sonuç

Vankulu, Van'da doğmuş önemli âlimlerden birisidir. Tam ismi, Muhammed b. Mustafa el-Gûranî er-Rûmî el-Hanefî el-Vanî 'dir. Eserlerinde daha çok Vâni nisbesini kullanmıştır. Bu da onun Vanlı başka bir âlim şahsiyet olan Vâni Mehmed Efendi ile karıştırılmasına hatta aynı kişi zannedilmesine sebep olmuştur. Vanlı olması hasebiyle Vankulu lakabıyla da anılmıştır. Özellikle Osmanlıcaya çevirdiği Cevherî'nin *Sihah* adlı lugatınının matbaada ilk basılan eser olmasıyla şöhret kazanmıştır. Bu lugatın başka baskıları da yapılmıştır. Bu tarihten sonra söz konusu lugat *Vankulu Lugatı* olarak tanınmış ve Mehmed Efendi de Vankulu olarak anılmıştır. İyi bir tahsil almış olduğu, yazmış olduğu kitap ve şiirlerden anlaşılmaktadır. Bazı şiirleri günümüze ulaşmış olan Vankulu'nun herhangi bir tarıkata bağlı olup olmadığı belli değildir. Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bir şiirinde Bayramiyye silsilesini anlatıyor olması hasebiyle Bayramiye tarikatının İseviyye şubesine mensub olması kuvvetle muhtemeldir. Şeyhi ise büyük ihtimalle söz konusu şiirde silsilenin sonunda yer alan ve Vankulu ile çağdaş olan İbn İsâ'dır.

Önemli eserler yazmış olan Vankulu'nun birçok eseri farklı kütüphanelerde bulunmaktadır. Kütüphane kataloglarında kendisine ait eserler bulunduğu gibi ona ait olmadığı halde kendisine nispet edilmiş olan eserler de mevcuttur. Bunlardan birisi de *Kasîdetü'n-Nûniyye* veya *Kasîdetü'l-Hilye* adlarıyla bilinen bir kasidedir. Bu kaside Vankulu'na ait zannedilmişse de ona ait olmayıp Nâzım el-Vâni adında başka Vanlı bir şâire ait olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde kendisine ait olduğu halde başkalarına özellikle Vâni Mehmed Efendi adına kaydedilmiş eserler de vardır. Adına birçok eser kayıtlı

olan Vankulu'nun isim tekrarı olan eserleri çıkarıldığında on üç kadar eseri olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşmış olan eserleri bulunmakla birlikte kendisine ait herhangi bir divan tespit edilememiştir. Bazı kaynaklarda yer alan Vankulu'nun divanı olduğuna dair bilgilerin gerçeği yansıtmadığı bu çalışma vesilesiyle anlaşılmıştır. Osmanlının önemli âlim şahsiyetlerinden olan Vankulu, müftülük, müderrislik ve kâdılık gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Doğum tarihi bilinmeyen Vankulu, 1000/1592 yılında Medine'de vefat etmiştir.

Kaynakça

- Atâyî, N. (2017). *Hadâiku'l-hakâik fi tekmeleti's-Şakâik*. Donuk, S. (Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Bağdatlı, İ. P. (1951). *Hediyetü'l-Ârifin: Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Brockelmann, K. (1943). *Geshichte der Arabishen Litteratur (GAL)* (Cilt, 2). Leiden: y.y.
- Bursalı, M. T. (ts.). *Osmanlı Müellifleri* (Cilt. 1). İstanbul: Meral Yayınları.
- Civelek, Y. (1998). Mehmed b. Mustafa el-Vânî ve Vankulu Lûgatı. *Ekev Akademi Dergisi*, 1(3), 355-362.
- Çelebi, E. (1935). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Cilt. 9). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Dede, P. M. *el-Vesiletü'l-uzma fi Şemâili'l-Mustafâ*. Kasidecizade, 00385: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Dündar, İ. (2020). Mütercim Âsım'ın Vankulu Mehmed'e Yönelttiği Eleştiriler ve Bu Eleştirilerin Değerlendirilmesi. *İHYA*, 6 (1), 164-190.
- Heyet. (ts.). *İslâm Alimleri Ansiklopedisi* (Cilt. 38). İstanbul: İhlas Matbaacılık.
- Kaçalin, M. S. (2012). Vankulu. *DİA* içinde (Cilt. 42, s. 513). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kehhâle, Ö. R. (ts.). *Mu'cemu'l-muellifin* (Cilt. 11). Beyrût: Mektebetü'l-Musennâ.
- Koç, M. (2014). *Vankulu Lugatı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kurnaz-Tatçı, C.-M. (1999). İbn İsa. *DİA* İçinde (Cilt. 20, ss. 91-92). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kütükoğlu, B. (2020). Murad III. *DİA* İçinde. (Cilt. 31, ss. 172-176). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Meydan Larousse. (1973). Vankulu. *Meydan Larousse İçinde* (Cilt.12, ss. 528-529). İstanbul: Meydan Yayınları.
- Naîmâ, M. E. (2007). *Târih-i Naîmâ*. İpşirli, M. (Haz.). (Cilt. 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk-Öntürk, M.-T. (2021). *Vanlı Divan Şairleri ve Feyzî Divançesi*. Van: Van Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Pazarbaşı, E. (1997). *Vânî Mehmed Efendi ve Araisü'l-Kur'an*. Van: Van Belediyesi Yayınları.
- Sami, Ş. (1316). *Kâmûsu'l a'lam* (Cilt. 6). İstanbul: Mihran Matbaası.
- Subhi, F. A. (1973). Vankulu. *İslâm Ansiklopedisi (MEB) İçinde*. (Cilt. 13, ss. 202-203). Eskişehir: MEB Devlet Kitapları Yayınları.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî*. Akbayar, N (Haz.). (Cilt. 3). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Talay, A. (1998). *Bizim Eller Van*. Van: Van Belediyesi Yayınları.
- Uluçay, M. Ç. (1945). Manisa Vakfiyeleri. *Gediz Dergisi*.
- Vânî, M. E. *Arâisü'l-Kur'an ve Nefâisü'l-Furkân ve Ferâdisü'l-Cinân*. Bölge Yazma Eserler, BY0000003789: Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü.
- Vânî, M. E. *Kıssa-i Ashabi'l-Kehf*. Tercüman, 336259: Süleymaniye Kütüphanesi. (Vankulu adına kayıtlı).
- Vânî, N. *Kasidetü'n-Nûniyye*. Mehmed Arif-Mehmed Murad, 00057-004: Süleymaniye Kütüphanesi. (Vankulu adına kayıtlı).

- Vânî, N. *Kasîdetü'l-Hilye*. Vâni, Kâdızâde Burhaneddin, 00104-005: Süleymaniye Kütüphanesi. (Vankulu adına kayıtlı).
- Vânî, N. *Şerhü Kasîdeti'n-Nûniye*. Hasan Paşa, 2945/3: Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi.
- Vânî, N. *Kasîde fî Hakki'n-Nebî*. Bağdatlı Vehbi, 02058-006: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vânî, S. M. *Dürretü'l-Akâ'id*. İzmir, 00118: Süleymaniye Kütüphanesi. (Vankulu adına kayıtlı).
- Vankulu, M. E. *Risâle fi't-taaruzi'l-beyyineteyni bi'l-hükmi'l-esahh*. İnebey, 4601/2: Bursa İnebey Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Hâşiyetü Şerhi's-Seyyid ale's-Sirâciyye*. Şehid Ali Paşa, 01093: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Kasîde-i Nûniyye*. Mehmed Arif-Mehmed Murad, 00057-004: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Kasîdetü'l-hilyei'ş-Şerife*. Osman Huldi Öztürk, 00553-005: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Lugat-ı Vankulu*. Selimiye Yazmalar, 7008: Edirne Selimiye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Vankulu Risâlesi*. Selimiye Yazmalar, 651-10: Edirne Selimiye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Şerhu Miftâhi'n-Necâh*. Ayasofya, 01933: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Tercîhu'l-Beyyinât*. Bağdatlı Vehbi, 02070-010: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Tercüme-i Kimyâ-yı Saâdet*. Murad Molla, 01249: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Nakdî'd-Dürer*. Çorlulu Ali Paşa, 00178: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Ta'likât ale'l-fevâidi'z-Ziyâiyye*. Dügümlü Baba, 00446-022: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Hâşiyetü Dibâceti'd-Dürer*. Ulucami, 3534-23: Bursa İnebey Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Mukaddime-i Terceme-i Sihâh-ı Cevheri*. Hasan Paşa, 5455/1: Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Silsilenâme-i Tarîk-i Bayrâmî Der Güfte-i Vâni*. Laleli, 03774-008: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Nakdî'd-Dürer*. Kılıç Ali Paşa, 00351: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. *Hâşiyetü alâ Düreri'l-Hukkâm*. Hüday Efendi, 00712: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi.
- Vankulu, M. E. (2014). *Vankulu Lugatı*. Koç, M. (Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yılmaz, A. (1994). Esmâ-i Hüsnâ Şârihi İbn-i İsâ Saruhânî. *Diyanet İlmî Dergisi*, 30 (2), 19-29.
- Ziriklî, H. (1984). *el-A'lâm kâmusu terâcimi eşeri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-mustaribîn ve'l-müsteşrikîn* (Cilt. 2). Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi/Vankulu Journal of Social Studies

e-ISSN: 2822 – 4000

Yıl / Year: 2024 - Sayı / Issue: 14

Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi ve Manisa'daki Vakfının Kurumsal Yapısı

Vankulu Mehmed Efendi Waqfiya and Institutional Structure of his Waqf in Manisa

Hasan Demirtaş

Dr., Vakıflar Genel Müdürlüğü

Orcid: 0000-0002-4223-5786

DOI: 10.55089/yyuvasad.1592946

hassandemirtas@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atf: Demirtaş, H. (2024), Vankulu Mehmed Efendi Waqfiya and Institutional Structure of his Waqf in Manisa, *Vankulu Journal of Social Studies*, 14, 39-52.

Demirtaş, H. (2024), Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi ve Manisa'daki Vakfının Kurumsal Yapısı *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, 39-52.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: November 28, 2024/28 Kasım 2024

Accepted/Kabul Tarihi: December 23, 2024/23 Aralık 2024

Published/Yayın Tarihi: December 31, 2024/ 31 Aralık 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Issue/Sayı: 14 Pages/Sayfa: 39-52.

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Hasan Demirtaş).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi ve Manisa'daki Vakfının Kurumsal Yapısı Vankulu Mehmed Efendi Waqfiya and Institutional Structure of his Waqf in Manisa

Öz

İslam hukuku, lügat ve edebiyat sahasında eserler vermiş Osmanlı âlimlerinden biri olan Vankulu Mehmed Efendi, 1575-1580 yılları arasında müftülük görevini ifa etmek üzere Manisa'da bulunduğu sırada çeşitli hayır işleri için vakıf kurmuştur. Manisa tarihi ve Vankulu Mehmed Efendi ile ilgili kimi çalışmalarda bu vakıf zikredilmekle birlikte vakıf hakkında müstakil bir çalışma yapılmamış, kurumsal yapısı ortaya konulmamıştır. Vankulu Mehmed Efendi'nin neşredilmemiş vakfiyesini odağına alan bu makalede, Arapçadan Türkçeye çevrilen vakfiye diplomatik açıdan analiz edilmiş ve belge içerik açısından incelenmiştir. Vakfiyeden elde edilen bilgilerin, Manisa Şer'iye Sicilleri'nden tespit edilen vakıfla ilgili belgelerle birlikte değerlendirildiği bu çalışma, vakfın kurumsal yapısını bütüncül bir yaklaşımla ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vankulu Mehmed Efendi, Vakıf, Vakfiye, Vakıf Muhasebe, Manisa.

Abstract

Vankulu Mehmed Efendi, one of the Ottoman scholars who produced works in the fields of Islamic law, lexicography, and literature, established a waqf for various charitable works while he was in Manisa to fulfill his duty as mufti between 1575 and 1580. Although this waqf is mentioned in some studies on the history of Manisa and Vankulu Mehmed Efendi, no independent research has been conducted on the waqf, and its institutional structure has not been revealed. In this article, which focuses on the unpublished waqfiya of Vankulu Mehmed Efendi, The waqfiya, translated from Arabic to Turkish, is analyzed from a diplomatic perspective and examined in terms of its content. This study, in which the information obtained from the waqfiya is evaluated together with the documents related to the waqf identified from the Manisa Sharia Court Records, aims to provide a comprehensive analysis of the institutional structure of the foundation.

Keywords: Vankulu Mehmed Efendi, Waqf, Waqfiyya, Waqf Accounting, Manisa.

Giriş

Vankulu Mehmed Efendi'nin hayatı hakkında bilinenlerin çoğu, Taşköprizâde'nin *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye* adlı meşhur eserine Nev'îzâde Atâyî tarafından zeyl olarak yazılan ve 1634 yılında tamamlanan *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti 'ş-Şekâik'teki* aktarılan bilgilerden ibarettir. Vankulu Mehmed Efendi'nin eğitim hayatı ve ilmi kariyerine dair bilinen ilk verileri içeren bu bilgiler, daha sonra kaleme alınan kimi Osmanlı kroniklerine, biyografik eserlere ve güncel literatüre temel teşkil etmiştir. Nitekim bu çalışma kapsamında kullandığımız Kâtib Çelebi'nin *Fezleke* (Kâtib Çelebi, 1286; Aybicin, 2007; 2016), Nâimâ Mustafa Efendi'nin *Târih-i Nâimâ* (İpşirli, 2007), Mehmed Süreyya'nın *Sicilli-i Osmanî* (Mehmed Süreyya, 1311) ve Şemseddin Sâmî'nin *Kâmusü'l-a'lâm* (Şemseddin Sâmî, 1316) gibi kaynaklarda verilen malumatın neredeyse tamamının Atâyî'den aktarım olduğu müşahede edilmiştir.

Van'da doğmuş olması hasebiyle “Vanî” ve “Vankulu” gibi sıfatlarla şöhret bulan Mehmed Efendi, kendi yazmış olduğu eserlerde “Mehmed bin Mustafa el-Vanî” nisbesini kullanmıştır (Furat, 1986: 202). Devrinin şartlarına göre iyi bir eğitim aldığı, ilim ve irfan bakımından örnek bir şahsiyet olduğu anlaşılan Vankulu Mehmed Efendi, medrese tahsilinin ardından “Çivizâde Damadı” Hamid Efendi'nin (Kaçalın, 2012: 513) yanında mülâzemetini tamamlamıştır. Muhtelif medreselerde müderrisliklerinin ardından *kırklı medrese* müderrisi olan Vankulu Mehmed Efendi, 1563 yılı Temmuz/Ağustos ayında (Zilhicce 970) İstanbul Mahmud Paşa Medresesi'ne, 1564 sonları ile 1565 başlarında (Cemâziyelevvel 972) Hankah Medresesi'ne müderris atanmış ve burada 1566 senesi Ekim/Kasım (974 Rebîülâhir) ayına kadar görev yapmıştır. Yaklaşık iki yıl herhangi bir vazifede bulunmadığı anlaşılan Vankulu Mehmed Efendi, 1568 Eylül/Ekim'inde (Rebiülâhir 976) Atik Ali Paşa Medresesi müderrisliğine, 1571 Temmuz/Ağustos'unda (Rebiülevvel 979) Rodos müftülüğüne, 1573 Mayıs/Haziran'ında (Muharrem 981) Sahn-ı Seman Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. 1575 Şubat/Mart ayında (Zilkade 982) görevlendirildiği Manisa müftülüğünde yaklaşık 5 buçuk sene kaldıktan sonra 1580 Eylül/Ekim'inde (Şaban 988) Selanik kadılığına atanmıştır. 1581 Haziran/temmuz ayında (Cemâziyelevvel 989) önce naklen Amasya kadılığına tayin olunan Vankulu Mehmed Efendi, söz konusu görevi kabul etmemesinin ardından *mevleviyet* derecesi ile Kütahya'ya görevlendirilmiştir. 1583 sonu veyahut 1584 başlarında (Zilhicce 991) Kütahya'da kadılık görevinden azledilen Vankulu Mehmed Efendi günlük 80 akçe maaşla emekliye ayrılmıştır. 1588 Kasım/Aralık ayında (Muharrem 997) Yenişehir kadılığına ve ardından 1590 Temmuz/Ağustos ayında (Ramazan 998) Medine kadılığına atanan Vankulu Mehmed Efendi, Medine'de görev yaptığı esnada, 1592 yılının Nisan/Mayıs (Receb 1000) ayında vefat etmiştir. Fıkıh, lügat ve edebiyat alanında eserler veren Vankulu Mehmed Efendi'nin Cevherî'nin Arapça sözlüğünün Türkçe tercümesi olan *Tercüme-i Sîhâh-ı Cevherî* ve İmam Gazalî'nin *Kimyâ-i Saadet* adlı kitabının çevirisi olan *Tercüme-i Kimyâ-i Saadet*'i en önemli eserleri olarak gösterilebilir (Donuk, 2017, s. 925-926; Özcan, 1989, s. 316-317; Aybicin, 2007, s. 223; İpşirli, 2007, s. 53-54; Mehmed Süreyya, 1311, s. 130; 1996, s. 1024; Şemseddin Samî, 1316, s. 4678-4679).

Osmanlı biyografik eserleri ve kroniklerinde hakkında verilen bilgilerden de görüleceği üzere Vankulu Mehmed Efendi, diğer görevlerine nispetle Manisa müftülüğü görevinde daha uzun bir süre kalmış ve 1575-1580 seneleri arasında Manisa'da yaşamıştır. Kimi çalışmalarda O'nun Manisa'ya geliş tarihi olarak 1573 yılı verilmektedir. *Nâimâ Tarihi*'ne atıfla Manisa müftülüğüne atanma tarihini 1573'ün Mayıs ayı (Muharrem 981) olarak kabul eden Uluçay (1945), bu yılın Sultan III. Murad'ın Manisa'daki şehzadeliliğinin son yılına denk geliyor olmasından hareketle Vankulu Mehmed Efendi ile Şehzade Murad'ın mutlaka tanışmış olduklarını öne sürmüştür. Yazar, bu tanışıklık sebebiyle ilerleyen yıllarda Vankulu'nun Manisa'da yaptırdığı vakıf eserlere Sultan III. Murad'ın destek olduğu sonucuna ulaşmıştır (Uluçay, 1945, s. 2; Civelek, 1998, s. 356). Oysa *Nâimâ Tarihi*'nde ve bu esere kaynaklık eden Kâtib Çelebi'nin *Fezleke*'sinde verilen Mayıs 1573 (Muharrem 981) tarihi Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa müftülüğüne değil Sahn-ı Semân Medresesi'ne atanma tarihidir. Söz konusu her iki eserde de Manisa müftülüğüne atanma tarihi belirtilmemiştir (Kâtib Çelebi, 1286, s. 5-6; Aybicin, 2007, s. 223; İpşirli, 2007, s. 53-54). Nitekim konu hakkında bilinen en eski kaynak olan Nev'îzâde Atâyî, gerek Vankulu, gerek Buharîzâde Ahmed Çelebi, gerekse Bozanzâde bahislerinde Manisa müftülüğüne atanma tarihini Şubat/Mart 1575 (Zilkade 982) olarak vermiştir. (Donuk, 2017, s. 925, 783, 747).

Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa'da bulunduğu dönem hakkında Uluçay (1945) ve Gökçen (1946) *Manisa Şer'îye Sicilleri*'nden hareketle ailesi ve vakıfları hakkında kısa fakat önemli bazı tespitlerde bulunmuşlardır. Uluçay, Manisa Şer'îye Sicilleri'ndeki muhtelif tarihli vakıf davaları ve 1609-1610 (h. 1018) tarihli vakıf muhasebe defterini kaynak olarak kullandığı çalışmasında Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa'nın Serâbâd mahallesinde bir mescit ve muallimhane ile Çapaçarıık mevkiinde bir cami yaptırdığı bilgisini vermiş, tarihsiz bir vakfiyesinin varlığından bahsetmiştir. Yazarın tespitine göre Vankulu Mehmed Efendi'nin Ayni Hatun adlı bir kızı ile vakıf mütevellisi olan Müderris Sinan Efendi isimli bir damadı bulunmaktadır (Uluçay, 1945, s. 2-4). Uluçay'ın ortaya koyduğu bu tespitler güncel literatürde yer alan ansiklopedik kaynaklarda (Furat, 1986; Kaçalın, 2002) yerini alırken Vankulu'nun edebi eserleri üzerine yapılan kimi incelemelerde "Uluçay tarafından Vankulu Mehmed Efendi'nin eşi ve çocukları üzerine tespitler yapıldığı" (Donuk, 2017, s. 17) ve "Talibi Mehmed adlı bir oğlu" olduğu şeklinde hatalı değerlendirmelere dönüşmüştür (Civelek, 1998, s. 355; Kaçalın, 2002, s. 513; Taşkesenlioğlu, 2016, s. 207). Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa'daki vakfı hakkında Gökçen (1946), 1630 (h. 1040) tarihli vakıf muhasebe defterinden hareketle vakfın gelir kaynaklarını ortaya koymuş ve hayrat yapılarının günümüze ulaşmadığı tespitinde bulunmuştur (Gökçen, 1946, s. 267-271).

Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa'da kurmuş olduğu vakfın vakfiyesinin ele alındığı bu çalışma kapsamında Türkçe tercümesi yapılan vakfiyenin diplomatik bakımdan değerlendirmesi yapılmış, içeriği analiz edilmiştir. Vakfiye içeriğinden vakfın hayrat eserleri, gelirleri ve işletim sistemine ilişkin vakıf kurucusunun şartları ortaya konulmuş, bu verilere Manisa Şer'îye Sicilleri'ndeki muhtelif belgelerden elde edilen bilgiler ilave edilerek vakıf üzerine bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmeler yapılmıştır.

1. Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi

Tüzük niteliğinde olan ve vâkıfın kurmuş olduğu vakfının hizmet şartlarını belirleyen vakfiyeler, vakıf temalı çalışmalarda en önemli arşiv kaynaklardır. Vakfiyeler, vakıf kurucusunun kimliği, vakfedilen hayrat yapıların niteliği, vakfın gelir ve giderlerinin neler olacağı, vakıf görevlilerinin kimler olacağı ve hangi şartlarda görevlerini ifa edecekleri, vakıftan kimlerin hangi şartlarda faydalanacağı gibi vakfın işleyişine dair temel bilgilerin ayrıntılı bir şekilde kaydedildiği hukukî belgelerdir. Başka bir ifade ile vakfiyeler, vakıf kuran kişilerin kendi mülkiyetlerinde olan menkul ya da gayrimenkullerini, hür iradeleriyle insanların/toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere hayra tahsisinin ve bu tahsisin şartlarının yazılı hale getirilerek hukukî statüye bağlanmasıdır. Her bir vakfiye kendi özelinde farklı içeriklere sahip olmakla birlikte, genel itibarıyla vakfın kuruluş gayesini ve bu gayeye matuf vakfedilen mülkler ile vakfın yönetim şartlarını içermektedir. Her bir vakfiye kendine özgü içeriğine göre şekillenmekle beraber, bir vakfiyede bulunması gereken kısımların şunlar olduğu söylenebilir: vakfın tescil ve tasdik ibareleri, hamdele-salve/dua, vakıf kurucusunun tanıtımı, vakfedilen/mevkûf hayrat ve akarın (vakıf geliri) açıklanması, vakfın yönetim-denetim ve işletim şartlarının belirlenmesi, hukukî kuruluş hükümleri, dua-beddua, tarih ve şahitler (Kütükoğlu, 1994, s. 359-368; Yediyıldız, 2003, s. 4-8; Özgüdenli, 2012, s. 465-467; Yüksel, 2012, s. 467-469).

Vankulu Mehmed Efendi'nin müftülük vazifesi için bulunduğu Manisa şehrinde yaptırdığı hayrat eserler için vakıf kurduğu ve bu vakfa ait tarihsiz, Arapça bir vakfiyenin 1612-1614 (h. 1021-1022) senesine ait Manisa Şer'îye Sicili'ndeki varlığı bilinmektedir (Uluçay, 1945, s. 3).¹ Çalışmamız kapsamında yapılan arşiv taramalarında tespit edilen vakfiye şekil ve içerik bakımından incelenmiştir (Vakfiye için bkz.: Ek-1).

1.1. Vakfiyenin Fiziki Özellikleri

Vakfiye, 1612-1614 (h. 1021-1022) tarihli 45 numaralı Manisa Şer'îye Sicili'nin 40. sayfasına kaydedilmiştir (MŞS, d. 45, s. 40). Vakfiye metninin üstünde ayrı olarak üçgen formunda, "Merhûm u mebrûr dâric-i medâric-i Rabbihi'l-Gafûr Vankulu Mehmed Efendi'nin vakfiye-i ma'mûlün-bihâsının sûretidir" ifadesi yer almaktadır. İfadeden anlaşılacağı üzere vakfiye, 1592 yılında vefat ettiği bilinen

¹ Manisa Şer'îye Sicilleri üzerinde yaptığımız taramalar neticesinde söz konusu vakfiyenin 45 numaralı Manisa Şer'îye Sicili'nin 40. sayfasında olduğu tespit edilmiştir.

Vankulu Mehmed Efendi'nin ölümünden yaklaşık 20 sene sonra orijinal nüshasından suret çıkarılarak Şer'îye Sicil Defteri'ne kaydedilmiştir.

Vakfiye metni 19 satırdan oluşmakta olup Arapça olarak ve kırma sülüs hat ile kaleme alınmıştır. Vakfiyenin tarihi bulunmamaktadır. Vakfiyenin sonunda yine Arapça olarak yazılmış ketebe kaydında “Ketebehu ahkarü'l-verâ Mehmed bin Mustafa ufiye anhumâ” ifadesi yer almaktadır. Ketebe kaydının hemen altında “Şehide bi-zâlike” başlığı ile vakfiyenin kuruluşuna tanıklık eden şahitler (şuhûdü'l-hâl) için bir başlık açılmış fakat bu başlığın altına herhangi bir isim kaydedilmemiştir. Ketebe kaydının altında, şahitler başlığının sol üstünde “Mehmed Şerif” ismi yer almaktadır.

1.2. Vakfiyenin İçeriği

Dua: Vakfiyelerin girişinde, Allah'a hamd ve sena cümleleri, Hz. Peygamber'e salât ve selam ifadelerinin yanı sıra iyiliğin ve sadaka vermenin faziletlerinin anlatıldığı, vakıf kurmanın manevi motivasyon kaynağı olan ayet ve hadisler yer almaktadır. Vakfın sosyal ve ekonomik statüsü ile kurulan vakfın hacmi dua kısmının uzunluğunu ya da kısalığını belirleyebilmektedir. Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi'nin giriş kısmı olan dua bölümü, Allah'a şükür ve övgü, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'e saygı ifadeleriyle sınırlı tutularak “nimetlerinden dolayı Allah'a hamdolsun, peygamberlerin önderi olan peygamberimiz ile O'nun sahabelerine ve sevdiklerine selam olsun”² denilmiştir.

Vakfın/Vakıf Kurucusunun Tanıtımı: Vakfiyelerde dua kısımlarından sonra “emmâ ba'd” ifadesiyle, vakfiyenin yazılış sebebi olan vakıf kurucusunun tanıtıldığı bölüm gelmektedir; bu bölümde vakıf kurucusunun adı, baba adı, nereli olduğu, mesleği, unvan ve lakapları yazılır. Vakfiyede dua kısmının ardından vakıf kurucusu Vankulu Mehmed Efendi tanıtılmış ve vakıf kurduğu ifade edilmiştir. “Allah'ın rahmetine muhtaç günahkâr kulu ve Manisa Müftüsü olan Mehmed bin Mustafa Allah'ın rızasını ve ecirlerini umarak mülklerini vakfetmiştir”³ ifadeleriyle vakıf kurucusunun Vankulu Mehmed Efendi olduğu ve Manisa'da müftülük yaptığı dönemde vakfını kurarak vakfiyesini tanzim etmiş olduğu açıkça belirtilmiştir. Vakfiyede Manisa Müftüsü Mehmed bin Mustafa ismiyle kurulan vakıf daha sonraki dönemlere ait arşiv belgelerinde “Vanî Mehmed Efendi Evkâfi/Vakfı”,⁴ ve “Vankulu Mehmed Efendi Vakfı/Evkâfi”⁵ olarak adlandırılmıştır.

Vakfedilen Mülkler/Mevkûf: Vakıf terminolojisinde mevkûf, vakıf kurucusunun mülkiyetinde olup vakıf kurucusu tarafından vakfedilen menkul ya da gayrimenkul mülkleri ifade etmektedir. Vakıf kurucusu tarafından vakfın amacını gerçekleştirmek üzere *hayrat* türü menkul ve gayrimenkuller ile yine vakfın amacına yönelik faaliyetlerin finansmanını sağlayacak *akar/gelir* türünden menkul ve gayrimenkuller vakfedilebilmektedir. Vankulu Mehmed Efendi'nin vakfettiği mülklerinin tamamı akar cinsinden olup vakfiyesine kaydettirdiği mevkufatı sırası ile şunlardır:

- Manisa'da Gürleye Nahiyesi'nde Çaysaçan olarak bilinen değirmen
- Gürleye Nahiyesi'nde Çapaçarık olarak bilinen yerde sınırları ahali arasında malum olan değirmenin yarım hissesi
- Manisa Hacı İlyas Mahallesi'nde 20 adet oda ve müstemilatı; bu odaların güneyi, batısı ve kuzeyi umumi yol ile çevrili olup doğusunda Tuzcu Mustafa mülkü bulunmaktadır
- Manisa Serâbâd Mahallesi'nde 1 adet ekmek fırını; fırının güneyinde, doğusunda ve kuzeyinde umumi yol, batısında sel yatağı/sel deresi (seylü'l-vâdî) yer almaktadır
- Manisa Serâbâd Mahallesi'ndeki fırının yakınlarındaki 2 adet mağaza; mağazalardan birisi Çavuş Çeşmesi olarak bilinen çeşmenin arkasında, diğeri ise aynı yerdeki mektebin alt katındadır.

² “el-Hamdu li'llâhi alâ ni'amâihi ve's-salâtu alâ seyyidînâ enbiyâihi ve alâ âlihi ve ashâbihi ve ahibbâihi” (MŞS, d. 45, s. 40).

³ “emmâ ba'du fe inne'l-abdü'l-fakirü'l-müznib el-muhtâcü ilâ rahmeti Rabbihi te'âlâ Mehmed bin Mustafa el-müftî bi-Mağnisa humiyet ani'l-kahti ve'l-be'sâi vakafe ve habese li-vechi'llâhi ve taleben li-merdâtihi” (MŞS, d. 45, s. 40).

⁴ MŞS, d. 12, s. 303; MŞS, d. 31, s. 44; MŞS, d. 32, s. 371; MŞS, d. 34, s. 220; MŞS, d. 162, s. 257-259; MŞS, d. 45, s. 62-65; MŞS, d. 63, s. 108; MŞS, d. 12, s. 278; MŞS, d. 12, s. 294.

⁵ MŞS, d. 46, s. 373; MŞS, d. 46, s. 68; MŞS, d. 55, s. 269; MŞS, d. 57, s. 157; MŞS, d. 68, s. 16; MŞS, d. 45, s. 99; MŞS, d. 42, s. 191, 188.

Vankulu Mehmed Efendi tarafından vakfedilen değirmenler, odalar, fırın ve mağazaların vakfa gelir getirmesi için kiralama (icâre), çift kiralama (icâreteyn) ve tamirat karşılığı kiralama gibi yöntemlerle işletilmekte olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Vakfiyede sayısı 20 adet olduğu belirtilen vakıf odalarının “Yahudi Odası/Yahudihâne” ismiyle kiraya verilmekte olduğu ve sayısının zaman içerisinde artarak 30’a ulaştığı, ayrıca cullâh⁶ odaları ve çuka/cuha odaları gibi dokumacılık sektöründe kira getirisi olan vakıf mülklerinin ilerleyen dönemlerde vakfa ilave edildiği görülmektedir.⁷

Vakıftan Faydalanacaklar (Meşrûtüñ-leh): Vakıf terminolojisinde “meşrûtüñ-leh” terimi, vakıf kurucusu tarafından vakıftan yararlanacak kişileri ifade için kullanılmaktadır. Vakfedilen şeylerden kimlerin, ne zaman, nasıl ve ne şekilde yararlanacağını vakıf kurucusu belirleyebilmekte, sınırlandırabilmektedir. Vankulu Mehmed Efendi, vakfettiği mallarından elde edilen vakıf gelirinin şu şekilde harcanılmasını vakıf şartı olarak vakfiyesine kaydettirmiştir:

- Serâbâd Mahallesi’ndeki mektepte *muallim* olan kişiye günlük 2 dirhem verilecek
- Aynı mektepte *muallim halifesi* olan kişiye günlük 1,5 dirhem verilecek
- Aynı yerde bulunan mescitteki öğle ve ikinci vakitlerinde *imam* olan kişiye 1 dirhem verilecek
- Mescitte öğle ve ikinci vakitlerinde *müezzin* olan kişiye 0,5 dirhem verilecek
- Mektepte muallim olan kişi aynı zamanda mescitte imamlık görevini üstlenecek
- Mektepte muallim halifesi olan kişi aynı zamanda mescitte müezzinlik görevini üstlenecek
- Pazartesi ve perşembe günleri ikinci namazından sonra İmam Gazali’nin *Kimya-yı Saadet* kitabının tercümesi olan *Tedbiru’l-iksîr* adındaki kitabını okuyan kişiye 2 dirhem verilecek
- Mescit ve mektebin mum ve hasırına yetecek kadar dirhem sarf edilecek
- Mevkufatın ve Serâbâd Mahallesi’ndeki çeşme ile şadırvanın bakım ve onarımı için günlük 1 dirhem verilecektir.

Vakfın Hayratı: Vakfiyede Vankulu Mehmed Efendi tarafından inşa ettirilerek vakfedilen bir hayrat eserden bahsedilmemiştir. Vakfiyede, Serâbâd Mahallesi’nde halihazırda var olan mescit, mektep (muallimhâne), çeşme ve şadırvan için görevlendirmeler ve tahsisatlar yapılmıştır. Serâbâd Mahallesi’ndeki mescit ve mektep için daha önceleri başka hayırseverler tarafından vakıflar kurulmuşsa da bu vakıfların işlevsiz hale gelmesi ile bu hayrat yapılar harap hale düşmüştür.⁸ Vankulu Mehmed Efendi, harap haldeki bu iki yapıyı tamir ettirilerek yeniden işlevsellik kazandırmış ve masraflarının karşılanması için vakıf kurmuştur. Zaman içerisinde Vankulu Mehmed Efendi’nin adıyla anılmaya başlayan mescit ve mektebin görevlilerinin atamaları vakıf mütevellisinin onayı ile yapılmış, ücretleri vakıf gelirlerinden ödenmiştir. Mescit için imam ve müezzin, mektep için muallim ve halife görevlendiren Vankulu Mehmed Efendi, kendisinin Türkçeye tercümesini yaptığı İmam Gazali’nin *Kimya-yı Saadet* kitabını mescitte Pazartesi ve perşembe günleri ikinci namazından sonra cemaate okuyan/aktaran bir kişi görevlendirmiştir.⁹

Vankulu Mehmed Efendi’nin vakfiyesinde zikredilmemekle birlikte vakfa ait muhasebe kayıtları ile muhtelif yazışma evraklarında Manisa’ya bağlı Emlak Nâhiyesi’nde Çapaçarıklı adlı yerde Vankulu Mehmed Efendi adıyla anılan bir camiden bahsedilmektedir. Vakfa ait 1609-1610, 1614 ve 1630 yılı muhasebe verilerine göre Çapaçarıklı Camii’nde günlük 1,5 akçe ücretli bir hatip ve 1 akçe ücretli bir müezzin görev yapmaktadır ve caminin mutelif tamirâtı için vakıftan harcamalar yapılmıştır (MŞS, 25, s. 63; MŞS, 45, s. 99; MŞS, d. 63, s. 108). Söz konusu muhasebe kayıtlarında vakıf isminin

⁶ Farsça “özen, dokuyan” anlamındaki *cûlâh* veya *cullâh* (جولاه، جلاله) kelimesi, Türkler arasında yaygın olarak çulha (bazan bozuk şekliyle çulfa) şeklinde söylenir. Bu adlandırma Osmanlılar’da genellikle pamuklu dokuyan dokumacılar kastedilmiştir (Emecen, 1993: 83).

⁷ Vakıf akarlarının değerlendirme şekilleri için bkz.: MŞS, d. 46, s. 373; MŞS, d. 46, s. 68; MŞS, d. 55, s. 269; MŞS, d. 57, s. 157; MŞS, d. 68, s. 16; MŞS, d. 45, s. 99; MŞS, d. 12, s. 303; MŞS, d. 31, s. 44; MŞS, d. 32, s. 371; MŞS, d. 34, s. 220; MŞS, d. 162, s. 257-259; MŞS, d. 45, s. 62-65; MŞS, d. 63, s. 108.

⁸ “Ve sâbika sâhib-i mescid üç bin akçe vakf idüb ve sâhib-i hayrât dört bin beş yüz akçe vakf idüb ki cümle yedi bin beş yüz olub mütevellî tasarrufunda zâyî’ olub sonradan mukırr olub iki bin beş yüz akçesi alınmış bâki beş bin akçesi mütevellî Ahi veled-i Ahi Yakub zimmetinde deyu mukayyed der Defter-i Atik “. Bkz. *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan*, TTD. EV. 544, v. 6b.

⁹ Mescit ve mektep için bkz.: MŞS, 24, 4; MŞS, d. 45, s. 62-65; MŞS, d. 45, s. 99; MŞS d. 60, s. 60; MŞS, 42, s. 245; MŞS, 174, s. 3; MŞS, d. 63, s. 108;

Vânî Mehmed Efendi'nin Cami, Mescid ve Muallimhane Vakfı¹⁰ olarak adlandırılmış olması Çapaçarı Camisi'nin de vakfın hayratı arasında olduğunu göstermektedir. Çapaçarı Camii'ne 1616, 1624 ve 1639 yılında vakıf tarafından hatip, müezzin, kayyım ve nâzır atamaları yapılmıştır (MŞS, d. 38, s. 63; MŞS, d. 51, s. 197; MŞS, d. 77, s. 13). İncelemiş olduğumuz vakfiyede vakfın gelirleri arasında Çapaçarı mevkiinde bir değirmen sayılmış olmakla birlikte camiden hiç bahsedilmemiştir. Vankulu Mehmed Efendi'nin Çapaçarı Camii'ni kendisinin yaptırıp yaptırmadığı veya tıpkı Serâbâd Mahallesi Mescidi'nde olduğu gibi harap haldeki bir yapıyı tamir ettirip ettirmediği eldeki belgelerden anlaşılamamaktadır. Osmanlı vakıf uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda, vakfa sonradan dahil edilen Çapaçarı Camii'nin vakfın muhasebe defterlerinde yerini alabilmesi için camiye de kapsayacak bir *zeyl vakfiye* tesis edilmesi, bir padişah emrinin veyahut bir mahkeme hüccetinin var olması gerekmektedir. Çalışmamız kapsamında böyle bir vesikaya tesadüf edilmemiştir.

Vakfın Yönetim ve Denetimi (Tevliyet ve Nezaret): Vakıfların idaresi, vakfiye şartlarına göre mütevellî eliyle yürütülmektedir. Vakfın en yetkili yöneticisi pozisyonunda olan mütevellî yine vakfiye ile tayin edilen nâzır marifetiyle denetlenebilmektedir. Vankulu Mehmed Efendi, kurmuş olduğu vakfın vakfiyesinde belirlemiş olduğu tüm şartları değiştirme veya düzenleme (tebdil ve tağyir) yetkisinin hayatta olduğu sürece kendisinde olduğunu vakfiyesinde belirtmiştir. Bu doğrultuda Vankulu Mehmed Efendi'nin yaşadığı süre içerisinde kendi vakfının en üst yöneticisi olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan Vankulu Mehmed Efendi, vakfiyesinde, kurduğu vakfına, Manisa'da mütevellîlik yapan kişiler (mütevelliyü'l-beldeti'l-mezbûre) arasında dindarlığı ve istikametiyle en meşhur olan kişinin mütevellî olmasını şart koşturmuştur. Vakfiyede mütevellî ücreti vakıf gelirinin 1/10'u olarak belirlenmiştir.

Vankulu Mehmed Efendi Vakfı'nın arşiv belgelerine yansıyan ilk mütevellîsi Rastığı-zâde Mehmed Çelebi'dir. 1596 yılı öncesi göreve gelmiş olan bu kişi hakkında Vankulu Mehmed Efendi'nin kızı Aynî Hâtûn tarafından yolsuzluk davası açılmıştır. Görülen dava neticesinde adı geçen mütevellî görevden alınmış ve yerine Aynî Hatun'un kocası Müderris Sinan Efendi atanmıştır (MŞS, d. 12, s. 278, 294). Bu tarihten itibaren mütevellîliğe Vankulu Mehmed Efendi'nin soyundan gelen kişilerin atanmasına dair bir eğilim olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Aynî Hatun'un kocası Müderris Sinan'dan sonra 1614 yılında vakfa "evlâdiyet üzere" mütevellî olan Mustafa Çelebi, Aynî Hatun ile Müderris Sinan'ın çocuğudur.¹¹ Mustafa Çelebi'den sonra mütevellîliğe oğlu Sefer Çelebi geçmiştir.¹² Vankulu Mehmed Efendi Vakfı'nın 18. yüzyıldaki ekonomik durumunu gösteren 30 civarında vakıf muhasebe kaydında vakıf kurucusunun soyundan gelip gelmediği tespit edilemeyen Abdurrahman, Mehmed, Hacı/Molla Halil, Molla Mehmed, Kınıklızâde Hasan Ağa ve Mehmed Efendi isimli şahısların mütevellî olarak isimleri geçmektedir. Vakıfta mütevellîler adına vekaleten vakfı yöneticilik yapan mütevellî kaymakamlarının da görev aldıkları görülmektedir.¹³

Gelir (Galle) Fazlasının Tasarrufu: Vakfiyelerde vakfın hayır şartlarının yerine getirilmesinden sonra arta kalan vakfın gelirinin (galle) nasıl tasarruf edileceği vakıf kurucusu tarafından belirlenmektedir. Vakıf kurucuları gelir fazlasının tasarrufunu yaşadığı sürece kendi uhdesine alabileceği gibi, vakfın mütevellîsine, kendi soyundan gelen çocuklarına (vakıf evlatlarına), yakın akrabalarına veyahut öncelikli olarak vakıf hayratlarının gerekli bakım ve onarımına sarf edilmesi gibi farklı cihetlerde tasarruf edilmesini vakıf şartı haline getirebilmektedirler. Vankulu Mehmed Efendi, vakıf şartları gereği personel maaşlarının ödenmesinin ve gerekli bakım-onarım masraflarının karşılanmasından sonra geriye kalan gelir fazlasının kendi soyundan gelen evlatlarına verilmesini vakıf şartı haline getirmiştir. Vakfın gelir fazlasının evlatlar arasında dağılımında öncelik erkek evlatlara ve onların soyundan gelen erkek evlatlara verilmiştir. Şayet erkek evladın nesli kesilirse vakfın gelir fazlası

¹⁰ Evkâf-ı Cami'-i Şerif ve Mescid-i Münif ve Mu'allimhâne-i Merhûm Mehmed el-Vânî Efendi.

¹¹ 1619 ve 1626 tarihli belgelerde mütevellî Mustafa Çelebi'nin babası olarak Tâlibî Efendi görünmektedir. Uluçay (1945: 2-3) "Talibi Mehmed" adlı ve Vankulu ailesiyle sıkı ilişkileri olan "kuzâtdan biri" şeklinde takdim ettiği bu kişinin kimliğini tespit edememiştir. Kanaatimizce bu kişi, Vankulu Mehmed Efendi'nin kızı Aynî Hatun'un kocası Müderris Sinan Efendi'dir ve ilmiye sınıfından olan bu kişi için "Talibi" sıfatı kullanılmış olmalıdır.

¹² Vakıfla ilgili Manisa mahkemesinde 19 Ocak 1633 tarihli davada vakfın mütevellîsi Sefer Çelebi bin Mustafa'dır. Bkz. MŞS, d. 68, s. 16.

¹³ Mütevellî atamalarına örnek için bkz.: MŞS, d. 12, s. 278, 294, 303; MŞS, d. 42, s. 191, 188; MŞS, d. 45, s. 62-65; MŞS, d. 45, s. 99. MŞS, d. 57, s. 157; MŞS, d. 68, s. 16.

Vankulu Mehmed Efendi'nin kız evlatlarına, daha sonra ise kız evlatların çocukları arasında İslam miras hukukuna göre paylaştırılacaktır.

Çalışma kapsamında yapılan arşiv taramalarında Vankulu Mehmed Efendi'nin erkek evladına tesadüf edilmemiştir. Vankulu'nun, vakfiyesinde gelir fazlasını öncelikle erkek evlatlarına ve onların evlatlarına bırakması, vakfiyenin yazıldığı esnada bir veya birden fazla erkek evladının varlığına işaret etmektedir. Manisa Şer'îye Mahkemesi'ndeki 9 Aralık 1596 (18 Rebiülahir 1005) tarihli bir hüccetten Vankulu Mehmed Efendi'nin kızı Ayni Hatun'un, vakıftan alması gereken gelir fazlasının kendine verilmediği gerekçesiyle dönemin mütevellisi Rastığı-zâde Mehmed Çelebi'den şikâyetçi olduğunu öğrenmekteyiz. Görülen dava neticesinde mütevellî, vakıf muhasebesini usulüne uygun tutmadığından kusurlu bulunarak görevden alınmış ve yerine Aynî Hatun'un talebi doğrultusunda kocası Müderris Sinan Efendi vakfa mütevellî olarak atanmıştır (MŞS, d. 12, s. 278). Vakfiyedeki gelir fazlasına sahip olma sıralamasından hareketle 1596 yılı itibarıyla, Vankulu Mehmed Efendi'nin yaşayan erkek evladı veya erkek evladının neslinden gelen bir erkek çocuğun bulunmadığını ve bu sebeple vakıf gelir fazlasına sahip olma hakkının Vankulu Mehmed Efendi'nin kızı Ayni Hatun'a geçtiğini söylemek mümkündür.

Vakfın Kuruluşu ve Tescili: Osmanlı vakıf hukuku uygulamalarında Hanefî mezhebinin vakıfla ilgili hükümleri esas alınmış ve bu hükümler vakfiye metinlerinde yerini almıştır. Hanefî fihminin kurucusu İmam Ebû Hanîfe ile öğrencileri olan İmam Muhammed ve İmam Ebû Yusuf'un vakfın kuruluşu, vakıftan rücû, vakfın sıhhat ve lüzumu gibi meselelerdeki farklı görüşleri vakfiye metinlerine yansıtılmıştır. Mahkemede hâkimler, vakıf kurucusu, tescil mütevellisi ve şahitler huzurunda bu görüşler doğrultusunda hüküm vererek vakıfların kuruluşunu resmi olarak gerçekleştirmişlerdir. Vakfiye terminolojisinde “teslim-tesellüm” olarak ifade edilen bu kısım Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi'nde yer almamış, bunun yerine vakıf kurucusunun vakfiye içerisinde sayılan mülklerini satılamaz, hibe edilemez ve miras bırakılamaz bir şekilde vakfetmesiyle sahih bir vakıf kurulduğu ifade edilerek Bakara Sûresi'nin 181. ayeti¹⁴ ile vakfiye metni tamamlanmıştır.

Ketebe Kaydı ve Şahitler: Vakfiyeyi, vakıf kurucusu Vankulu Mehmed Efendi bizzat kendisi kaleme almıştır ve ketebe kaydına kendi adını “yaratılmışların en değersiz/itibarsız Mustafa oğlu Mehmed”¹⁵ şeklinde alçak gönüllü bir tavırla kaydetmiştir. Bu kaydın hemen devamında yer alan “Mehmed Şerîf” ismi ketebe kaydının devamı kabul edilirse, bu kişinin zaten istinsah nüsha olduğu belirtilen vakfiye nüshasını aslından kopya eden müstensih olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan “Mehmed Şerîf” ismi şahitler kısmının devamı kabul edilirse bu kişiyi vakfın kuruluşuna şahitlik eden kişi olarak yorumlamak mümkündür (MŞS, d. 45, s. 40).

1.3. Vakfiyenin Tarihlendirilmesi

Vakfiyelerin sonunda vakfın ne zaman kurulduğunu veyahut vakfiyenin ne zaman kaleme alındığını gösteren tarih kaydı bulunmaktadır. Bu tarihler genel itibarıyla gün, ay ve yıl belirtilerek kaydedilebildiği gibi sadece ay ve yılın zikredilmesi şeklinde de olabilmektedir. Makale konusu vakfiyede herhangi bir tarih kaydı bulunmamaktadır. Vakfiyede vakıf kurucusunun “Manisa Müftüsü” olarak takdim edilmesi ve ketebe kaydında isminin kayıtlı olması vakfiyenin bizzat Vankulu Mehmed Efendi tarafından Manisa müftülüğü zamanında kaleme alındığını göstermektedir. Bu ilk veriler ışığında vakfın kuruluş tarihimî Müftü Mehmed Efendi'nin Manisa'ya geliş ve Manisa'dan ayrılış tarihleri olan 1575 Şubat-Mart'ı ile 1580 Eylül-Ekim'i arasındaki zaman dilimiyle sınırlandırmak gerekmektedir.

Diğer taraftan 11 Numaralı Manisa Şer'îye Sicili'nde 11 Haziran 1577 (24 Rebiülevvel 985) tarihiyle kayıtlı bir hüküm, vakfın kuruluş tarihi hakkında yeni bir tarih aralığı çıkarımı yapmamızı sağlayacak bilgiler sunmaktadır. Sultan III. Murad tarafından Saruhan Mukataa müfettişi ve Manisa kadısına hitaben gönderilen fermanın öğrendiğimize göre, Manisa'nın Serâbâd Mahallesi'ndeki muallimhane için kurulmuş olan para vakıflarının mütevellisinin vakfi zarara uğratması sebebiyle muallimhane uzun süredir eğitim-öğretim hizmeti veremez haldedir. Bu tarihlerde Manisa müftüsü olan

¹⁴ “Femen beddelehu ba'de mâ semî'ahu fe-innema ismuhu ale'l-lezîne yübeddilûnehu innellâhe semî'un alim” (Bakara Suresi, 181).

¹⁵ “Ketebehu ahkarü'l-verâ Mehmed bin Mustafa, ufiye anhumâ” (MŞS, d. 45, s. 40).

Vankulu Mehmed Efendi¹⁶ Serâbâd Mahallesi'ndeki çocukların eğitim-öğretimden mahrumiyetini gidermek üzere muallimhaneyi tamir ettirmiş ve muallimhane için Manisa Gürleye'deki Susaçan Değirmeni'ni vakfetmiştir. Fakat söz konusu değirmenin vakfedilmeden önce mîrî statüsünde iltizama verilmiş olması değirmen gelirinin mültezime mi yoksa muallimhane vakfına mı verileceği meselesini doğurmuştur. Manisa kadısının durumu payitahta arzı üzerine cevaben gelen 24 Haziran 1577 (7 Rebiülahir 1005) tarihli hükümde, vakfedilen değirmenin gelirinin iltizam süresi bitene kadar mültezime, iltizam süresi bittikten sonra muallimhane vakfına verilmesi emredilmiş ve böylelikle mesele çözüme kavuşmuştur (MŞS, d. 11, s. 355).

Manisa kadısının bahse konu arzında Manisa müftüsü tarafından Serâbâd Mahallesi'ndeki muallimhâneye vakfedildiğini bildirdiği Gürleye'deki *Susaçan* adlı değirmen ile o tarihlerde Manisa müftüsü olan Vankulu Mehmed Efendi'nin tarihsiz vakfiyesinin gelirleri arasında gösterilen Gürleye'deki *Çaysaçan* değirmeninin aynı değirmen olduğu anlaşılmaktadır. Şu hâlde Vankulu Mehmed Efendi'nin vakfiyesinin tarihinin Manisa kadısının 11 Haziran 1577 tarihli arzından öncesi olduğu muhakkaktır. Dahası vakfedilen değirmenin daha önce mîrî statüdeyken sonradan Vankulu Mehmed Efendi tarafından muallimhâne vakfına gelir kaydedilmiş olması da vakfiye tarihini biraz daha erkene alınabileceğine işaret etmektedir. Zira bu statü değişikliğinin yapılabilmesi için bir dizi yazışmanın yapılmış olması gerekliliğini gündeme getirmektedir. Bu durumda, Gürleye'deki mîrî statüdeki *Çaysaçan/Susaçan* adlı değirmenin, öncelikle kamu yararı gözetilerek dönemin padişahı Sultan III. Murad tarafından temliknâme verilmek suretiyle Manisa müftüsü Vankulu Mehmed Efendi'nin mülkü haline getirilmesi ve ardından Vankulu Mehmed Efendi tarafından vakfedilmiş olması gerekmektedir. Vakfedilen değirmenin statü değişikliği süreci de göz önünde bulundurulduğunda vakfın kuruluş tarihi 1577 yılı başlarına kadar çekilebilmektedir. Bu veriler ışığında vakfiye tarihini Vankulu'nun Manisa müftülüğüne atanma tarihi olan 1575 Şubat/Mart'ı ile 1577 yılının ilk yarısı arasındaki zaman dilimiyle sınırlamak mümkündür.

Vakfiyenin tarihlendirilmesine veri sağlayan bir başka arşiv kaynağı ise 1575-1577 yılları arasında tutulan *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan* adlı vakıf tahrir defteridir. Defter, Sultan III. Murad döneminde, muhtemelen 1575-76 yıllarında hazırlanmış ve 1577 yılında Saray'a sunulmuştur (Erdoğan ve Bıyık, 2014, s. 1). Söz konusu vakıf tahrir defterinde Serâbâd Mahallesi Mescidi¹⁷ için kurulan para vakıflarının zayi olması nedeniyle vakfın harap durumda oluşu¹⁸ ve Manisa'daki vakıflar arasında Vankulu Mehmed Efendi Vakfı'nın kaydedilmeyişi tahrir defterinin tutulduğu tarih itibarıyla vakfın henüz kurulmadığını göstermektedir. Dolayısıyla vakfiyenin tarihlendirilmesinde 1575 ve 1576 yıllarının kullanımını ihtimal dışı kılmaktadır. Sonuç olarak vakfın kuruluş ve vakfiyenin kaleme alınış tarihinin 1577 yılının Ocak-Mayıs ayları arası olduğunu söylemek makul görünmektedir.

Sonuç

Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa 45 numaralı Şer'îye Sicili'nde kayıtlı tarihsiz Arapça vakfiyesini merkezine alan bu çalışma, Manisa tarihi, vakıf tarihi ve Vankulu Mehmed Efendi üzerine yapılacak akademik çalışmalara katkılar sağlayacak yeni bilgiler ortaya koymuştur. Vakfiye içeriğinin Arapçadan Türkçeye aktarılmasıyla vakıf alanında yapılacak çalışmalar için literatüre yeni bir veri kaynağı kazandırmıştır.

¹⁶ Belgede Manisa müftüsünün ismi "Mevlânâ Muhiddin" olarak geçmektedir. Manisa Şer'îye Sicilleri kaynaklığında Osmanlı Dönemi Manisa tarihi üzerine önemli çalışmalar meydana getirmiş olan tarihçi Çağatay Uluçay, belgenin yazıldığı dönemde tutulan şer'îye sicillerinde Mehmed adının yerine Muhiddin yazılmasının moda olduğunu ve bu nedenle belgede geçen Manisa müftüsünün Vankulu Mehmet Efendi olduğunu belirtmektedir (Uluçay, 1945: 2). Uluçay'ın Mehmed isminin Muhiddin ismine dönüşmesi görüşünün başka örneklerle bilimsel açıdan temellendirilmesi gerekliliği açıktır. Fakat aynı belge içeriğinde bahse konu değirmenin Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi'nde de geçiyor olması ve ayrıca bu tarihte Manisa müftüsünün Vankulu Mehmed Efendi oluşu isminin yanlışlıkla "Muhiddin" yazılmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir..

¹⁷ Söz konusu evkaf tahririnde Serâbâd Mescidi Vakfı ismi Debbâğlar Mescidi Vakfı şeklinde kaydedilmiştir. Nitekim tahrir kayıtlarında Serâbâd mahallesi yerine Serâbâdî mahallesi, Debbâğân mahallesi ve Debbâğlar mahallesi şeklinde birbirinin yerine kullanılan isimlendirmeler yapılmaktadır (Emecen, 2013: 49).

¹⁸ *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan*, TTD. EV. 544, v. 6b.

Osmanlı dönemi Manisa'sının şehir merkezindeki mahallelerden Serâbâd Mahallesi'nin mescit, mektep ve çeşme gibi ortak kullanım alanlarının Manisa müftüsü Vankulu Mehmed Efendi tarafından yeniden ihya edilmiş süreci ile bu yapıların sunduğu hizmetlerin sürdürülebilirliğini sağlayan vakfın kuruluş detayları gün yüzüne çıkarılmıştır. Vakfın hayrat eserleri arasında anılan Çapaçarık Camii'nin vakfiyede kayıtlı olmadığı ve bu caminin vakfa sonradan dâhil edildiği tespit edilmiştir.

Vankulu Mehmed Efendi Vakfı'nın gelir kaynakları ile bu gelir kaynaklarının işletim usullerinin de ortaya konulduğu bu çalışma, Osmanlı dönemi Manisa şehrinin iktisadi yapısına kısmi de olsa bir ışık tutmaktadır. Yüzyıllar boyunca Vankulu Mehmed Efendi'nin ismiyle anılacak olan bu yapıların tamiratının ardından kurulan vakfın, söz konusu yapıların hizmet koşullarını yenileyerek yeni istihdam kadroları oluşturduğu ve bu yönüyle şehir ekonomisine katkı sunduğu görülmektedir.

Çalışma neticesinde Vankulu Mehmed Efendi'nin biyografisinin Manisa şehri bahsine bir parantez açılarak yeni bilgiler ilave edilmiş, ilgili literatürde bazı tashihler yapılmış, hayırsever kişiliğinin bir yansıması olan vakfının işleyişi üzerine yeni değerlendirmeler yapılmıştır. İlmî yönü kaleme aldığı eserlerinden bilinmekte olan Vankulu Mehmed Efendi'nin kurmuş olduğu vakıf, O'nun hayırsever kişiliğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca, İmam Gazali'nin *Kimya-yı Saadet* kitabının tercümesi olan *Tedbiru'l-iksir* adlı eserinin haftanın iki günü ehil bir kişi tarafından halka okutulmasını vakıf şartı haline getiren Vankulu Mehmed Efendi, bu eserin yüzyıllar boyunca okunmasını sağlayarak Manisa şehrinde ilmî ve kültürel bir mahfil oluşturmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Manisa Şer'ıye Sicilleri (MŞS), Defter No (d.): MŞS, d. 11, s. 355; MŞS, d. 12, s. 278; MŞS, d. 12, s. 294; MŞS, d. 12, s. 303; MŞS, 24, s. 4; MŞS, d. 31, s. 44; MŞS, d. 32, s. 371; MŞS, d. 34, s. 220; MŞS, d. 38, s. 63; MŞS, d. 42, s. 191, 188; MŞS, d. 42, s. 245; MŞS, d. 45, s. 63-65; MŞS, 45, s. 40; MŞS, d. 46, s. 373; MŞS, d. 46, s. 68; MŞS, d. 51, s. 197; MŞS, d. 55, s. 269; MŞS, d. 57, s. 157; MŞS, d. 60, s. 60; MŞS, d. 61, s. 291; MŞS, d. 63, s. 108; MŞS, d. 68, s. 16; MŞS, d. 77, s. 13; MŞS, d. 108, s. 98; MŞS, d. 162, s. 257-259; MŞS, d. 174, s. 3.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA), TTD. EV. 544, v. 6a-b.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Aybicin, Z. (2007). *Kâtib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Aybicin, Z. (2016). *Kâtib Çelebi Fezleke*. C. I-II. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Civelek, Y. (1998). Mehmed b. Mustafa el-Vânî ve Vankulu Lügati. *Ekev Akademi Dergisi*, 1 (3), 355-362.

Donuk, S. (2017). *Hada'ıku'l-haka'ik fi Tekmileti's-şaka'ik Nev'izade Atayi'nin Şaka'ik Zeyli*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Emecen, F. (1993). Cullâh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 8, 83-84).

Emecen, M. F. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Erdoğan, M. A. ve Ömer B. (2014). *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan*. Ankara: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı, Yayın No: 7.

Gökçen, İbrahim (1946). *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (H. 954 – 1060)*. Manisa: Halkevi Yayınları.

Furat, A. S. (1986). Vankulu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 13, 202-203).

Kaçalin, M. S. (2012). Vankulu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 42, 513).

Kâtib Çelebi (1286). *Fezleke*. C. 1. İstanbul: Cerîde-i Hâvâdis Matbaası.

Kütükoğlu, M. (1994). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.

Mehmed Süreyya (1311). *Sicilli-i Osmanî*. C. IV. İstanbul: 1311.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicilli-i Osmanî*. C. 3. Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Nâimâ Mustafa Efendi (2007). *Târih-i Nâ'imâ*. C. 1 (Yay. Haz.: Mehmet İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Özcan, Abdülkadir (1989). *Şakaik-ı Nu'mâniye Zeyilleri Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmileti's-Şakaik*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Özgüdenli, O. G. (2012). Vakfiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (C. 42, 465-467).

Şemseddin Sami (1316). *Kâmusü'l-a'lâm*. C. VI. İstanbul: Mihrân Matba'ası.

Taşkesenlioğlu, L. (2016). Vankulu. Sedat Maden (Ed.), *Geçmişten Günümüze Türkçeye Hizmet Edenler 1* içinde. (207-209). Nobel Bilimsel Eserler.

Uluçay, M. Ç. (1945). Manisa Müftüsü Vankulu Mehmed Efendi Hakkında. *Gediz*, (83/Ağustos 1945), 2-4.

Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yüksel, Hasan (2012). Vakfiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 42, 467-469).

Ek-2. Vankulu Mehmed Efendi Vakfîyesinin Tercümesi

El-Hamdu li'llâhi alâ ni'amâ'ihî ve's-salâtu alâ seyyidi enbiyâihî ve alâ âlihî ve ashâbihî ve ahibbâihî. Emmâ ba'du; *fe inne'l-abuü'l-fakiru'l-müznib el-muhtâcu ilâ rahmeti Rabbihi te'âlâ* Manisa Müftüsü Muhammed bin Mustafa Allah'ın rızasını ve ecirlerini umarak vakfettiği mülkleri şunlardır;

- Gürleze Nahiyesi'nde Çaysaçan olarak bilinen değirmenini
- Çapaçarık olarak bilinen yerde sınırları ahali arasında bilinmekte olan değirmenin yarısını
- Manisa Hacı İlyas Mahallesi'nde güneyinde, batısında ve kuzeyinde umumi yol, doğusunda ise Tuzcu Mustafa mülkü ile sınırlı 20 adet odasını ve müştemilatını
- Manisa Serâbâd Mahallesi'nde güneyinde, doğusunda ve kuzeyinde umumi yol, batısında sel yatağı/sel vadisi (seylü'l-vâdî) ile çevrili 1 adet ekmek fırını
- Manisa Serâbâd Mahallesi'ndeki fırının yakınlarındaki iki mağazasını ki bu fırınlardan birisi Çavuş Çeşmesi olarak bilinen çeşmenin arkasında, diğeri ise aynı yerdeki mektebin alt katındadır.

Vakıf, yukarıda sayılan vakfettiği mallarından elde edilen vakıf gelirinin şu şekilde harcanılmasını şart etmiştir;

- Serâbâd Mahallesi'ndeki mektepte *muallim* olan kişiye günlük 2 dirhem verilecek
- Aynı mektepte *halife* olan kişiye günlük 1,5 dirhem verilecek
- Aynı yerde bulunan mescitteki öğle ve ikinci vakitlerinde imamlık yapana / yapan kişiye 1 dirhem verilecek
- Mescitte öğle ve ikinci vakitlerinde müezzinlik yapan kişiye 0,5 dirhem verilecek
- Mektepte muallim olan kişi aynı zamanda mescitte imamlık görevini üstlenecek
- Mektepte muallim halifesi olan kişi aynı zamanda mescitte müezzinlik görevini üstlenecek
- Pazartesi ve perşembe günleri ikinci namazından sonra İmam Gazali'nin -rahimehu'llahu aleyh- *Kimya-yı Saadet* kitabının tercümesi olan *Tedbirü'l-iksir* adındaki eserini okuyan kişiye 2 dirhem verilecek
- Mescit ve mektebin mumuna ve hasırına yetecek kadar dirhem sarf edilmesi
- Mevkufatının ve adı geçen yerdeki çeşme ile abdest alma yerinin bakım ve onarımı için 1 dirhem verilecektir.
- Manisa yöneticileri arasında dindarlığı ve istikametiyle en meşhur ve en arif olan kişi vakfın mütevellisi olacaktır ve vakıf gelirinin 1/10'u müteveli ücreti olarak verilecektir.
- Vakıf çalışanları ile Serâbâd Mahallesi halkı Allah rızası için vakfa nazır olacaklardır
- Gerekli harcamalar ve ücretler ödendikten sonra arta kalan gelir fazlası vakıf kurucusunun erkek evlatlarına sonra batın tertibi üzere evlatlarının evlatlarına verilecektir.
- Vakfın gelir fazlası Allah korusun erkek evlatlarının nesli kesilirse kız evlatlarına ve kız evlatlarının çocukları arasında miras hukukuna göre paylaşılacaktır.
- Vakıf kurucusu Mehmed bin Mustafa yaşadığı sürece kurmuş olduğu vakıf şartlarında değişiklik yapma hakkını sahip olacaktır.

Vakıf kurucusu yukarıda sayılan mülklerini satılamaz ve hibe edilemez ve miras bırakılamaz bir şekilde vakfederek sahih bir vakıf kurmuştur. "*Fe-men beddelehu ba'de mâ semi'ahu fe-innema ismuhu ale'l-lezîne yübeddilûnehu innellâhe semî'un alîm.*"

Ketebehu ahkarü'l-verâ Mehmed bin Mustafa ufiye anhumâ

Mehmed Şerif

Şehîde bi-zâlike

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi/Vankulu Journal of Social Studies
e-ISSN: 2822 – 4000
Yıl / Year: 2024 - Sayı / Issue: 14

Bir Kuva-yı Milliyeci'nin Hayat Hikâyesi: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney)
The Life Story of a National Forces Member: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney)

Ercan Çelebi

Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
Orcid: 0000-0003-0524-2757
ROR ID: <https://ror.org/015scty35>
DOI: 10.55089/yyuvasad.1563869
ecelebi@kastamonu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atf: Çelebi, E.(2024). The Life Story of a National Forces Member: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney), *Vankulu Journal of Social Studies*, 14, 53-73.

Çelebi, E.(2024), Bir Kuva-yı Milliyeci'nin Hayat Hikâyesi: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney), *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, 53-73.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: October 9, 2024/9 Ekim 2024

Accepted/Kabul Tarihi: December 26, 2024/26 Aralık 2024

Published/Yayın Tarihi: December 31, 2024/ 31 Aralık 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Issue/Sayı: 14 Pages/Sayfa: 53-73.

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University /Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ercan Çelebi).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Bir Kuva-yı Milliyeci'nin Hayat Hikâyesi: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney)
The Life Story of a National Forces Member: Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney)

Öz

Hüseyin Ferit Recai Bey, 1879'da Hama'da doğdu. Mülkiye eğitiminin ardından ilk önce Adliye Nezareti Birinci Ticaret Mahkemesi'nde, daha sonra Maliye Nezareti Hesabat-ı Umumiye Kalemî'nde stajını tamamladı. Sırasıyla Maliye Nezareti Mektubî Kalemî Hesabat-ı Umumiye Kalemî Mümeyyiz Muavinliği, Düyûn-i Umumiye Ma'âşat Kalemî Mümeyyizliği, Düyûn-i Umumiye Ma'âşat Kalemî Mümeyyiz-i Evvelliği ve Muhassasat-ı Zatiye İdaresi Ma'âşat-ı Zatiye Şubesi Müdür Muavinliği görevlerinde bulundu. Daha sonra Emniyet-i Umumiye Muhasebe Müdürlüğü görevine nakledildi. Aslı görevlerini yürütürken, aynı zamanda Darüşşafaka'da Tarih-i Osmani ve Kitabet-i Hususiye, Vefa İdadisi'nde ise Tarih dersleri verdi. Kendisi daha sonra önce Diyarbakır, sonrasında ise Kastamonu Defterdarlığı'na atandı. Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakında önemli roller üstlendi. Mondros Mütarekesi'nin ortaya çıkardığı olağanüstü şartlar altında iki ay kadar Kastamonu Valiliği'ne vekâlet etti. Daha sonra I. Dönem (1920-1923) TBMM'ne Çorum Milletvekili olarak girdi. Ardından 1923 yılında altı ay kadar Kastamonu Valiliği yaptı. II. Dönem (1923-1927) TBMM'de yeniden Çorum Milletvekili olarak yer aldı. Kendisi 1925 yılında vefat etti. Bu çalışmada bir Kuva-yı Milliyeci olarak Hüseyin Ferit Recai Bey'in biyografisi ve ailesi, Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakı sürecindeki rolü ve TBMM'deki faaliyetleri hakkında tespitlerde bulunulması düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Ferit Bey, Kastamonu, Kuva-yı Milliye, Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Abstract

Hüseyin Ferit Recai Bey was born in Hama in 1879. After completing his education, he undertook internships at the First Commercial Court of the Ministry of Justice and the General Accounts Office of the Ministry of Finance. He held various positions in the Ministry of Finance, including Assistant Director of the General Accounts Department and Assistant Director of the Salaries Department for the General Debt Administration. Later, he was appointed as the Accounting Director of the General Directorate of Security. Concurrently, he taught Ottoman History and Private Kitabet at Darüşşafaka and History at Vefa İdadisi. Subsequently, he was appointed Treasurer of Diyarbakır and later of Kastamonu, where he significantly facilitated Kastamonu's integration into the National Forces (Kuva-yı Milliye). During the extraordinary conditions following the Armistice of Mudros, he served as acting Governor of Kastamonu for about two months. Ferit Bey later became a Turkish Grand National Assembly member, representing Çorum in its First Term (1920–1923). In 1923, he served as Governor of Kastamonu for six months. He was re-elected to the Turkish Grand National Assembly in its Second Term (1923–1927) as a deputy for Çorum. Ferit Bey passed away in 1925. This study examines Hüseyin Ferit Recai Bey's biography, family, role in Kastamonu's integration into the National Forces, and activities in the Turkish Grand National Assembly.

Keywords: Hüseyin Ferit Bey, Kastamonu, National Forces, Turkish Grand National Assembly.

Giriş

Hüseyin Ferit Recai Bey (Törümküney) üzerine yapılan incelemeler, onun I. ve II. Dönem Çorum Mebusu olmasından mütevellit biyografisi ve Meclis faaliyetleri üzerine yoğunlaşmış görünmektedir. Bu hususta müracaat edilen kaynakların başında haklı olarak Çoker'in Türk Parlamento Tarihi adlı eseri (Çoker, 1995) gelmektedir. I. Dönem Meclis Albümü (1920-1923) (I. Dönem Meclis Albümü (1920-1923), 2022) ve TBMM Albümü'de (1920-1950) (TBMM Albümü (1920-1950), 2010) başlıca başvuru kaynakları arasında yer almaktadır. I. Dönem Meclis Albümü (1920-1923) hazırlanırken ayrıca Ferit Bey'in Sicill-i Ahval Defteri'ndeki tercüme-i hal varakasından yararlanılmış olması fazlasıyla önemlidir. TBMM Albümü'nde (1920-1950) yer alan biyografisinde aile bilgileri için ayrıca vuku'atlı nüfus kayıt örneğinin ele alınmış olması da büyük önem taşımaktadır. Ertan tarafından hazırlanan Milli Mücadele Dönemi'nde Çorum ve Çevresi adlı yüksek lisans tez çalışmasında (Ertan, 2008) I. Dönem TBMM'de Çorum Milletvekilleri başlığı altında Ferit Bey'in biyografisine yer verilmiş, bilinen kaynakların dışında TBMM Arşivi'nde yer alan I. Dönem Çorum Milletvekilleri Kütüğü ile TBMM Azası'nın Tercüme-i Hâl Kâğıdı Örneği, yazar tarafından görülmüştür. Yıldırım tarafından hazırlanan I ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri) adlı yüksek lisans çalışmasında (Yıldırım, 2008) ise Ferit Bey'in biyografisi kısmında, kendisinin ölümünden sonra eşi ve çocuklarına yapılan yardımlarla ilgili Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan bir kısım belgeler değerlendirilmiştir. Soylu'nun yaptığı Çorum'da Siyasal Hayat (1923-1945) adlı yüksek lisans çalışmasında (Soylu, 2017) ise Ferit Bey'in biyografisi verilirken Çoker'e atıfta bulunulmuştur. Kendircioğlu tarafından hazırlanan Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum adlı yüksek lisans tez çalışmasında (Kendircioğlu, 2011) ise yine Ferit Bey'in biyografisi kısmında Çoker'in eseri dışında TBMM Azası'nın Tercüme-i Hal Kâğıdı'ndan istifade edilmiştir. Gülen tarafından kaleme alınan İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar adlı eserde (Gülen, 2015) ise Ferit Bey'e ait biyografi Çoker, Ertan ve TBMM Albümü'ne (1920-1950) dayanılarak kaleme alınmıştır. Solak'ın Çorum Milletvekili Ferit Bey'in Hayatı ve Vefatı Üzerine Ailesine Devlet Tarafından Yapılan Yardımlar adlı bildiri metninde (Solak, 2016), Ferit Bey'in biyografisi TBMM Albümü (1920-1950) ve Gülen'in eserinden yola çıkılarak verilmiş, Ferit Bey'in Meclis çalışmalarına temas edildikten sonra, bildiri metninin Ferit Bey'in Ölümünden Sonra Ailesine Yapılan Yardımlar alt başlığında ise Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'ndeki bir kısım belgeler değerlendirilmiştir. Erdaha ise Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler adlı eserinde (Erdeha, 1975) ise Ferit Bey'in Defterdar ve Vali Vekili olarak Kastamonu'da bulunduğu yıllardaki faaliyetlerini Nutuk'tan istifade ederek aktarmıştır.

Yukarıda zikredilen çalışmalar, Ferit Bey'in gerek biyografisi, gerekse I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki faaliyetlerinin ortaya konulması bakımından fazlasıyla önemli ve kıymetli görülmelidir.

Bu çalışma Ferit Bey hakkında yeni bir takım bilgiler ortaya koymaktan ziyade, mevcut kaynakların daha iyi değerlendirilerek Ferit Bey'in biyografisi, vefatından sonra eşi ve çocuklarının akıbeti, Ferit Bey'in özellikle Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakı sürecindeki rolü ve TBMM'deki faaliyetleri hususlarında tespitlerde bulunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

1- Hüseyin Ferit Recai Bey'in Biyografisi ve Ailesi

Hüseyin Ferit Bey, eski Kozan Sancağı Tahrirat Müdürü İbrahim Recai Bey'in oğludur (BOA, DH.SAİDd...97.279). Baba lâkabı Canozâde'dir (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM Hüseyin Ferit Recai Bey'e Ait Tercüme-i Hal Varakası; Birinci Dönem Meclis Albümü (1920-1923), 2022, s. 239). Annesi ise Nefise Hanım'dır (TBMM Albümü (1920-1950), 2010, s. 89). Sicill-i Ahval Defteri'nde yer alan tercüme-i hal varakasinda 20 Aralık 1879'da (6 M 1297) Hama'da doğduğu belirtiliyorsa da, İstanbul Vilayeti Meclis-i İdaresi'nin 10 Haziran 1912 (28 Mayıs 1328) tarihli mazbatasında doğum tarihi ve yeri, sene-i maliye 1294 (1878) Dersaadet olarak ifade edilmiş, ayrıca Emniyet-i Umumiye Memurinin Müdüriyeti'nin 12 Mayıs 1913 (29 Nisan 1329) tarihli vuku'at pusulasında da bu şekilde yer almıştır (BOA, DH.SAİDd...97.279). Ferit Bey, II. Dönem TBMM'ne mebus olarak intihap olduğunda sunmuş olduğu tercüme-i hal varakasinda da 1878'de (R. 1294) İstanbul'da doğduğunu belirtmiştir (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM Hüseyin Ferit Recai Bey'e Ait Tercüme-i Hal Varakası; TBMM Arşivi, Millet Vekilleri Kütüğü, Dönem II 2 b. ½).

İlk eğitimini (Sıbyan Mektebi) Kütahya’da aldıktan sonra, 2 Eylül 1893 tarihinde Fatih Rüşdiye Mektebi’nden, 13 Eylül 1897 tarihinde ise Dersaadet Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesi’nden mezun olmuştur. Kendisi Arapça, Farsça, Fransızca ve Türkçe okuyazardır¹⁹

Memuriyete 25 Kasım 1897’de (29 C 1315) Adliye Nezareti Birinci Ticaret Mahkemesi Kalemî’nde mülazemetle başlayıp, daha sonra 21 Eylül 1898’de (5 Ca 1316) mülazemetle Maliye Nezareti Mektubî Kalemî Hesab-ı Umûmiye Kalemî’ne nakil olunmuştur. Kendisine 27 Aralık 1898 tarihinde 70 kuruş maaş bağlanmıştır. Ferit Bey’in maaşı daha sonra 21 Mart 1900 tarihinde (19 Za 1317) 120 kuruşa yükseltilmiş, aynı zamanda vazifesini iyi surette ifa ettiğinden 14 Mart 1900 tarihinde (2 Za 1317) rütbe-i rabi’a ile taltif edilmiştir. Maaşı 2 Ocak 1901’de (11 N 1318) 220, 30 Ağustos 1901’de (15 Ca 1319) 250, 11 Mayıs 1902’de (2 S 1320) 290, 6 Aralık 1902’de (5 N 1320) 360, 22 Şubat 1903’de (24 Za 1320) 400, 12 Kasım 1903’de (25 Ş 1321) 430, 3 Haziran 1905’de (29 Ra 1323) ise 470 kuruş olmuştur (BOA, DH.SAİDd...97.279).

Ferit Bey memuriyetine devam ederken, 14 Mart 1904 tarihinde 200 kuruş maaşla Darüşşafaka Tarih-i Osmani ve Kitabet-i Hususiye Muallimliği’ne atanmıştır. Bahse konu dersleri dinleyenlerin sayısı arttığandan, 14 Eylül 1908 tarihinde maaşı 400 kuruşa yükseltilmiştir. 14 Kasım 1908 tarihinde aynı zamanda 240 kuruş maaşla Vefa İdadisi Tarih Muallimliği’ne tayin edilmiştir. Daha sonra 14 Eylül 1909’da Vefa İdadisi Tarih Muallimliği görevine son verilmiş, Darüşşafaka’da vermekte olduğu Tarih-i Osmani ve Kitabet-i Hususiye derslerini takip edenlerin sayısında azalma görüldüğünden, maaşı önce 3 Mart 1910 tarihinde 320, 14 Ekim 1910 tarihinde ise 200 kuruşa düşürülmüştür. 14 Aralık 1910’da kendi isteğiyle Darüşşafaka’daki görevinden istifa etmişse de, 4 Ekim 1911’de 200 kuruş maaşla yeniden tayin edilmiş ve 28 Ocak 1912 tarihinde ikinci defa istifa edinceye kadar Darüşşafaka’daki görevine devam etmiştir (BOA, DH.SAİDd...97.279). Ferit Bey’in Fransızca lisanına ve tarihe olan hâkimiyeti, iki adet eser bırakmasını sağlamıştır. Bunlardan biri Ef’al-i Fransaviye Cedavili adında basılmış, diğeri ise dört forması basılmış ve kalanı el yazması halinde olan Tarih-i Umumi adlı eserleridir (Çoker, 1995, s. 265).

Ferit Bey 20 Kasım 1907’de (14 L 1325) terfi ettirilerek hali hazırdaki almakta olduğu 470 kuruş maaş ile çalışmakta olduğu Maliye Nezareti Mektubî Kalemî Hesab-ı Umûmiye Kalemî Mümeyyiz Muavinliği’ne atanmıştır. 14 Eylül 1909’da (28 Ş 1327) ise 1.500 kuruş maaşla Düyûn-i Umûmiye Mümeyyizliği’ne nakledilmiştir. Daha sonra çalışmakta olduğu Kalem, Maaşat-ı Zatiye ve Tahsisat-ı Kuyudiye Kalemî olmak üzere ikiye ayrılmış, Ferit Bey maiyetiyle birlikte 1 Ekim 1909’da (18 Eylül 1325) Ma’aşat-ı Zatiye Kalemî Mümeyyizliği’ne geçmiştir. Bünyesinde çalıştığı Düyûn-i Umûmiye Şubesi’nin ismi ise 14 Mart 1909’da (1 Mart 1325) yapılan düzenleme ile Düyûn-i Umumiye ve Muamelat-ı Nakdiye Müdüriyeti olarak değiştirilmiştir. Bu yeni düzenlemeden sonra 2.000 kuruş maaş ile ilgili Şube’de Mümeyyiz-i Evvelliğe terfi ettirilmiştir. Ferit Bey daha sonra 14 Haziran 1911 (1 Haziran 1327) tarihinde 2.500 kuruş maaş ile yeniden teşkilatlandırılan Muhassasat-ı Zatiye İdaresi, Ma’aşat-ı Zatiye Şubesi Müdür Muavinliği’ne nakledilmiştir. 7 Şubat 1912’de (25 Kânunusani 1327) ise Emniyet-i Umumiye Muhasebe Müdürlüğü’ne atanmış ve yeni görevine 8 Şubat 1912’de (26 Kânunusani 1327) başlamıştır (BOA, DH.SAİDd...97.279; TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM Hüseyin Ferit Recai Bey’e Ait Tercüme-i Hal Varakası). Ferit Bey bu son görevine 1917 yılına kadar devam etmiştir. Bu sırada Kastamonu Defterdarı Kâzım Bey görevinden azledildiğinden, Diyarbakır Defterdarı Fuad Bey 4.000 kuruş maaş ile Kastamonu Defterdarlığı’na, Emniyet-i Umûmiye Muhasebe Müdürü bulunan Ferit Bey de 4.000 kuruş maaş ile Diyarbakır Defterdarlığı’na atanmıştır (BOA, İ..ML..94.52; BOA, BEO.4359.326902; BOA, BEO.4487.336517).

Ferit Bey Diyarbakır Defterdarlığı’nın ardından daha sonra 18 Ekim 1917 tarihinde Kastamonu Defterdarlığı’na atanmıştır (BOA, BEO.4487.336517).¹ Ferit Bey’in Defterdar olarak Kastamonu’da bulunduğu dönemde ne gibi çalışmalarda bulunduğu dair herhangi bir bilgiye tesadüf edilememiştir.

¹ Daha sonra Ferit Bey’in müracaatı üzerine yapılan tetkikte Dersaadet Mekteb-i İdadi-i Mülkiye şahadetnamesinden Ermenice dersini de aldığı ve bu lisana da vakıf olduğu anlaşılmıştır. Bkz. BOA, DH.SAİDd...97.279.

² Ferit Bey’in Kastamonu Defterdarlığı’na atıldığı *Kastamonu* gazetesi tarafından “*Vilayetimiz defterdarlığına tayin olunduğunu nüsha-i selafimizde beyan eylediğimiz Ferit Beyefendi geçen cumartesi günü şehrimize muvasalatla ifa-yı vazifeye mübaşeret eylemişlerdir. Muvaffakiyelerini temenni ederiz*” satırlarıyla Kastamonu kamuoyuna duyurulmuştur. Bkz. “Vürud”, *Kastamonu*, 10 Kânunuevvel 1333, s. 1.

²Bu sırada I. Dünya Savaşı devam etmekteydi. Ferit Bey muhtemelen bu süre zarfında Kastamonu'da gelişmekte olan hadiseleri gözlemlemiş, memuriyetinin gerektirdiği günlük işlerle uğraşmış olmalıdır. Onun Kastamonu'daki faaliyetleri, Mondros Mütarekesi sonrası dönemde kendisini göstermiş, Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakı hususunda önemli roller üstlenmiştir.

Ferit Bey Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın da tasvibi ile Kastamonu Vali Vekilliği'ne getirilmiştir.³ Vali Vekilliği görevi iki ay kadar sürmüş, daha sonra Çorum Mebusu olarak TBMM'ne katılmıştır (TBMM Arşivi, I. Dönem TBMM, Hüseyin Ferit Recai Bey'e Ait Mazbata). Kendisinden sonra Kastamonu Vali Vekilliği görevine Dâhiliye Nezareti tarafından 18 Kasım 1919'da Edirne Vali Vekili Cemal Bey atanmıştır (BOA, MV.253.51; BOA, BEO.4597.344754; Açıksöz, 2 Teşrinisani 1335, s. 1).

Ferit Bey TBMM'de çalışmalarını sürdürürken, 1923 yılında Süleyman Necmi Bey'in yerine bu kez, Kastamonu Valisi olarak atanmıştır (BCA,30.18.1.1/7.16.2). Altı ay kadar Kastamonu Valiliği yapan Ferit Bey, daha sonra II. Dönem TBMM'ne yeniden Çorum Mebusu olarak seçilmiştir (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM, Hüseyin Ferit Recai Bey'e Ait Mazbata).

Ferit Bey TBMM'deki çalışmalarını sürdürürken, 12 Mart 1925 tarihinde 47 yaşında iken vefat etmiştir. Kendisinin rahatsız olduğu ve öncesinde Ankara'da bir ameliyat geçirdiğine dair kayıt vardır.⁴ Meclis'in 3 Mart 1925 tarihli müzakeresinde Divan-ı Riyaset'in almış olduğu ve Heyet-i Umumiye'de okunan bir karardan Ferit Bey'in hastalandığı anlaşılmaktadır. Kararda Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi bulunan Ferit Bey'in bütçe müzakereleri nedeniyle aşırı mesai sarf etmekten dolayı rahatsızlandığı, Divan-ı Riyaset'in tedavisi için kendisine müteferrika faslından 500 lira verilmesini uygun bulduğu, son kararın ise Heyet-i Umumiye'ye ait olduğu belirtilmiştir. İdare Memuru Ali Rıza Bey'de (İstanbul) karara açıklık getirmek için ayrıca bir izahatta bulunarak, Ferit Bey'in ağır hasta olduğunu, doktorların tedavisi için İstanbul'a gitmesini uygun bulduğunu ve 3 Mart sabahı trenle İstanbul'a gittiğini, giderken parası olmadığından Divan-ı Riyaset'ten para talep ettiğini, bu konuda kendisinden gerekli yardımın esirgenmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine bir kısım mebuslar konuyla ilgili görüşlerini dile getirmişlerdir. Feridun Fikri Bey (Dersim) kararla para verilemeyeceğini, kanuna ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Vehbi Bey (Karesi) Meclis'in Birinci ve İkinci Devresi'nde pek çok mebusun hastalandığını ve vefat ettiğinin görüldüğünü söyleyerek: *"eceli gelen gider"*, bir de böyle bir yol açmayalım, gerekiyorsa arkadaşımıza cebimizden yardımcı olalım, *"millet kesesini didiklemeyelim, doğru değildir"* değerlendirmesinde bulunmuştur. Muhtar Bey'de (Trabzon) Vehbi Bey'in (Karesi) görüşlerine iştirak etmiştir. Ragıp Bey (Kütahya) ise Meclis'in Birinci Devresi'nde pek çok mebusun müzmin hastalığa tutulduğundan bahisle, Meclis'in tahsisatlarını tam olarak vererek, bu tür mebusların tedavi için Avrupa'ya gitmelerine izin verildiğini belirtmiş ve bu yardımı Ferit Bey'den esirgemenin doğru olmayacağını ifade etmiştir. Süleyman Sırrı Bey (Bozok) ise konuşmasında: Ferit Bey'in kendisi gibi ailesinin de İstanbul'da hasta, çocuklarının ise perişan olduğunu belirtmiştir. Yapılan oylamada ise Divan-ı Riyaset tezkeresi reddedilmiştir. Vehbi Bey (Karesi) ve arkadaşlarının Ferit Bey'e yardım olmak üzere mebus maaşlarından ikişer lira kesilmesine ilişkin takriri üzerine ise İsmail Kemal Bey (Çorum): *"bir mebus sadakaya muhtaç değildir. Bunu kabul etmez. Öyle şey mi olur? Bu suretle muavenet etmek ayıptır"* değerlendirmesinde bulunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 3.3.1341, s. 107, 109). Meclis'in 8 Mart 1925 tarihli oturumunda Memurin-i Mülkiye Mazûliyet Kanunu ile Askerî Mülkî Teka'üt Kanunları'nın Bazı Mevaddının Tadiline Dair Kanun Lâyihası üzerine Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri tarafından hazırlanan müşterek mazbatada Maliye Encümeni Reisi olarak Ferit Bey'in ismi geçiyorsa da (TBMM Zabıt Ceridesi, 8.3.1341, s. 4); 9, 10 ve 11 Mart tarihli müzakerelerde Ferit Bey'in ismine tesadüf edilmemektedir.

³ Ferit Bey'in Kastamonu Vali Vekilliği görevine atandığı *Açıksöz* gazetesi tarafından *"Vali Vekâleti Defterdar Ferit Bey'e tefviz buyrulmuş ve mir-i mumaileyh işe mübaşeret buyurmuşlardır"* satırlarıyla Kastamonu kamuoyuna duyurulmuştur. Bkz. *"Vekâlet"*, *Açıksöz*, 21 Eylül 1337, s. 1.

⁴ Ferit Bey'in II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Çorum Mebusu olarak seçilmesi üzerine *Açıksöz* gazetesinde yer alan bir haberde, daha önce Ankara'da bir ameliyat geçirdiği, İstanbul ya da Almanya'da geçireceği ikinci bir ameliyat sonrasında sıhhatine kavuşacağı ve belki de bir süre yorucu meşguliyetlerden uzak kalması gerektiğine dair bir değerlendirme yapılmıştır. Bkz. *"Valimizin Mebusluğu Münasebetiyle"*, *Açıksöz*, 8 Temmuz 1339, s. 1.

Yukarıda verilen bilgilerden Ferit Bey'in rahatsızlığına binaen daha önce Ankara'da bir ameliyat geçirdiği, TBMM Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi olarak aşırı mesai harcamaktan dolayı tekrar rahatsızlandığı ve 3 Mart 1925 Salı sabahı tedavi olmak üzere trenle İstanbul'a hareket ettiği, tedavisi için yeterli parası olmadığından Divan Riyaseti'nden para talep ettiği, bu talebin ise Heyet-i Umumiye tarafından uygun bulunmadığı, yine Süleyman Sırrı Bey'in (Bozok) açıklamalarından ise İstanbul'da bulunan ailesinin de hasta ve çocuklarının da perişan bir vaziyette olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar Meclis'in 8 Mart 1925 tarihli müzakerelerinde Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri tarafından hazırlanan müşterek mazbatada, Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi olarak Ferit Bey'in ismi geçiyorsa da, Ferit Bey bu tarihte İstanbul'da olmalıdır.

Ferit Bey'in İstanbul'da evinde iken 11 Mart'ı 12 Mart'a bağlayan gece vefat ettiği, eşi Kâmuran Hanım'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne çekmiş olduğu telgraftan anlaşılmaktadır. Vefat haberi TBMM'de üzüntüyle karşılanmış, müzakereye başkanlık eden Reis İsmet Paşa (İnönü) merhumun hatırasına hürmeten müzakereye 5 dakika ara vermiştir.⁵

Ferit Bey için 13 Mart 1925 tarihinde resmî defin merasimi tertiplenmiş (BCA, 30.10.0.0/74.483.8), cenazesi büyük bir kalabalık eşliğinde Kadıköy'de Mahmud Baba Türbesi'ne defnedilmiştir (Açıksöz, 15 Mart 1341, s. 1). Kendisi Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişanı, Gümüş Donanma, Beyaz Şeritli Gümüş Harp Liyakat Muharebe Madalyası ve İstiklal Madalyası sahibidir (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM Hüseyin Ferit Recai Bey'e Ait Tercüme-i Hal Varakası). Ferit Bey'in vefatından sonra yerine Devlet Demiryolları Genel Müdürü Ziya Bey, mebus olarak intihab edilmiştir (BCA, 30.10.0.0/74.483.16).⁶

Ferit Bey'in eşi Kâmuran Hanım'dır. Bir kısım kayıtlarda Hatice Kâmuran olarak da geçmektedir (BCA, 30.18.1.1/13.23.20). Hakkında yeterli bilgi edinilemeyen Hatice Kâmuran Hanım'ın Ankara'ya, Meclis çalışma ortamına yabancı olmadığı, eğitilmiş ve kültürlü bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kardeşini kaybeden Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'e (Tanrıöver) 27 Temmuz 1925 tarihinde bir taziye telgrafı çektiği görülmektedir.⁷ Ferit Bey vefat ettiğinde Zahir ve Bahir adlı iki oğlu bulunmakta (BCA, 30.18.1.1/13.23.20; BCA, 30.10.0.0/133.953.6),⁸ çocuklardan Zahir Bey Macaristan'da, Bahir Bey ise İstanbul'da özel bir okulda eğitimlerini sürdürmekteydi (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Mart 1341, s. 397).

Ferit Bey'in vefatından sonra ailesinin geçimini temin edebilmesi ve çocuklarının eğitimlerini sürdürebilmesi için Meclis tarafından bir takım çalışmalarda bulunulmuştur. 12 Mart 1925'te Ferit Bey'in vefatı haberi Meclis'e ulaştığında Çorum Mebusu Münir Bey ve arkadaşları tarafından Ferit Bey'in çocuklarının eğitimlerini sürdürebilmesi için tahsil masraflarının Hükümet tarafından üstlenmesi gerektiği yönünde bir temenni tavrı verilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Mart 1341, s. 397; Solak, 2016, s. 9).⁹ Bu teşebbüsler üzerine Ferit Bey'in eşi Kâmuran Hanım, çocuklarının eğitimleriyle yakından ilgilenen Hükümet ve Meclis'e 17 Mart 1925 tarihinde bir teşekkür telgrafı göndermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 17.3.1341, s. 529). Meclis'in 22 Nisan 1925 tarihli oturumunda ise Elazığ Mebusu Hüseyin Bey ve arkadaşları tarafından Ferit Bey'in ailesi için Hıdmat-ı Vataniye tertibinden maaş tahsisi hakkında bir kanun teklifinde bulunulmuştur. Teklifte Ferit Bey'in eşi Kâmuran Hanım,

⁵ Ferit Bey'in eşi Kâmuran Hanım telgrafında Kadıköy'de Osmanağa Mahallesi, Gaziosman Paşa Sokağı, 22 Numarayı adres olarak göstermiştir. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. II, C. 15, İ. II, 12 Mart 1341, s. 397.

⁶ Ferit Bey'in yerine intihab olunan Ziya Bey'in mazbatasını Üçüncü Şube'ye havale edilmiştir. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. II, C. 19, İ. III, 4 Teşrinisani 1341, s. 25.

⁷ Hatice Kâmuran Hanım taziye telgrafında şu satırlara yer vermiştir: "*Biraderiniz beyefendinin ziya edilmesinden dolayı bütün mevcudiyetimle te'essüratınıza iştirak ve beyan-ı taziyet eyler, merhum ve mefkurun mekânını cennet ve zat-ı samileriyle hanedan-ı âliyelerinin tul-i ömürler muammer olmasını Cenab-ı Hak'dan ve tazarru ve niyaz eylerim muhterem beyefendi hazretleri. Çorum Mebusu Merhum Ferit Recai Zevcesi Kâmuran*". Bkz. *BCA*, 180.9.0.0/103.502.20.

⁸ Ferit Bey'in Kastamonu Vali Vekilliği dönemine tesadüf eden 5 Ekim 1919 tarihli *Açıksöz* gazetesinde, Vali Vekili Ferit Bey'in aynı tarihte bir erkek çocuğunun olduğuna dair bir haber vardır. Bkz. "Şu'un", *Açıksöz*, 5 Teşrinievvel 1335, s. 4. Aynı haber *Kastamonu* gazetesinde daha detaylı bir şekilde verilmiş olup haberin devamı "...mir-i mumaileyhin aralarına nur topu mini mini bir kardeşin iltihak eylemesiyle bahtiyar olan diğer mahdumları Zahir ve Bahir Beylerin dahi sevinçlerine iştirak eyleriz" cümlesiyle bitirilmiştir. Buradan Ferit Bey'in Bahir ve Zahir adlı iki çocuğunun mevcut bulunduğu, yeni doğan çocuk ile birlikte çocuk sayısının üçe çıktığı anlaşılmaktadır. Bkz. "Nevzad", *Kastamonu*, 6 Teşrinievvel 1335, s. 1.

⁹ Tahririn bir sureti Meclis Riyaseti tarafından 14 Mart'ta Başvekâlet'e, aynı tarihte Başvekâlet tarafından Maarif Vekâleti'ne havale edilmiştir. Bkz. *BCA*, 30.10.0.0/74.483.8; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. II, C. 15, İ. II, 14.3.1341, s. 436.

çocukları Zahir ve Bahir için her birine 25'er lira maaş tahsis önerilmiştir. Çocuklara tahsis edilecek maaş, kendilerinin 25 yaşına gelmelerine kadar devam edecekti. Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatasında ise ayrıca Ferit Bey'in annesi, eşi ve çocukları için 1.000 lira ikramiye verilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir. Teklif daha sonra Heyet-i Umumiye tarafından da kabul görmüştür (TBMM Zabıt Ceridesi, 22.4.1341, s. 427-429). İcra Vekilleri Heyeti'nin 22 Nisan 1925 tarihli toplantısında ise bahse konu ikramiyenin Maliye Vekâleti Bütçesi'nin Mesarif-i Gayr-i Melhuze Tertibi'nden ödenmesi kabul edilmiştir (BCA, 30.18.1.1/13.23.20). 18 Mayıs 1926 tarihinde Kâmuran Hanım ile Ferit Bey'in çocukları Bahir ve Zahir Bey'e Hidemat-ı Vataniye Tertibi'nden maaş tahsis konusu yeniden gündeme gelmiştir. Bu hususta Diyarbakır Mebusu Zülfi Bey tarafından yeni bir kanun teklifinde bulunulmuştur. Teklifte Kâmuran Hanım'a Hidemat-ı Vataniye Tertibi'nden 25 lira, çocukları Bahir ve Zahir Bey'e ise tahsillerini tamamlayıncaya kadar 10'ar lira maaş tahsis edilmesi önerilmiştir (BCA, 30.10.0.0/133.953.6; Solak, 2016, s. 9-10). Teklif önce Muvazene-i Maliye Encümeni'ne havale edilmiş (TBMM Zabıt Ceridesi, 18.5.1926, s. 249), daha sonra 19 Haziran 1927 tarihinde 287 milletvekilinden oylamaya katılan 118 milletvekilinin oylarıyla kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 19 Haziran 1927, s. 263).

Ferit Bey'in vefatından sonra ailesi, Törümküney soyadını almıştır (Çoker, 1995, s. 265; Birinci Dönem Meclis Albümü (1920 -1923), 2022, s. 239). Hatice Kâmuran Hanım, muhtemelen 9 ya da 10 Kasım 1949 tarihinde vefat etmiştir.¹⁰ Ferit Bey'in çocukları Zahir ve Bahir Bey hakkında çok fazla bilgiye tesadüf edilememiştir. Büyük oğlu Bahir Bey'in Ferit Bey'in vefatı esnasında İstanbul'da özel bir okulda eğitim gördüğünden bahsedilmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Mart 1341, s. 397). Bahir Bey hakkında 1952 yılında Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü'nde Şube Müdürü olduğuna dair bir kayıt vardır. Bahir Bey daha sonra Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Müşavirliği'ne atanmıştır (BCA, 30.11.1.0/234.31.18). Bahir Bey'in ne zaman vefat ettiğine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Zahir Bey ise babası Ferit Bey vefat ettiğinde Ziraat Vekâleti adına Macaristan'da eğitim görmekteydi. Zahir Bey'in 1926 yılında yazmış olduğu bir mektuptan, onun Macaristan'daki eğitimini zor şartlar altında sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Zahir Bey, babası Ferit Bey'in bir arkadaşına yazdığı bu mektupta: eğitim masraflarının düzenli gönderilmediğinden şikâyet etmekte ve bu sebeple Ziraat Vekâleti nezdinde tavassutta bulunulmasını istemektedir (BCA, 180.9.0.0/36.191.9). Zahir Bey'in Macaristan'dan ne zaman döndüğüne ve 1940 yılına kadar ne işle meşgul olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Zahir Bey bir dönem Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in önderliğinde kurulan Tercüme Bürosu'nda yer alarak dünya klasiklerinin Macarca'dan Türkçe'ye çevrilmesi işinde görev almıştır (Orhun, 2017, s. 406). Çevirisini yaptığı eserler arasında Hayat ve Tesadüfler ile İki Eser bulunmaktadır (Tercüme, 1946, s. 180-182). Zahir Bey 1940 yılında Ziraat Bankası Merkez Müdürlüğü Senedat Servisi'nde çalışırken, daha sonra Matbu'at Umum Müdürlüğü mütercim ve redaktörlüğüne atanmıştır (BCA, 3.18.1.2/92.73.20). 1940 yılında Zahir Bey hakkında açılan bir davadan, kendisinin Macaristan'daki eğitimini tamamlayamadan Türkiye'ye döndüğü öğrenilmektedir. Nitekim Hükümet açılan dava ile 1925 yılında Macaristan'a gönderilen ve kendisi için sarf edilen 4.209 lira 58 kuruşun Zahir Bey tarafından ödenmesini talep etmiştir. Fakat bu dava Ankara Üçüncü Hukuk Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Hükümet, 7 Şubat 1941 tarihli bir kararname ile Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun 137. Maddesi gereğince Ankara Üçüncü Hukuk Mahkemesi'nin kararını temyizden sarf-nazar etmiştir (BCA, 30.11.1.0/144.3.20). Zahir Bey daha sonra İstanbul Radyosu Müdürlüğü ve İstanbul Basın Temsilciliği görevlerinde bulunmuştur (BCA, 30.18.1.2/126.57.20). 1950'de İstanbul Radyosu Müdürü Hasan Refik Ertuğ'un görevinden ayrılmasından sonra İkinci Müdür olan Zahir Bey bu göreve getirilmiştir (Ayvaoglu, 2015, s. 80; Macit ve Altuncuoğlu, 2023, s. 1268). Zahir Bey 1952 yılında 13-14 Temmuz gecesi vefat etmiştir (Vatan, 1952, s. 8).

¹⁰ 10 Kasım 1949 tarihli *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinde rastlanılan Hatice Kâmuran Hanım'ın ölüm ilânında şu satırlara yer verilmiştir: “Çorum Milletvekili merhum Ferit Recai Bey'in eşi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü İstanbul İl Mümessili Zahir Törümküney ile Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı Şube Müdürleri'nden Bahir Törümküney'in anneleri Hatice Kâmuran Törümküney vefat etmiştir. Kederli ailesine baş sağlığı, kendisine de Tanrı'dan rahmetler dileriz”. Bkz. “Ölüm”, *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1949, s. 3; “Ölüm”, *Hürriyet*, 10 Kasım 1949, s. 3.

2- Hüseyin Ferit Recai Bey ve Kastamonu Kuva-yı Milliyesi

Kastamonu'da Millî Hareket'in temelleri, 28 Aralık 1918'de Kastamonu Vali Vekilliği'ne atanan İbrahim Hakkı Bey zamanında atılmıştır (Eski, 2000, s. 94). Zamanla Kâzım Bey'in (Dirik) tavsiyesiyle güvenilir valiler listesine alınan İbrahim Hakkı Bey'e şifre telgraflar gönderilmeye başlanmış (Kemal Atatürk, 1970, s. 163), 28 Mayıs 1919'da Havza'dan gönderilen ilk telgrafta ise *"itimat telkin eden kişilerle el altından teşkilatlanılması"* istenilmişti. Kastamonu'da Defterdar olarak bulunan Ferit Bey Mondros Mütarekesi sonrası dönemde Kuva-yı Milliyecilerin lideri olarak ortaya çıkmış, açıkça Kuva-yı Milliye için çalışmaya başlamıştı (Açıksöz, 2019, s. 17). Peker'in ifadesiyle *"coşkun bir milliyetçi"* olan Defterdar Ferit Bey'in Kastamonu'nun aydın ve mütefekkir zümresini desteklemesi, Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey'i fazlasıyla şaşırtmıştı (Peker, 2018, s. 34). Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey bu sebeple Mustafa Kemal Paşa'dan gelen telgrafları Defterdar Ferit Bey'in önderliğini yaptığı Kuva-yı Milliyecilere vermekte, diğer taraftan İstanbul Hükümeti yanlısı Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi ile iyi geçinmeye çalışmaktaydı. Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey'in bu ikiye bölünmüş, bir yanda Defterdar Ferit Bey'in önderliğini yaptığı Kuvayı Milliyeciler, diğer yanda ise koyu bir İstanbul Hükümeti yanlısı olan Postane Müdürü Şeyh Ramiz Efendi'nin başını çektiği hilâfetçiler yer almıştı (Erdeha, 1975, s. 211). Fakat kısa süre sonra durumdan haberdar olan İstanbul Hükümeti, Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakı karşısında Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey'i önce İstanbul'a davet etmiş, İbrahim Bey daha sonra Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilmişti (Açıksöz, 2019, s. 17; Çiçek, 2002, s. 679; Şahingöz, 1989, s. 134). Anlaşıldığına göre İbrahim Hakkı Bey, halkı tahrik etmek ve İstanbul Hükümeti aleyhindeki hareketlerinden dolayı tutuklanmış görünüyordu (BOA, DH.ŞFR.642.107). Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey'in Kastamonu'dan ayrılmadan önce yapmış olduğu en önemli iş, Sivas Kongresi'ne katılmak üzere Tatlızâde Nuri Bey ve Emekli Binbaşı Zeki Bey'i Sivas Kongresi'ne temsilci olarak göndermek oldu. Tatlızâde Nuri ve Zeki Bey'in masrafları Kastamonu Belediyesi tarafından karşılanmışsa da, daha sonra ihtiyaç üzerine Defterdar Ferit Bey'in öncülüğünde Yüzbaşızâde Murat Bey, Muhirzâde Mahir Bey ve Evliyazâde Abdullah Efendi tarafından yeniden para gönderilmişti (Peker, 2018, s. 45; Açıksöz, 2019, s. 16; Yılmaz, 2022, s. 495-504).

Vali Vekili İbrahim Bey, Kastamonu'dan ayrılmadan önce muhtemelen İstanbul Hükümeti'nin dikkatini çekmemek için yerine Kuva-yı Milliyeci Defterdar Ferit Bey'i değil, İstanbul Hükümeti'ne sadakatiyle bilinen Jandarma Alay Kumandanı Osman Nuri Bey'i vekil olarak bıraktı (Peker, 2018, s. 46; Açıksöz, 1335, s. 2).¹¹ Osman Bey temiz, dindar, resmî işlerin dışında başka işlerle meşgul olmayan bir zat olmakla birlikte (Peker, 2018, s. 57), aynı zamanda *"Hükümet-i Osmaniye'nin sadık bir memuruydu"*.¹² Bu olumsuz gelişmeler karşısında Defterdar Ferit Bey boş durmuyor, bütün hızıyla Kuva-yı Milliye için çalışmaya devam ediyordu. Diğer taraftan Defterdar Ferit Bey, Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'i Jandarma Alay Kumandanı ve aynı zamanda Vali Vekili olan Osman Bey'e göndererek onu ikaz etmek istemişse de, Osman Nuri Bey'in millî dava konusunda yeterince aydınlanmamış olduğu anlaşılmıştı. Nitekim kendisi Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi'nin etkisi altında kalarak, Heyet-i Temsiliye'ye ait telgrafları Sivas Kongresi Kastamonu temsilcisi Tatlızâde Nuri Bey'e değil, muhaliflere vermektedir. Bu arada Tatlızâde Nuri Bey'in oğlu Emin Bey ile buluşan çoğu ihtiyat zabiti gözaltına alınmış, Kastamonu ileri gelenleri arasında Kuva-yı Milliye hususunda tereddütler başlamıştı. Böyle bir durumda Kastamonu'da ayakta kalan ve kendisine güvenilebilecek tek kişi olarak Defterdar Ferit Bey kalmıştı. Ferit Bey, Mülâzim Abdullah Efendi ve II. Bölük Kumandanı Şevket Bey ile Tatlızâde Emin Bey vasıtasıyla temas kurmaya devam ediyor, diğer taraftan Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'in yardımcılarıyla Tabur Doktoru İbrahim Bey'den aldığı bilgilerle birtakım tedbirler almaya çalışıyordu (Peker, 2018, s. 57-60).

Bu arada daha 23 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya çekilen bir telgrafta: Vali İbrahim Bey'in tutuklandığından bahsedilerek, Defterdar Ferit Bey gibi son derece hamiyetli, vatanperver ve muktedir bir zattan millî dava hususunda

¹¹ Vali Vekili İbrahim Hakkı Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne çekilen 2 Ağustos 1919 tarihli telgrafta *"Mucib-i emr-i âli Jandarma Alay Kumandanı Osman Bey ba-tevkil İnebolu tarikiyle hareket olunduğu marûzdur"* denilmektedir. Bkz. BOA, DH.KMS.54.30.

¹² Osmanlı jandarma Teşkilatı'na memur Yüzbaşı Lontrag'ın 13.12.1919 tarihli raporunda Osman Nuri Bey'in *"Hükümet-i Osmaniye'nin sadık bir memuru olarak, valiye vekâleten unûr-ı vilâyetin temşiyetini muvakkaten temine muvaffak olduğundan"* bahsedilmekte idi. Bkz. BOA, HR.TO.611.32.

istifade edilebileceği bildirilmişti (MSBATA, 110.9.1.11/16.0.4). Diğer taraftan Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye ile birleşmesinin komşu iller ve yurt genelinde yapacağı olumlu tesiri takdir eden Mustafa Kemal Paşa, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya göndermiş olduğu ikinci bir telgrafında, olağanüstü yetkilere sahip bir subayın Kastamonu'ya gönderilmesini istemişti (Peker, 2018, s. 58; Erdeha, 1975, s. 215-216). Bu talimat üzerine Ali Fuat Paşa, Miralay Osman Bey'i Kastamonu'ya gitmek üzere görevlendirdi (Cebesoy, 1953, s. 133; Şahingöz, 1989, s. 138). İstanbul Hükümeti yanlısı Jandarma Alay Kumandanı ve Vali Vekili Osman Nuri Bey, Fırka Kumandanı Mustafa ve Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi ise Kastamonu'ya gelecek olan Miralay Osman Bey'in tutuklanması emrini İstanbul Hükümeti'nden almış bulunuyorlardı (Peker, 2018, s. 59). Miralay Osman Bey, Kastamonu'ya geldiği 16 Eylül 1919 tarihinde tutuklanmış; bununla birlikte 16/17 Eylül gecesi Defterdar Ferit Bey ile Makineli Tüfek Bölük Kumandanı Üsteğmen Şevket Bey'in başlattıkları harekâtla tutuklu bulunduğu yerden kurtarılmıştır (Çiçek, 2002, s. 679; Yılmaz, 2018, s. 209-223; Özlü, 2009, s. 69-87).¹³ 16/17 Eylül 1919 gecesi yaşanan bu tarihî hadise sonrasında, Kastamonu Kuva-yı Milliye'ye iltihak etmiştir.

16/17 Eylül 1919 gecesi tutukluluk halinden kurtulan Miralay Osman Bey aynı gece, yanında Defterdar Ferit Bey, Polis Müdürü Halil Bey ve Jandarma Tabur Kumandanı Emin Bey olduğu halde Mustafa Kemal Paşa ile makine başında temas kurmuştur. Miralay Osman Bey mevcut durumu: *“bugün Kastamonu'ya geldim. Hükümet-i merkeziyenin adamları ve Vali Vekili Alay Kumandanı ile Mustafa Beylerin dershahlığı ile hanemde tevkif edildim. Timsal-i hamiyet zabitanımızın himmetleriyle şimdi kurtuldum”* sözleriyle Mustafa Kemal Paşa'ya izah ettikten sonra, taraflar arasında şu tarihi ve önemli görüşme cereyan etmiştir (Kemal Atatürk, 1970, s. 165-167; MSBATA, 110.9.1.11/16.0.9; Erdeha, 1975, s. 216-217):

“Paşa Hazretleri Soruyorlar: Elyevm orada vaziyete hâkim misiniz? Ne kadar kuvvetiniz var? Orada erkân-ı vilâyetten şayan-ı itimat kim vardır? Yeni tayin olunup İnebolu'ya geldiği haber alınan valinin ismi nedir?

Osman Beyin cevabı: Halen vilâyete hâkimim, herhalde, kongrenin müzahir olarak beni tenvir etmesi lâzımdır. Tayin olunan vali, Konya Valiliği'nden mütekaat, gayet eski bir zat olduğu rivayet olunuyor. İsmi Ali Rıza'dır. Kuvvetim iki yüz elli kişi çıkarır bir tabur ve dört tüfekli bir mitralyöz bölüğünden ibarettir. Halk ile henüz görüşülememiştir.

Paşa Hazretlerinin Cevabı: Şimdi bizzat vali vekâletini deruhte buyurunuz ve bütün kuva-yı askeriye ve mülkiyeyi elinize almaya tamamen salâhiyettarsınız. Gelmekte olan valiyi, derhal tevkif ettirecek tedabir-i seri'a itihaz buyurunuz, icraatınıza fiilen mümâna'at edenlere karşı bilâ-tereddüt silah istimal ettiriniz. Vilâyet defterdarı, benim Diyarbakır'dan tanıdığım Ferit Bey ise size muavenet etmesi lâzımdır. Bolu mutasarrıfına, aldığınız vaziyet ve salâhiyeti, şimdi bildirerek onun da İstanbul'a karşı aynı veçhile hareket etmesini tarafımızdan söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'e de, benim tarafımdan aynı talimatı veriniz. Yanınızda hangi şifre miftahı vardır?

Osman Bey'in cevabı: Vali vekâletini Defterdar Ferit Bey'e vereceğim, kendim deruhte edemeyeceğim. Bildiğiniz Ferit Bey'dir. Sinop mutasarrıfı bildiğinizdir, kendisi azledilmiştir. Vekâlet, Jandarma Tabur Kumandanı Remzi Bey'dedir. Mazhar Tevfik Bey'in Sinop'ta olduğu bildiriliyor. Şifre miftahı mevkuf alay kumandanındadır, talep edildi, alacağım cevaba göre arz ederim Efendim.

Sual: Yanınızda başka şifre miftahı var mıdır? Ferit Bey şimdi nerededir, vaziyetten malûmattar mıdır?

Cevap: Vaziyetten malûmatı yoktur, şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre miftahı almadım; çünkü tevkif edileceğimi bilmiyordum, makam şifresiyle yazarım ümidinde idim.

¹³ 21 Eylül 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinde Miralay Osman Bey'in Ankara'dan Kastamonu'ya gelişi şu satırlarla haber verilmektedir: *“Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Miralay Osman Beyefendi Salı günü şehrimizi teşrif buyurmuşlar; bazı muhterislerin kurmuş olduğu dolapları zir ü zeber ederek işe mübaşeret işlemişlerdir. Muvaaffak olmalarını Cenâb-ı perverdekârdan temenni eyleriz”*. Bkz. “Teşrif”, *Açıksöz*, 21 Eylül 1335, s. 1.

Sual: Oradaki jandarma tabur kumandanı kimdir, ne kadar jandarma kuvveti vardır, emriniz altına girdi mi?

Cevap: Jandarma Kumandanı Emin Bey, yanımda ve benimle teşrik-i mesai etmiştir, merkezde jandarma mevcudu otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle teşrik-i mesai etmiştir, mevcudu kırk tanedir. Piyade Tabur Kumandanı Şerif Bey, kendisi biraz budala olduğundan şimdilik tevkif edilmiştir. Jandarma Tabur Kumandanı Emin Bey yüzbaşısıdır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır.

Sual: Emin Bey’i biraz anlatır mısınız?

Cevap: 318 neşetli, Üsküplü Emin, tanırırsınız. Mahsus ellerinizden öpüyorlar.

Sual: Emin Efendiyi tanırım, teşekkür ederim. Ferit Bey’e vaziyeti anlattınız mı? Mühim hususlar, makam şifresiyle bildirilebilir. Sinop mutasarrıf vekili olan Jandarma Kumandanı şayan-ı emniyet olmadığı takdirde onun yerine sizce tensip olunacak münasip birinin vekâlete geçirilmesi esbab ve tedabirinin istikmalî düşünülmalıdır. Muavenete ihtiyaç görüyor musunuz?

Cevap: Kuvvetçe ihtiyaç görüp görmediğimi bilahare arz edeceğim; Jandarma Tabur Kumandanı, yeni geldiği için ahvali malûm olamamıştır efendim”.

Mustafa Kemal Paşa cereyan eden bu görüşme sonrasında Miralay Osman Bey ve Defterdar Ferit Bey’e göndermiş olduğu telgrafında alınacak tedbirler ve yapılacak işler hususunda muvaffakiyet temenni ettikten sonra, Kastamonu’ya gelecek yeni valinin tutuklanmasını emrederek, durumdan haberdar edilmesini istemiştir.

Bu sırada özellikle millî dava hususunda Kastamonu ahalisinde ortaya çıkan tereddütlerin izalesi için Miralay Osman ve Defterdar Ferit Bey bilgi almak üzere Mustafa Kemal Paşa ile yeniden temas kurmuşlardır. Samsun, Trabzon, Sivas, Erzurum, Harput, Bitlis, Van ve Diyarbakır vilayetlerinin millî dava hususunda Kastamonu ile birlikte olup olmadıklarına ilişkin soruya, Mustafa Kemal Paşa şu cevabı vermiştir (Kemal Atatürk, 1970, s. 167-168; MSBATA, 110.9.1.11/31.0.118; Erdeha, 1975, s. 218-219):

“Tezahürat-ı millîye, vatanın her köşesinde salâbet ve hararetle mevcuttur. Bütün vilâyetlerin en ufak köylerine kadar halk ve en ufak cüz-i tammına kadar bütün ordularımız tamamen hassas ve vahdet-i kâmile halinde, tebliğ olunan mukarreratı tatbik ve icra eylemektedirler. Ne vakit ki Kastamonu halkı, bu hali gayr-i tabîî bulup endişeye düşmek za’afından kurtularak maksadımızı istihsal edinceye kadar sebat etmekte eser-i tereddüt göstermeyecektir, işte o zaman bu gayr-i tabîî hal kendiliğinden za’il olacaktır. Kabinenin temerrüdü tabîîdir; buna karşı başka tedbire kalkışmadan evvel ilk tedbirimizi hakkıyla ve her tarafta kat’iyetle tatbik etmek çarelerini düşünelim. Meselâ; Bolu vaziyeti hakkında ne yapılmıştır? Bolu hizasına kadar tekml mevaki’in İstanbul ile muhaberat-ı resmîyesinin kat olunduğundan emin miyiz? Buna dair, muntazır bulunduğumuz malûmat henüz vürut etmedi. İşte, bu dediğim tedbir, İstanbul’a kadar teşmil olunduğu takdirde kabinenin temerrüde takati kalmayacağını zannederim. Mahaza bundan sonra da bir inadı eçhelâne ve eblehaneye devam etmek isterlerse herhalde daha müessir tedbirler tatbikine imkân vardır”.

Mustafa Kemal Paşa’nın tasvibi ile Vali Vekili olarak atanan Defterdar Ferit Bey (Açıksöz, 21 Eylül 1335, s. 1) daha sonra Kastamonu’nun Kuva-yı Milliye’ye iltihak ettiğini Çankırı ve Sinop mutasarrıflıkları ile kazalara ve çevre vilayetlere açık bir telgrafla bildirmiş; bu hadise, Kastamonu ve çevresinde sevinçle karşılandığı gibi Trabzon, Amasya ve Samsun gibi komşu illerde de olumlu tepkilere neden olmuştur (Peker, 2018, s. 81). Bu arada İstanbul Hükümeti tarafından Kastamonu Valisi olarak atanan ve İnebolu’ya gelmiş bulunan Ali Rıza Bey, Ankara Hükümeti tarafından hakkında tutuklanma emri verildiğini öğrenmiş; önce Zonguldak’a, oradan da İstanbul’a geri dönmek zorunda kalmıştır (Kemal Atatürk, 1970, s. 163; Peker, 2018, s. 65). Ferit Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın talimatı üzerine bu dönemde Kastamonu’dan başka Bolu ve Sinop’a verdiği talimatlar sonrasında İstanbul Hükümeti’yle olan haberleşmeyi kestirmiştir (Erdeha, 1975, s. 217-218).

Ferit Bey daha sonra Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emir üzerine 18 Eylül 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kastamonu Şubesi'ni kurdu. Cemiyet'in Heyet-i Merkeziyesi'nde şu kişiler bulunmaktaydı: Reis: Şeyh Ziya Efendi; Reis-i Sani: Mebus-i Sabık Şükrü Bey; Kâtip: Sabık Meclis İdare Başkâtibi Besim Bey; Azalar: Hukuk Mahkemesi Reisi Yusuf Ziya Efendi; Ulemadan Hacı Mümin Efendi; Tavukçuzâde Ahmet Efendi; Akdoğanlızâde Mehmet Ali Efendi; Memleket Hastanesi Operatörü Ali Bey; Mülâzım-i evvel Şevket Efendi ve Jandarma Mülâzım-i evvel Remzi Efendi (Açıksöz, 5 Teşrinievvel 1335, s. 4; Peker, 2018, s. 88; Açıksöz, 2019, s. 22; Şahingöz, 1989, s. 142; Söylemez, 1994, s. 252; Eski, 1995, s. 8; Çiçek, 2002, s. 679; Yılmaz, 2018, s. 215; Özlü, 2009, s. 74; Özlü, 2019, s. 158). Cemiyet ilk kurulduğunda Dârü'l-kurra Medresesi'nin alt katındaki bir odada faaliyete geçmiş, fakat daha sonra Ballıkzâde Şemseddin Bey'in evi kiralanmış ve Cemiyet burada çalışmalarını sürdürmüştür (Peker, 2018, s. 89; Açıksöz, 2019, s. 48; Çiçek, 2002, s. 680-681). Cemiyet'in kadınlar şubesi ise 19 Ekim 1919'da kurulmuştur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kastamonu Kadınlar Şubesi Heyet-i Merkeziyesi'nde ise Şeyh Ziyaeddin Efendinin eşleri Hanımefendi, İzbelizâde'nin eşleri Hanımefendi, Maarif Müdürü Beyin eşleri Hanımefendi, Reji Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi, Sıhhiye Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi, Polis Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi, Tahir Çelebi Efendinin eşleri Hanımefendi Mekteb-i Sultânî Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi ve Kâtibe Reji Müdürü Beyefendinin kerimeleri Hanımefendi yer almıştır (Açıksöz, 19 Teşrinievvel 1335, s. 4; Açıksöz, 2019, s. 50; Peker, 2018, s. 97; Söylemez, 1994, s. 247; Eski, 1995, s. 9; Yılmaz, 2018, s. 215). 18 Eylül 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kastamonu Şubesi'nin kurulmasından sonra vilâyetin geneli, Cemiyetin kontrolü altına girmiştir (Çiçek, 2002, s. 680-681).

Ferit Bey iki ay kadar süren Kastamonu Vali Vekilliği döneminde aynı zamanda bir takım teftiş ziyaretlerinde de bulunmuştur. Bu ziyaretlerden en önemlisi Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Miralay Osman Bey ile birlikte Mekteb-i Sultani, Darü'lmuallimat ve Darü'lmuallimin ile İnas Rüşdiye Mektebi'ne yapmış olduğu ziyarettir. Bu ziyarette mekteplerdeki muallim eksikliği dikkatini çekmiş, kısa sürede eksikliklerin tamamlanarak, aynı zamanda muallim maaşlarının uygun hale getirileceğini vaat etmiştir (Açıksöz, 5 Teşrinievvel 1335, s. 4).

Ferit Bey'in Vali Vekilliği dönemindeki önemli hadiselerden bir diğeri, İngiliz kuvvetlerinin Merzifon ve Samsun'dan çekilmeleri üzerine Kastamonu'da gerçekleştirilen millî nümayişlerdir. Haber davullar ve millî bando ile çarşıda ve mahallelerde halka duyurulmuş, aynı gün saat sekizde eşraf, ahali ve mektep talebeleri belediye dairesi önünde toplanmıştır. Mekteb-i Sultani Müdürü Mehmet Behçet Bey yapmış olduğu konuşmasında: *“ülkemizde bir tek düşman neferi buldukça, istiklalimiz taht-ı teminde değildir”* diyerek, *“azim-i millî karşısında İngilizlerin Merzifon ve Samsun'dan çekilmek zorunda kaldığını”* belirtmiştir. Nasrullah Camii'nde gerçekleştirilen dua merasiminden sonra meydanda Müftü Hafız Osman Efendi tarafından bir konuşma yapılmış, *“din ve devlet hainlerinin kahr ü müzmihal olmaları”* için tekrar dualar edilmiştir. Daha sonra kalabalık Hükümet Konağı'na gitmiş; burada da Vali Vekili Defterdar Ferit Bey, milletin ruhundan kopan bu kuvvetin her şeyi yapmaya muktedir olduğunu beyan ettikten sonra, yaşasın vatan, yaşasın vahdet-i milliye tezahüratlarıyla konuşmasına son vermiştir. Aynı gece ise fener alayı düzenlenmiştir (Açıksöz, 12 Teşrinievvel 1335, s. 2).

3. Ferit Bey'in I. Dönem TBMM'deki Faaliyetleri

Ferit Bey kısa süren Kastamonu Vali Vekilliği görevinden sonra 73 oy alarak, Çorum Mebusu seçilmiştir. Meclis çalışmalarına katılmak üzere 5 Mart 1920'de Ankara'ya gelmiştir (TBMM Arşivi, I. Dönem TBMM, Hüseyin Recai Bey'e Ait Mazbata). Mazbatası 3 Nisan 1920'de tanzim edilmiş, TBMM tarafından ise 24 Nisan 1920 tarihinde tasdik edilmiştir. 23 Nisan 1920'den itibaren Meclis çalışmalarına iştirak etmiştir (TBMM Arşivi, Millet Vekilleri Kütüğü, Dönem II 2 b. ½). Ferit Bey ilk toplantı yılındaki şube seçiminde I. Şube'nin Başkanı olmuştur. Ayrıca Meclis'te; Maliye, Bütçe, Anayasa, Dışişleri ve Sayıştay Komisyonları'nda çalışmıştır. 25 Kasım 1920'de Konya Ayaklanması'nın soruşturmasını yapmak üzere seçilen kurulda görevlendirilmiştir. I. Toplantı Yılı'nda Maliye Komisyonu'nun Başkanlığı'nı, II. Toplantı Yılı'nda Bütçe Komisyonu'nun Sözcülüğü'nü yapmıştır. Gerek şube, gerekse komisyon başkanı olarak üçü gizli oturumda olmak üzere 51 kez söz alarak

açıklayıcı ve aydınlatıcı konuşmalar yapmıştır (Çoker, 1995, s. 265). Ferit Bey'in I. Dönem TBMM'deki faaliyetlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Meclis konuşmaları:

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ağnam Resmi'nin indirilmesi hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 24.4.1336, s. 39-40),
2. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Hiyanet-i Vataniye Kanunu münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 29.4.1336, s. 142),
3. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İcra Vekilleri'nin Suret-i İntihabına Dair Kanun hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 1.5.1336, s. 170, 181),
4. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Mebus intihap edilen Harput Defterdarı hakkındaki mazbata münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 1.5.1336, s. 155),
5. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Mubaya'a suretiyle zürradan alınan zehair hakkındaki takrir münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 9.5.1336, s. 240),
6. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İstanbul Hükümeti'nce yapılacak her nev'i terfi taltiflerin keenlemeyekün addedilmesi hususunda Meclis'ce bir karar ittihaz edilmesine dair Müdafaa-i Milliye Vekâleti tezkeresi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 24.5.1336, s. 25),
7. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Teşkilî Hakkındaki Teklif-i Kanuni münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 7.7.1336, s. 128, 131, 134-135),
8. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Seyyar Jandarma Müfrezeleri Teşkiline Dair Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, D. I, C. 2, İ. 1, 7.7.1336, s. 123),
9. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Hiyanet-i Vataniye'den küreğe mahkûm eşhasa ait evrakın gönderildiğine dair tezkere münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 5.7.1336, s. 184-185),
10. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Aşarın Teslise Raptı Hakkında Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 7.8.1336, s. 124-125, 130; TBMM Zabıt Ceridesi, 10.8.1336, s. 170, 178, 181, 184, 185; TBMM Zabıt Ceridesi, 17.8.1336, s. 280-282, 284;),
11. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ankara Mebusu Rifat Efendi'nin müftülükle mebusluğun uhdesine cem etmesine müsaade olunmasına dair tezkere münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 15.8.1336, s. 255),
12. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Bolu Mebusluğu'na intihap edilmiş olan Yusuf İzzet Paşa'nın intihap mazbatasının kabulüne ve Mithat Kemal Bey'in mazbatasının reddine dair Üçüncü Şube Mazbatası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 17.8.1336, s. 278),
13. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Matbuat Müdür-i Umumisi'nin Meclis'ten İntihabına Dair Teklifi Kanuni münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 18.8.1336, s. 300),
14. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Anadolu Hattı Memurlarının Mütedahil Maaşlarının Tesviyesi Hakkındaki Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 21.VIII.1336, s. 390),
15. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Aşar Mültezimlerinden Edayı Deynedenlerin Emlâk-i Merhune-i Mütefavvızalarının İadesine Dair Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 22.VIII.1336, s. 475-477),
16. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Memalik-i Müstevliye Ahalisi ile Mehcurinden 1336 Senesinden İtibaren Emlâk ve Arazi ve Temettüat Vergisi ile Küsuru Munzammanın Ahz-ı İçin 6 Mayıs 1335 Tarihli Kararname Ahkâmının Tadiline Dair Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 23.VIII.1336, s. 451-452, 545),
17. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Bu Seferberlik Müddetine Münhasır Olmak Üzere Hidamat-ı Fiiliye, İhtiyatiye ve Mustahfaza Efradından Bedeli Nakdî Ahzine Dair Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 2.IX.1336, s. 485).

- 18.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Meclis'in Şeklinin Tespitine ve Nisab-ı Müzakereye ve Tahsisata ve Meclis Azalığı ile İçtima Edebilecek Memuriyetlere Dair Teklif-i Kanuni münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.IX.1336, s. 508, 521, 523),
- 19.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ahz-ı Asker Şu'abatına Memur Zâbitanın Harcırahlarına Dair Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 6.9.1336, s. 586).
- 20.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İstiklâl Madalyası Kanunu münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 6.9.1336, s. 573),
- 21.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Meşgul Mahallerden Gelen ve Muhasebe-i Hususiyeden Maaş Alanlara Umumi Bütçeden Muavenet İcrasına Dair Teklif-i Kanuni münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 6.9.1336, s. 580-581),
- 22.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Altı Yıllık Muvakkat Bütçe Kanunu münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 8.IX.1336, s. 16-17, 21; TBMM Zabıt Ceridesi, 8.9.1336, s. 67).
- 23.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Çorum Mebusu Dursun Beyin, Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey hakkında şikâyeti mutazammın takriri münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.IX.1336, s. 81).
- 24.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Temettü Kanunu münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 20.IX.1336, s. 230-231),
- 25.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Kaymakam Tahir Bey'in ailesine maaş tahsisine dair kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 23.IX.1336, s. 293),
- 26.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Tuz Resmi Hakkındaki Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 23.IX.1336, s. 311, 314),
- 27.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Kastamonu Mebusu Doktor Suad Beyin, Zonguldak Ve Havalisinde Hastaneler Küşadı Hakkındaki Teklif-i Kanuniye'ye Dair Mazbata münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 13.X.1336, s. 55),
- 28.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Teşrinisani Ve Kânunuevvel 1336 Aylarına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu, Seferberlik ve Cephe Zammı Kanunu mucibince verilecek 1.800.000 liranın iki aylık muvakkat bütçeye ilâvesine ve hudut sıhhiye bütçesine tahsisat ilâvesine dair Sıhhiye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbataları münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 30.X.1336, s. 248),
- 29.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Hazine-i Hassaya ait bulunan emlak ve arazi muamelâtı tasarrufiyesine dair takrir münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 1.XI.1336, s. 265, 266),
- 30.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Aza-yı kiramdan on bir zata izin itasına dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.XI.1336, s. 290).
- 31.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İcra Vekilleri'nin Suret-i İntihabına Dair Kanunun İkinci Maddesi'nin Tadili Hakkındaki Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.XI.1336, s. 291),
- 32.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Karesi Mebusu Vehbi Beyle arkadaşlarının, Teşkilâtı Esasiye Kanunu lâyihasının takdimen ve müstacelen müzakeresine dair takriri münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.XI.1336, s. 291),
- 33.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Karahisar-ı Şarki Mebusu Mustafa Beyle rüfekasının, Konya hâdisesinde zimethal olmak üzere Divan-ı Harpçe maznun addolunan Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi Efendi ile Kâzım Hüsnü Beyin evrakıyla Ankara'ya celbe dilmelerine dair takriri münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.XI.1336, s. 347),
- 34.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1336 senesi bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 26.I.1337, s. 382-383),
- 35.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Muallimin Ve Talebenin Askerlikten Tecilleri Hakkındaki Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 30.I.1337, s. 453),
- 36.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1336 senesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi ve o meyanda müzakere edilen teklifler ve sual takrirleri münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 8.II.1337, s. 150, 152; TBMM Zabıt Ceridesi, 15.II.1337, s. 252, 254-258; TBMM Zabıt Ceridesi, 17.II.1337, s. 284, 286-288, 291),

- 37.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1336 senesi Maarif Vekâleti bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 10.II.1337, s. 173-175, 177).
- 38.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1336 senesi İktisat Vekâleti bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 24.II.1337, s. 398-399, 409-411, 414),
- 39.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Bayezid Mebusu Dr. Refik Beyle Arkadaşlarının, Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun Tadiline Dair Teklifi Kanunisi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 7.III.1337, s. 31-32, 35-36),
- 40.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Çorum Mebusu Haşim Beyin, mıntıklarından avdet eden İstiklâl Mahkemeleri azalarının netice-i icraatları hakkında izahat vermelerine dair taktirî münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.III.1337, s. 161).
- 41.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İtalya'da bulunan mubaya'a heyeti hakkında bir karar ittihaz olunmasına dair Nafia Vekâleti tezkeresi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 31.III.1337, s. 290).
- 42.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Zabitanın Vazife Esnasında Telef Olan Hayvanlarının Tazmini Hakkındaki Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 7.IV.1337, s. 401),
- 43.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Hıyanet-i Vataniye'den mahkûm İlgınlı İbrahimoğlu Mevlût hakkındaki Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 30.5.1337, s. 371-372),
- 44.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Muinsiz Efrat Ailelerinin İnfak Ve İaşesi Hakkındaki Kanun Lâyihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 22.9.1337, s. 277-278).
- 45.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Rus altınlarının kıymetinin neden artırıldığına dair istizah münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 8.10.1337, s. 121-124),
- 46.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Murakabe Encümeni azalığından istifası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 30.3.1338, s. 411-412),
- 47.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Mezun bulunan Nafia Vekili Feyzi Beyin yerine bir vekil intihabatı tezkeresi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.6.1338, s. 162),
- 48.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1338 Senesi Posta Ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi Bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.6.1338, s. 503, 509-511),
- 49.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Üç Milyon Lira Avans İtasına Dair Kanun Münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 6.12.1338, s. 218-219, 230-231, 236-237),
- 50.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Memurinden Mebus Olanların Tekaüt ve Mazuliyet Haklarına Dair Kanun Teklifi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.4.1339, s. 37-38, 40-44),
- 51.Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Vefa'en Bey-i Ferağ veya Teminat Suretiyle Emvali Gayrimenkulleri Merhum Olup Tediye-i Düyun Edemeyen Medyunların Emlâk Ve Düyunu Hakkındaki Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 16.4.1339, s. 216),

Taktirleri (Önergeler):

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Nizamname-i Dâhilî ahkâmından, kabili tatbik olmayanlar müstesna olmak üzere, bakisinin mer'i olmasına dair (TBMM Zabıt Ceridesi, 8.7.1336, s. 216-219),
2. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ereğli havzasındaki maden işletme ve şimendifer inşası ruhsatnamesinin keenlemeyekün addedilmesinin taht-ı karara alınmasına dair (TBMM Zabıt Ceridesi, 26.II.1337, s. 428-433),

Teklifleri:

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): İcra Vekilleri İntihabına Dair Kanun'un tadili hakkında (2/232) (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.XI.1336, s. 291-292),
2. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ankara Vali-i sabıkı Reşid Bey'in ailesine maaş bağlanmasına dair (2/309) (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.5.1337, s. 320; TBMM Zabıt Ceridesi, 29.9.1337, s. 47; TBMM Zabıt Ceridesi, 19.1.1338, s. 81-82),
3. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Merhum Kolağası Resneli Niyazi Bey'in ailesiyle Ankara Mebus-ı sabıkı Atıf Bey'e evvelce muhassas iken bilahare katledilmiş olan

- Hidemat-ı Vataniye tertibinden maaşlarının tekrar itasına dair (2/349) (TBMM Zabıt Ceridesi, 15.9.1337, s. 220; TBMM Zabıt Ceridesi, 27.10.1337, s. 279; TBMM Zabıt Ceridesi, 23.3.1338, s. 338; TBMM Zabıt Ceridesi, 14.10.1338, s. 402-404, 408, 418-419),
4. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Başkumandanlık Kanunu'nun 3 ay daha temdidine dair (2/447) (TBMM Zabıt Ceridesi, 4.2.1338, s. 202-204),
 5. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Mebuslardan ihtiyari olarak tekaüt ve mazuliyet aidatı verecekler hakkında (2/614) (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.12.1338, s. 316; TBMM Zabıt Ceridesi, 5.2.1339, s. 11.12.1338, s. 166),
 6. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Memurin-i mülkiyenin tekaüt Kanunu'nun tadili hakkında (2/619) (TBMM Zabıt Ceridesi, 13.12.1338, s. 347; TBMM Zabıt Ceridesi, 16.12.1338, s. 409; TBMM Zabıt Ceridesi, 20.12.1338, s. 473; TBMM Zabıt Ceridesi, 9.4.1339, s. 6; TBMM Zabıt Ceridesi, 11.4.1339, s. 37-43; TBMM Zabıt Ceridesi, 12.4.1339, s. 65-68, 97).

Ferit Bey I. Dönem TBMM Kapalı Oturumları'nda da (Gizli Celseler) bir taktır sunmuş, iki defa söz almıştır. Taktır, Ferit Bey ve 43 arkadaşının Başkumandanlık Kanunu'nun Temdidi Hakkındaki Kanun Teklifi'dir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 2 Şubat 1338, s. 675-677). Yapmış olduğu konuşmalardan birincisi Burdur'da müsadere olunan koyunlardan bir kısmının suiistimal edildiğine dair istinat hakkında Dördüncü Şube'nin mazbatasına ilişkindir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 23 Şubat 1338, s. 860). Diğeri ise teberru olarak terkine karar verilen şu'ubat ma'aşatının aza-yı kiram ma'aşatından on taksitte kat'ına dair Divan-ı Riyaset kararı hakkındaki tezkereye ilişkindir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 18 Mart 1338, s. 78).

4. Ferit Bey'in Kastamonu Valiliği ve II. Dönem TBMM'deki Faaliyetleri

Ferit Bey TBMM'de çalışmalarını sürdürürken, Kastamonu Valisi Süleyman Necmi Bey'in idareten hizmetten affı üzerine Kastamonu Valiliği'ne atanmıştır.¹⁴ Atama kararnamesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 17 Nisan 1923 tarihinde onaylanmıştır (BCA,30.18.1.1/7.16.2). Ferit Bey'in Kastamonu Valiliği'ne tayini *Açıksöz* gazetesi tarafından "*Çorum Mebusu Ferit Bey'in Kastamonu Valiliği'ne tayini irade-i milliyeye iktiran etmiş ve mumaileyh mebusluktan istifa ederek bugün mahal-i memuriyetine hareket eylemiştir*" satırlarıyla Kastamonu kamuoyuna duyurulmuştur (*Açıksöz*, 21 Nisan 1339, s. 2). Ferit Bey 20 Nisan 1923 tarihinde saat 09.00'da Kastamonu'ya gelmiş, yolda otomobili arıza yaptığından, seyahatinin bir kısmını at ile tamamlamak durumunda kalmıştır. Kastamonu'ya yabancı olmayan Ferit Bey, gelir gelmez hükümet dairesine geçmiş ve tebrik ziyaretlerini kabul etmiştir (*Açıksöz*, 22 Nisan 1339, s. 2).

Göreve başlama tarihini 23 Nisan Meclis'in açılış yıldönümüne tesadüf ettiren Ferit Bey, gelir gelmez vilayet geneline önemli bir beyanname yayınlamıştır. Tamimin yayınlanma amacı: bazı hakikat ve gerçeklerin Vali Ferit Bey'in ağızından özellikle devlet çalışanlarına açık bir dil ile bildirilmesiydi. Ferit Bey beyannamesinde ilk önce atanmış olduğu görevin "*azamet ve ağırlığını bütün ehemmiyetiyle takdir ettiğini*" ifade ederek, son üç yılı özetlemiştir. TBMM üç senelik mütemadi, şan, şeref ve malî hayat mesaisiyle vatani istilâdan, milleti esaretten ve hürriyeti, saltanat-ı ferdiyeden kurtarmıştı. Bundan sonraki Meclis ise düşmandan kurtulan vatani ümrana, esaretten kurtulan milleti refaha, tasalluttan kurtulan hürriyeti resanete götürmekle mükellefti. Ferit Bey daha sonra beyannamesinde vilayet genelindeki bütün memurlara görevlerini hatırlatmış ve onları uyarmıştır. Ferit Bey'e göre her memurun iki vazifesi vardı. Bunlardan birincisi vazife-i memure, diğeri ise vazife-i vataniye idi. Vazife-i memurelerini yapmayanların, vazife-i vataniyelerini de yapması mümkün değildi. Ferit Bey daha sonra aslî görevini yerine getiren memurların mükâfatlandırılacağını; suiistimal, ihmal, tekâsül ve beceriksizlik gösterenlerin ise şiddetle cezalandırılacaklarını söyleyerek onları uyarmıştır. Ferit Bey'e göre yine memurların aslî görevlerini yerine getirmekle iş bitmiyordu. "*Vatan, kendilerinden vatani vazife bekliyordu*". Ferit Bey memurların bu görevini ise: "*her türlü vasıta ve bütün kudretleriyle milleti tenvir ve irşat-ı vatan*" olarak izah etmekteydi. Memurlar Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun mahiyetini,

¹⁴ Ferit Bey'in Kastamonu Valiliği'ne atanmasından sonra Vali Süleyman Necmi Bey, 29 Nisan 1923'de İnebolu güzergâhıyla Kastamonu'dan ayrılmıştır. Süleyman Necmi Bey, yeni Kastamonu Valisi Ferit Bey, rüesa-yı memurin, Sultani, Darülmualimin, Sanayi Mektebi talebesi ve halk tarafından yolcu edilmiştir. Bkz. "Süleyman Necmi Bey", *Açıksöz*, 29 Nisan 1339, s. 2.

hâkimiyet-i milliyenin kıymet ve önemini, ilân edilen umdelerin millete temin edeceği mesut ve parlak geleceği halka anlatmalıydı. *“Milleti ölümden hayata, esaretten zafere götürenler; bundan sonraki faaliyet devrinde de milleti lâıyk olduğu refah ve ikbale erdireceklerdi”*. Artık yeni dönemde devletin memuru *“bir halk hükümetinin”* memuru idi. Memur artık *“halkın amiri değil, memuru ve hadimi”* idi. Bir memur karşısına en fakir bir köylü geldiği zaman, onun efendi olduğunu ve bu memleketin asıl sahip-i hakikisi bulunduğunu bilmeliydi. *“Memuru amir, halkı ecir telâkki eden zihniyet, eski idare usulüyle birlikte mazinin ebediyetine gömülmüştü”* (Açıksöz, 24 Nisan 1339, s. 2).

Ferit Bey’in tamiminde vurgu yapılan hususlardan birincisi: Halk Hükümeti devri idi. Cumhuriyet’in henüz ilân edilmediği bir dönemde Ferit Bey beyannamesinde ısrarla Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’na ve hâkimiyet-i milliyeye atıfta bulunmuştur. Eski idare tarihe karışmış, yeni dönemde memurlar halkın amiri değil, artık hizmetkârı olmuştur. Ferit Bey diğer taraftan memurların çalışma hayatıyla ilgili olarak cezanın aksine mükâfatı öne çıkarmış, onları görevlerini yapmaları hususunda teşvik etmiştir. Ferit Bey’e göre Halk Hükümeti’nde suiistimalci, ihmalci, aciz, muhteris ve beceriksiz memurların yeri olamazdı. Beyannamenin en esaslı noktası, belki de buydu. Zira bir memurun vazifesi yalnız havale ve derkenar yapmak değil, elinden geldiği kadar halkı aydınlatmaktı (Açıksöz, 30 Nisan 1339, s. 1). Bu beyanname ile Ferit Bey adeta Ankara Hükümeti tarafından bir örnek olarak kamuoyunun karşısına çıkarılmış, çalışma ve toplumsal hayat konusundaki beklentilerini Ferit Bey’in ağzından dillendirmiştir.

Ferit Bey daha sonra bir takım teftiş ziyaretlerinde bulunmuştur. 27 Nisan 1923’te gerçekleştirilen ziyarette Maarif Müdürü ile birlikte Sultani, Darülmualimin ve Darülmualimatı ziyaret etmiştir. Bahse konu mekteplerde gördüğü intizamdan dolayı mektep müdür ve muallimlerine teşekkür etmiştir. Darülmualimin ve Darülmualimat talebelerinin fakir ve yoksullukları Ferit Bey’i üzmüş, talebenin yevmiyelerini 25 kuruştan, 30 kuruşa çıkarmıştır (Açıksöz, 28 Nisan 1339, s. 2). Ferit Bey diğer bir teftiş seyahatini beraberlerinde *Açıksöz* gazetesi başmuharriri İsmail Habip Bey olduğu halde Taşköprü’ye yapmıştır (Açıksöz, 8 Mayıs 1339, s. 2). Ferit Bey 14 Mayıs 1923’te cereyan eden yangın sonrasında neredeyse tamamen yanan Küre nahiyesi ve zarar gören Küre ahaliyi içinde bu dönemde birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. Küre Harik Komisyonu’nun toplantılarına iştirak ederek, Küre’nin yeniden imarı ve halka yapılacak yardımların esasları belirlenmeye çalışılmıştır (Açıksöz, 21 Temmuz 1339, s. 2).

Ferit Bey memurlar için yayımlamış olduğu tamimin ardından, daha sonra Kastamonu halkına hitaben ikinci ve yeni bir beyanname daha neşretmiştir. Çok uzun bir metinden oluşan bu beyanname ile yeni idarenin halktan beklentileri, yeni idare ile milletin birbirlerine karşı olan görevleri dile getirilmiştir. Bu beyanname, Hükümet’in valisi ile halk arasındaki adeta bir sohbet gibidir. Nitekim Ferit Bey, beyannamesinin başlangıç kısmında bu durumu: *“hepinizin anlayacağı bir lisanla size vazifemi nasıl telâkki ettiğimi, neler yapmak istediğimi, sizden neler beklediğimi anlatmak; hükümetle, milletin karşılıklı vazifeleri hakkında sizinle açıkça ve samimiyetle konuşmak istiyorum”* sözleriyle ifade etmiştir. Ferit Bey’e göre insanların birbirini sevmelerinin ilk şartı: anlaşmak ve tanışmaktır. Ferit Bey Kastamonu halkını yakından tanımaktaydı. Çünkü Ferit Bey Milli Mücadele’nin en hararetli zamanlarında, Kastamonu’da görev yapmıştı. Bu sebeple necip ve büyük kalpli Kastamonu halkını yakından tanıyordu. Kastamonu halkının kahraman evlatları, bütün kadın ve çocukları, Milli Mücadele’nin zafere ulaşması için orduya mühimmat yetiştirmek için canla başla çalışmıştı. Ferit Bey beyannamesinde daha sonra vurgulamak istediği hususları sıralamıştır. Ferit Bey’in yapmak istediği asıl iş: *“hükümet ile halkı birleştirmektir”*. Asırlardır hükümet şeklinin mahiyetinden kaynaklanan sebeplerle, hükümet ile halk birbirinden ayrı düşmüştü. Yeni idarenin memur anlayışı, eski idarenin zıddıydı. Yeni idarenin memur anlayışı: halka gitmektir. Yeni idarede amir gücünü polis ve jandarmadan değil, halkın muhabbetinden almalıydı. Yeni idarede Hükümet’in görevi: asayişin temini, haksızlığı izale ve halkın refahını sağlamaktır. Ferit Bey beyannamesinde daha sonra bu üç görev çerçevesinde yapmak istediklerini açıklamıştır. Jandarma sayısı artırılmalı, bir jandarma mektebi açılmalıydı. Ferit Bey *“erbab-ı şekaveti tepelemek hususunda lazım gelen tedbiri almıştı”*. Bu hususta halka düşen görev ise şakileri himaye edenler hususunda Hükümet’i tenvir etmektir. Adaletin tesis edilmesinde ise halk maruz kaldığı haksızlığı hemen bildirmeliydi. Ferit Bey bu hususta yapılacak her türlü şifahî ve yazılı başvuruya anında cevap vereceğini vaat etti. Haklı şikâyetle bulunanlar, haklarını mutlaka ve hızlı bir şekilde alma konusunda emin olmalıydı. *“Buna mukabil iftira ve tezvirat yapanlar, hak perdesine bürünerek makamı iğfale kalkanlar, nefisleri ve ihtirasları için fırıldak çevirerek Hükümet’i beyhude*

yere meşgul edenler, doğrudan doğruya haksızlık yapanlardan daha şiddetli ceza göreceklerini bilmeliydi". Ferit Bey beyannamesinde ayrıca halkın refah ve saadetini sağlamak hususunda eğitime önem vereceğini ve iktisadî faaliyetleri destekleyeceğini ifade etmiştir. Ferit Bey'e göre maarif için çalışmak yalnız bir vazife değil, en mukaddes gaye olmalıydı. Kastamonu'da köyler dağınmıktı. Uzun süren harplerden dolayı ise erkek nüfus azalmıştı. Şekilden ziyade maarife ait hastalıklardan bir an önce kurtulmak gerekiyordu. Eğitimin önemi, halk tarafından da anlaşılmalıydı. Yarım kalan yollar ve binalar bir an önce bitirilmeliydi. Türk mimarî tarzı yaygınlaştırılmalı, bina yapımında sağlık ve estetik güzelliğe dikkat edilmeliydi. Diğer taraftan Kastamonu bir demiryolu ile Ankara, Sivas, Bolu ve Karadeniz'e bağlanmalıydı. Tarımda Hükümet tohumluk tedarikinde üzerine düşeni yapacak, aşar kaldırılacaktı. Hububat yetiştiriciliğinde uygun arazi şartlarına sahip olmayan Kastamonu'da meyve, kendir ve pirinç ekimine önem verilmeli, ormancılık geliştirilmeliydi (Açıksöz, 21 Mayıs 1339, s. 1).

Fazıl Berki'ye göre yeni devrin yeni valisi olan Ferit Bey, açık ve sade bir dille neler yapmak istediğini ve halka düşen görevleri açık bir şekilde izah etmişti. Kastamonu'nun "*meşkûresine ve vazifesine aşık*" böyle bir valiye sahip olması şansı. Ferit Bey, Millî Mücadele yıllarında Kastamonu halkının fedakârlığını görmüştü. Bu sebeple kendisini de böyle bir halka hizmet etmekle bahtiyar hissetmekteydi. Ferit Bey yayınlamış olduğu beyanname ile görevinin halk ile hükümeti birleştirmek olduğunu belirterek, yeni idarenin ruhunu da halka bildirmiş olmaktadır. Ferit Bey'in "*kuvvetimi polis ve jandarmadan değil, halkın muhabbetinden almak isterim*" mealindeki sözleri ise "*artık asarım, keserim diyen bir devrin geride kaldığını*" göstermekteydi. Eşküyalar yok edilecek, asayiş temin edilecekti. Millet uğradığı haksızlığı bizzat bildirecek ve adalet temin edilecekti. Yarım kalan yollar ve binalar bitirilecek, binaların yapımında sıhhi şartlara ve estetik güzelliğe dikkat edilecekti. Kastamonu, İç Anadolu ve Karadeniz'e demiryolu ile bağlanacaktı (Açıksöz, 3 Haziran 1339, s. 1).

Ferit Bey'in Kastamonu Valiliği, II. Dönem TBMM için mebus seçimine tesadüf eden bir döneme rast gelmiştir. Bu sebeple Kastamonu'da vali olarak bulunduğu dönemde daha çok seçim işleriyle ilgilenmek zorunda kalmış, kendisi de Çorum Mebusu seçildiğinden beyannamesinde zikrettiği hususları gerçekleştirilmeden, Kastamonu'dan ayrılmak durumunda kalmıştır. Ferit Bey'in II. Dönem TBMM'ne Çorum Mebusu olarak seçilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa kendisine bir tebrik telgrafi göndermiş, Ferit Bey'de bir teşekkür telgrafi ile Mustafa Kemal Paşa'ya mukabelede bulunmuştur. Her iki telgrafta şu satırlara yer verilmiştir (Açıksöz, 8 Temmuz 1339, s. 1):

“Kastamonu Valisi Ferit Beyefendiye

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Halk Fırkası namına Çorum livasında ira'e olunan namzed listemiz ihraz-ı muvaffakiyet eylemiş ve bu meyanda bulunan zat-ı âlileri gibi kıymetli bir arkadaşımızın Türkiye Büyük Millet Meclisi azalığına intihab buyrulmuş olduğunu iblağ vesilesiyle beyan-ı memnuniyet ve temenni-i muvaffakiyet eylerim efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal”

“Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Harika-i nema bir deha ile açtığımız reha yolunda eserinize ilk iktifa edenler meyanında bulunabilmekle misbahi olan bu aciz, iltifat-ı nevin saminize karşı lazıme-i şükran ve mehemedeti ifa ederken, yürüyeceğiniz yolda da sarsılmaz bir merbutiyet-i ruhiye ile o eser-i kudsiyi tekiden geri kalmayacağımı arz etmeyi bir vecibe-i vicdaniye bilir, tazimatımın kabulünü istirham ederim efendim.

Kastamonu Valisi Ferit Recai”

Ferit Bey'in Mebus seçilmesinden sonra Kastamonu Valiliği'ne Kırşehir Mutasarrıfı Fatih Bey atanmıştır (Açıksöz, 30 Temmuz 1339, s. 1). Ferit Bey 8 Ağustos 1923'te İnebolu-İstanbul güzergâhıyla Ankara'ya gitmek üzere Kastamonu'dan ayrılmıştır. Ferit Bey'i yolcu etmek üzere pek çok kişi ilk önce kendisini evinde ziyaret etmiş, daha sonra Kışla önünde jandarma, polis, mektepliler ve halkın katıldığı bir merasim icra edilmiştir. Ferit Bey'e Şeker Köprü'ye kadar pek çok atlı iştirak etmiş, orada da ayrı bir merasim gerçekleştirilmiştir (Açıksöz, 8 Ağustos 1339, s. 2).

Ferit Bey yapılan seçim sonrasında Çorum merkez kazasından 131, İskilip'ten 110, Sungurlu'dan 95, Hüseyinabad'dan 54, Osmancık'tan 81 ve Mecidözü'nden 63 oy alarak II. Dönem TBMM'ye

yeniden Çorum Mebusu olarak seçilmiştir. Almış olduğu toplam oy sayısı ise 534'tür (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM, Hüseyin Recai Bey'e Ait Mazbata). Seçim mazbatası 5 Temmuz 1923 tarihinde tanzim edilmiş, mazbatasını Meclis Heyet-i Umumiyesi tarafından 12 Ağustos 1923 tarihinde II. İċtima'nın Birinci Celsesi'nde tasdik edilmiştir. Kendisi 31 Ağustos 1923 tarihinden itibaren Meclis çalışmalarına iştirak etmiştir (TBMM Arşivi, II. Dönem TBMM, Hüseyin Ferit Recai Bey'in Tercüme-i Hal Varakası).

Ferit Bey'in II. Dönem TBMM'deki faaliyetlerini Şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

Meclis konuşmaları:

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Türkler ve Türk Őirketleri Tarafından İştirak Olunan Buharlı Sefainin Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun Teklifi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.2.1340, s. 159),
2. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Orta Tedrisat Muallimleri Hakkındaki Kanun Layihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 13.3.1340, s. 401-407),
3. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1340 senesi Muhasebat-ı Zatiye bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 17.3.1340, s. 587),
4. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1340 senesi Divan-ı Muhasebat bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 31.3.1340, s. 131).
5. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1340 senesi Diyanet İşleri Reisliği bütçesi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.4.1340, s. 841),
6. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1340 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun maddelerinin müzakeresi münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.4.1340, s. 864-877),
7. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Zonguldak Mebusu Halil ve Niğde Mebusu Galip Beylerin, esarın galası ve mesken ücretlerinin yüksekliği dolayısıyla Ankara şehrinde ifa-yı vazife eden memurin-i mülkiyeye zama'im icrasına dair teklifi kanunilerinin reddine dair mazbata münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.11.1340, s. 186-187),
8. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Zaptı sabık hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 1.1.1341, s. 333),
9. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Őûra-yı Askeri'nin Teşkilat ve Vezaifi Hakkında Kanun Layihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 29.1.1341, s. 363),
10. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): 1341 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Layihası münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 7.2.1341, s. 206-208; TBMM Zabıt Ceridesi, 9.2.1341, s. 251-253),
11. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Aşarın İlgasıyla Yerine İkame Olunacak Vergi Hakkındaki Kanun münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 15.2.1341, s. 17),
12. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Muvazene-i Maliye Encümeni'nin, bütçenin mali sene başından evvel çıkarılabilmesini teminen haftanın beş gününün bütçe müzakeratına tahsis hakkındaki isteği ve Mentеше Mebusu Esat Efendi'nin, bütçe müzakeratına devam edebilmek üzere sabah celseleri akdi hakkındaki takriri münasebetiyle (TBMM Zabıt Ceridesi, 17.2.1341, s. 64),

Önergeleri:

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Emniyet Sandığı Bütçe Layiha-i Kanuniyesi'nin müstacelen ve tercihan müzakeresi hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 21 Teşrinisani 1340, s. 675-677),

Teklifleri:

1. Ferit Bey (Hüseyin Ferit Törümküney) (Çorum): Ferit Bey ve 49 refiki tarafından esbak Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi zevcesiyle beş çocuğuna Hidemat-ı Vataniye tertibinden beşer yüz kuruş maaş tahsisi hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi, 18.3.1340, s. 647; TBMM Zabıt Ceridesi, 24.3.1340, s. 1017),

Sonuç

Defterdar, Kastamonu Valisi, I. ve II. Dönem TBMM Çorum Mebusu ve Kuva-yı Milliyeci olan Ferit Bey, Cumhuriyet'in ortaya koyduğu önemli umdelerden biri olan Halkçılık ilkesini benimsemişti. O, sözüyle değil özüyle de halkçı idi. Ferit Bey bütün ruhuyla inkılâba ve milli davaya inanmıştı. Türk İnkılâbı'nın güçlü bir dayanağı idi. Ferit Bey temiz ruhlu idi ve bu özelliği ile hemen herkesin muhabbet ve takdirini kazanmıştı. Tevazu'uyla örtülen üstün bir zekâya, hamiyetle çerçevelenen metanet hislerine sahipti. Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'da görev yapan Ferit Bey, temiz ve büyük ruhlu Kastamonu halkının meftunuydu. Kastamonu'yu çok sevmekle birlikte, istediklerini gerçekleştiremeden I. ve II. Dönem Çorum Mebusu olarak Meclis'e iştirak etmiş ve çalışmalarını Meclis'te sürdürmeye devam etmiştir (Açıksöz, 8 Temmuz 1339, s. 1). Ferit Bey, Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakı sürecinde kritik ve önemli roller üstlenmiştir. Ümitsizliğin ve karamsarlığın hüküm sürdüğü bir devrede yılmamış, Kastamonu'daki çalışmalarını sürdürmüştür. Özellikle 16/17 Eylül 1919 gecesi Miralay Osman Bey'in kurtarılmasında II. Bölük Kumandanı Şevket Bey ile oynamış olduğu rol, Kastamonu'nun Kuva-yı Milliye'ye iltihakını sağlamıştır. Mustafa Kemal Paşa tarafından hamiyetli, vatanperver ve muktedir bir kişilik olarak tarif edilen Ferit Bey (MSBATA, 110.9.1.11/16.0.4), I. ve II. Dönem TBMM'ne Çorum Mebusu olarak girmiş ve Meclis çalışmalarına da katkı sağlamıştır. Özverili ve yoğun Meclis çalışmaları sonrasında 3 Mart 1925 tarihinde rahatsızlanmış, 12 Mart 1925 tarihinde ise vefat etmiş ve Kadıköy'de Mahmut Baba Türbesi'ne defnedilmiştir.

Kaynakça**Arşivler**

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (MSBATA)
TBMM Arşivi

Resmî Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi
TBMM Gizli Celse Zabıtları

Sürelî Yayınlar

Açıksöz
Cumhuriyet
Hürriyet
Kastamonu
Vatan

İnceleme ve Araştırma Eserler

- Açıksöz, H. (2019). *İstiklâl Harbinde Kastamonu*. Kastamonu: Kastamonu Türk Ocakları Yayınları.
- Ayvaoğlu, B. (2015). Nevzad Atlığ'ın Penceresinden İstanbul, Musiki ve Musiki Mahfileri. *Büyük İstanbul Tarihi*, 10, 62-81.
- Birinci Dönem Meclis Albümü (1920 -1923)*. (2022). Ankara: TBMM Basımevi.
- Cebesoy, A.F. (1953). *Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat.
- Çiçek, R. (2002). Milli Mücadele'de Batı Karadeniz. *Türkler*, 15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çoker, F. (1995). *Türk Parlamento Tarihi (Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923)*, III. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 6.
- Erdeha, K. (1975). *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ertan, A. (2008). *Millî Mücadele Döneminde Çorum ve Çevresi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Eski, M. (1995). *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Eski, M. (2000). *Kastamonu Valileri (1838-2000)*. Ankara: Kastamonu Valiliği.
- Gülen, T. (2015). *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*. Çorum: Salmat Basım Yayım.
- Kemal Atatürk (1970). *Nutuk (1919-1920)*, I. İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü.
- Kendircioğlu, D. (2011). *Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk On Yılında Çorum*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- Macar Edebiyatı'ndan Çeviriler. (1946). *Tercüme*, 7(38), 12-187.
- Macit, B. ve Altuncuoğlu N. (2023). Bir Siyasi Propaganda Aracı: Radyo (1950-1960). *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(96), 1266-1281.
- Orhun, F.Ç. (2017). Türk-Macar İlişkilerinde Köprü Bir İsim: Sami Nabi Özerdim. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 50, 400-411.

- Özlu, H. (2019). İstiklal Savaşı'nda Bir Yol: İstiklal Yolu ve Kastamonu Bölgesindeki Lojistik Faaliyetlerin Değerlendirmesi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18/2(36), 155-180.
- Özlu, H. (2009). Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Doğuşu ve Bölgenin Kuva-yı Milliye'ye Katılışı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII(9), 69-87.
- Peker, N. (2018). *İstiklâl Savaşı (İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı)*. Kastamonu: Kastamonu Valiliği.
- Solak, E. (2016). Çorum Milletvekili Ferit Bey'in Hayatı Ve Vefatı Üzerine Ailesine Devlet Tarafından Yapılan Yardımlar. *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu (28-30 Nisan 2016/Çorum)*, 1, 1-13.
- Soylu, A. (2017). *Çorum'da Siyasal Hayat (1923-1945)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Söylemez, F. (1994). Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler. *Atatürk Yolu*, IV(14), 159-170.
- Şahingöz, M. (1989). Millî Mücadele'de Kastamonu. *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler (19-21 Ekim 1988-Kastamonu)*, 133-143.
- TBMM Albümü (1920-1950)*. (2010), 1. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1.
- Yıldırım, H. (2008). *I. ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografileri ve Faaliyetleri)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yılmaz, M.S. (2022). Sivas Kongresi Kastamonu Delegatesi: Tatlızâde Nuri Bey ve Sami Zeki Bey. *Türk Dünyası Yolunda Bir Ömür: Prof. Dr. Mehmet Şahingöz'e Armağan*. Ankara: Berikan Yayınevi, 495-504.
- Yılmaz, M.S. (2018). Kastamonu'nun Millî Mücadele'deki Yeri ve Önemi. *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu: Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu (12-13 Nisan 2018-Kastamonu)*, 209-223.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi/Vankulu Journal of Social Studies
e-ISSN: 2822 – 4000

Yıl / Year: 2024 - Sayı / Issue: 14

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Başarılı Bir Ziraatçı, Siyasetçi ve Bürokrat: Tahsin Coşkan (1890-1952)

A Successful Agriculturalist, Politician, and Bureaucrat in The Early Years of The Republic:
Tahsin Coşkan (1890-1952)

Nevzat Erdoğan

Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

Orcid: 0000-0002-0017-0144

ROR ID: <https://ror.org/009axq942>

DOI: 10.55089/yyuvasad.1593442

n.erdogan@alparslan.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Erdoğan, N.(2024), A Successful Agriculturalist, Politician, and Bureaucrat in The Early Years of The Republic: Tahsin Coşkan (1890-1952), *Vankulu Journal of Social Studies*, 14, 74-93.

Erdoğan, N.(2024). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Başarılı Bir Ziraatçı, Siyasetçi ve Bürokrat: Tahsin Coşkan (1890-1952), *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, 74-93.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: November 29, 2024/29 Kasım 2024

Accepted/Kabul Tarihi: December 29, 2024/29 Aralık 2024

Published/Yayın Tarihi: December 31, 2024/ 31 Aralık 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Issue/Sayı: 14 Pages/Sayfa: 74-93.

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Nevzat Erdoğan).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisans altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Başarılı Bir Ziraatçı, Siyasetçi ve Bürokrat: Tahsin Coşkan (1890-1952)

A Successful Agriculturalist, Politician, and Bureaucrat in The Early Years of The Republic: Tahsin Coşkan (1890-1952)

Öz

Bu çalışma, Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli görevlerde bulunmuş bürokrat ve siyaset adamı Tahsin Coşkan'ın hayatı ve faaliyetlerini konu edinmiştir. Coşkan'ın hayatı, Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişin yaşandığı döneme denk gelmektedir. Bu nedenle her iki dönemde yaşanan siyasi ve toplumsal değişimlere tanıklık etmiştir. Türkiye'de yetişmiş Coşkan'ın hem düşünce dünyası hem de tutumları inkılapçı kadronun taşıdığı köklü değişim ruhundan derinden etkilenmiştir. Tahsin Coşkan, hayatının erken bir döneminde Cumhuriyet'in inkılapçı kadrosu içerisinde yer bulur ve aynı zamanda Meclis'te uzun yıllar görev alır. Coşkan, ayrıca Cumhuriyet'in tanınan bir ziraat uzmanı olarak bu dönemin tarım politikalarına önemli etkileri olmuştur. Ulusal tarım politikasının şekillenmesinde ve topraksız köylüyü topraklandırma çalışmalarına öncülük etmiştir. Sahip olduğu mesleki bilgi ve görüşlerini dönemin basını aracılığıyla paylaşmıştır. Bunun yanı sıra hayatında mühim bir yer tutan gelişme ise Atatürk'ün ölümüne kadar yakınında bulunmuş olmasıdır. Özellikle Gazi Orman Çiftliği'nin kurulması ve geliştirilmesi sürecinde Atatürk'e en yakın isimlerden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tahsin Coşkan, Siyaset, Bürokrat, Ziraat, Atatürk Orman Çiftliği.

Abstract

This study focuses on the life and activities of Tahsin Coşkan, a bureaucrat and politician who held important positions in the Republic's early years. Coşkan's life spanned the transition period from the Ottoman Empire to the Republic. Therefore, he witnessed the political and social changes in both periods. Growing up in Turkey, Coşkan was deeply influenced in his worldview and attitudes by the spirit of radical change embodied by the revolutionary cadre. Tahsin Coşkan was part of the revolutionary cadre of the Republic early in his life and also served in the Turkish Grand National Assembly for many years. As a recognized agricultural expert of the Republic, Coşkan also significantly impacted the agrarian policies of this period. He pioneered shaping the national farm policy and the efforts to provide land to landless peasants. He shared his professional knowledge and opinions through the press of the period. In addition, a significant aspect of his life was his close association with Atatürk until the latter's death. He was among Atatürk's closest associates, particularly during the establishment and development of Gazi Forest Farm.

Keywords: Tahsin Coşkan, Politics, Bureaucrat, Agriculture, Atatürk Forest Farm.

1. Giriş

Millî Mücadele'nin başarı ile sonuçlanmasının ardından kurulan Cumhuriyet idaresi siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda birçok yapıyı birlikte yeniden inşa etmeyi amaçlamaktaydı. İmparatorluk bakiyesinin ihtiyaçlara cevap vermeyen ve aksayan tüm dinamiklerini yenilikçi ve çağdaş bir yaklaşım ile yeniden ele alan bu yeni idare doğal olarak aksiyoner siyaset ve fikir adamlarına da ihtiyaç duymaktaydı. Bunun farkında olan ülkenin kurucu lideri ve kadrosu bu amaçla Ankara başta olmak üzere Anadolu'da ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünü ortaya çıkarmak için özellikle kültür, eğitim ve meslek edindirme başlıklarında önemli adımlar atmıştır. Örneğin; 5 Kasım 1925 tarihinde açılan Cumhuriyetin ilk hukuk okulu Ankara Adliye Hukuk Mektebi ve Harf İnkılabının (1928) kabulü ile toplumda Latin alfabesinin daha çabuk kabul görmesi amacıyla kurulan Millet-Ulus Mektepleri (1929) bu manada büyük görevler üstlenmiştir. Buna ek olarak, Türk Tarih Kurumu (1931), Türk Dil Kurumu (1932), Halkevleri (1932), Üniversiteler Reformu (1932) gibi yenilikler ihtiyaç duyulan kalifiyeli ve yeni rejime uygun çağdaş bireylerin yetiştirildiği kurumlar olmuştur.

İnkılapçı kadronun her yönüyle yeniyi vadettiği bu modern yapıya uygun insan kaynağını yetiştirme çabası, ülke genelinde kısa sürede cevap bulmuştur. Atılan yenilik adımlarının içerisinde yer alanlardan biri de siyaset ve bürokrasinin önemli şahıslarından Tahsin Coşkan'dır. Çalışmada Coşkan'ın ailesi, yetiştiği sosyal çevre, aldığı eğitimler, bürokraside üstlendiği görevler, siyasette yaptığı çalışmalar ve ülkenin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk ile olan ilişkisi ele alınmıştır.

2. Hayatı

Tahsin Coşkan¹, Dersim Çemişgezek'te bulunan Gazi Mahallesi'nde 1890 yılında dünyaya gelir. Babasının adı Mehmet Efendi annesinin adı ise Esmâ Hanım'dır (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı, No.:762; Öztürk,1995:618; TBMM Albümü (1920-2010), 2010, s. 173). Dersim bölgesi² coğrafi ve sosyal dokusu itibarıyla birçok zorluğa sahip bir bölgeydi (Koçlar, 2011, ss. 261-273; Sertel, 2014, ss. 269-282). Bölgede tarım ve hayvancılığın en yaygın ekonomik uğraş olması Tahsin Bey'in ileriki hayatında mühim bir etki oluşturacaktır. Çocukluk yıllarını bu çevrede geçirmiş olan Tahsin Bey, tahsil hayatının ilk basamaklarını oluşturan ilk mektep ve rüştiyeyi (ortaokul) Çemişgezek'te zor şartlara rağmen başarıyla tamamlamıştır. Tahsilinin önemli bir aşaması olan idadiye (lise), Osmanlı Devleti'nin sosyo-kültürel zenginliğinin önemli ölçüde yansıdığı İstanbul'da Vefa İdadisi'nde başlamıştır. Ancak burada iki yıl süren eğitimini bırakarak -çocukluk yıllarında duyduğu ilgi ve alakanın da etkisiyle- Selanik Ziraat Ameliyat Okulu'na girerek eğitimine devam etmiş ve 1907 yılında başarıyla mezun olmuştur (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı; Çoker, 1994, s. 15; Öztürk, 1995, s. 618; TBMM Albümü, 2010, s. 173). İdadi eğitimi ile yetinmeyen Tahsin Bey, ziraat üzerine yükseköğrenim görmek için Halkalı Ziraat Yüksek Okulu'nun açmış olduğu sınavı kazanarak yüksekokula kaydını yapmıştır. 1911 yılında bu yüksekokuldan mezuniyetini almıştır.³ Eğitim hayatı süresince iyi düzeyde Fransızca öğrenmiştir (Kaş, 2011, s. 30; Öztürk, 1995, s. 618; TBMM Albümü, 2010, s. 280).

Tahsil hayatını başarıyla tamamlamış olan Tahsin Bey için artık ülkesine ve milletine görev yapma zamanı gelmiştir. Bu amaçla ilk bürokratik görevi olan Kastamonu Ziraat Okulu Müdür Yardımcılığı'na Ağustos 1911'de atanır. Başarılı hizmetleri ile dikkat çeken bu genç ziraatçı zamanla bürokraside sırasıyla; Urfa Ziraat Fen Memurluğu (1915), Adana Ziraat Ameliyat Okulu Öğretmenliği

¹ Tahsin Coşkan'ın ismi ve soyadı ile alakalı TBMM kayıtları farklılık göstermektedir. Örneğin Meclis'in III.-IV. dönemlerinde "Tahsin", V.- IX. dönemlerinde ise soyadı kanunu ile birlikte "Tahsin Coşkan", "Yasin Tahsin Coşkon", "Hasan Tahsin Coşkan" olarak kayıtlara geçmiştir. Ancak, V. dönem mazbatasında soyadının "Coşkun" olarak geçtiği ve bunun sebebinin ise sehven yapılmış bir hata olduğu düşünülmektedir. Bkz.: TBMM Albümü (1920-2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, C.:1, Ankara, 2010, s.436.; Hasan Kaş, "TBMM'de Kastamonu Milletvekilleri ve Çalışmaları (1923-1946)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İ.Ü. AİİTE, İstanbul, 2011, s. 490.

² Dersim bölgesi sahip olduğu coğrafi yapısı nedeniyle Osmanlı'dan Cumhuriyete değin siyasi otoritenin etkisine karşı korunaklı bir bölge olmuştur. Bununla birlikte bölgenin dağlık ve engebeli oluşu iktisadi faaliyetleri sınırlamıştır. Geniş bilgi için bakınız: Bekir Koçlar, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Dersim'de Yönetim Sorunu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.:21, (2), Elazığ, 2011, s.261-273.;

³Tahsin Coşkan 1927 yılında Milletvekili olarak seçildiği TBMM'ye sunduğu Tercüme-i Hal belgesinde tahsil hayatından bahsetmiştir. TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı, No.: 762.

(1915), Bursa Ziraat Okulu'na Öğretmen (1915), Kastamonu Çiftlik Okulu Müdürlüğü (1920), Milli Mücadele sürecinde Kastamonu Tekâlîf-i Milliye Komisyonu Üyesi (1920) görevlerinde bulunmuştur (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı.; Öztürk, 1995, s. 618; TBMM Albümü, 2010, s. 280). Milli Mücadelenin ilk dönemlerinde Ankara Hükümeti tarafından 1920 yılında Kastamonu İli Ziraat Müdürlüğü görevine atanmıştır. 1921 yılında tarım alanında ihtiyaç duyulan birtakım zirai aletin Avrupa'dan satın alınması için İcra Vekilleri Heyeti tarafından görevlendirilmiştir. Ancak bu görevlendirme devam eden Milli Mücadele sürecinin etkisiyle gerçekleşmedi. Bu görev kendisine uygun koşulların olduğu 1922 yılında yeniden verildi ve İstanbul'a gelerek ihtiyaç duyulan zirai aletlerin teminini sağladı. Altı ayı bulan bu görevini yerine getirdikten sonra yeniden Kastamonu'daki görevine atanmıştır. Kendisi buradaki görevi sırasında zirai alanda gösterdiği başarılarından dolayı 1923 yılında Ankara İli Ziraat Müdürlüğü'ne terfi ettirilmiştir (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı.; TBMM Albümü, 2010, s. 173; Aktaş, 2010, ss. 24-25).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında mesleki bilgi ve tecrübesiyle parlayan Tahsin Bey özellikle Ankara İli Ziraat Müdürlüğü görevindeyken yeni Cumhuriyetin tarım ve hayvancılık politikasının şekillenmesinde mühim çalışmalar yürütmüştür. Bu başarılı çalışmalarından dolayı genç ziraat mühendisi, Mustafa Kemal Paşa'nın da dikkatini çekmiş ve ilk önce 1923'te Ankara Ziraat ve Makinist Mektepleri Müdür Yardımcılığına daha sonra da 1926 yılında Ankara Numune Çiftliği'ni (Tarlası ve Mektebi) kurma ve geliştirme göreviyle Genel Müdür olarak atanmıştır (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı.; Kaş, 2011, s. 490.; Keskin, 2010, ss. 87-106).

Tahsin Bey ziraat ve hayvancılık alanlarındaki bilgi ve deneyimiyle Toprak Reformu dâhil olmak üzere ileride bu alanlarda atılacak adımların sahada uygulanması sürecinde önemli hizmetlerde bulunmuştur (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı.; Öztürk, 1995, s. 618). Aşar vergisinin kaldırılmasıyla birlikte (1925) tarımsal ekonomi alanında önemli bir adım atılmıştır. Köylüye dağıtılan toprakların daha sağlıklı bir şekilde işlenmesi ve üretim ekonomisine katkısının sağlanması oldukça önemliydi. Tahsin Bey bu amaçla 1927 yılında merkezi İstanbul olmak üzere faaliyet yürüten Ziraat Genel Müfettişliği görevine atanmıştır. Ayrıca kısa bir zaman için Ziraat Vekâleti Siyasi Müsteşarı olarak görev yapmıştır (TBMM Albümü, 2010, s. 480).

Tahsin Bey'in genç yaşta ziraat bürokrasisinde göstermiş olduğu başarılı hizmetleri ona siyaset alanında temsiliyet imkânı vermiştir. Ziraat Genel Müfettişi görevindeyken 1927 yılında yapılan seçimler sonucunda inkılapçı kadronun teklifi ve isteği doğrultusunda aday olduğu III. Dönem Yozgat Milletvekili görevine seçildi (TBMM Seçim Mazbatası, No.:762.1.3.; Öztürk, 1995, s. 618.; Aktaş, 2010, ss. 24-25). Sonraki seçimlerde IV., V., VI., VII., VIII. ve IX. Dönem Kastamonu Milletvekilliğine⁴ tekrar seçilen Coşkan, Gümrük Tekel ve Tarım Bakanlıkları yapmıştır. Kendi isteğiyle Ziraat Vekâlet'inin Ziraat Müfettişliğinde bulunan memuriyet kadrosundan 9 Kasım 1938 tarihinde emekli olmuştur (Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (C.C.A.) 030.10.75.496.12.2.).

Uzun yıllar Türk bürokrasisi ve siyasetinde önemli görevlerde bulunan Coşkan bazı kronik hastalıklarından dolayı İstanbul'da tedavi görmekteydi. 13 Mart 1952 tarihinde İstanbul Bostancı, Bağdat Caddesi Çiftelhavuzlar 437 numaralı ikametgâhında hayatını kaybetmiştir. Naaşı ertesi gün Yakacık'ta bulunan aile kabristanına defnedilmiştir (Milliyet, 14 Mart 1952, s. 2.; Akşam, 14 Mart 1952, s. 2). 62 yaşında hayatını kaybeden Coşkan, Hatice Coşkan ile evli olup iki kız bir erkek çocuk sahibiydi (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı.; TBMM Albümü, 2010, s. 480; Ulus, 26 Mayıs 1937, s. 9).

3. Siyaset, Bürokrasi ve Ziraat Alanındaki Faaliyetleri

Cumhuriyet idaresinin ülkeyi kalkındırmaya yönelik savunduğu düşünsel ve ideolojik tasarılarında gençler kayda değer bir yer tutmaktaydı. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında genç, dinamik ve iyi eğitimle yetişmiş insan gücünün TBMM'de temsiliyetinin sağlanmasına inkılapçı kadro tarafından önem verilmekteydi. Zira yeni rejimin dayanacağı bu dinamik nesil, ülkenin sosyo-ekonomik ve de kültürel sorunlarını çözüme mühim roller üstlenecekti. Türk inkılabını özümsemiş genç insan kaynağı hem Cumhuriyet ülküsünün kökleşmesini sağlayacak hem de düşünülen çağdaş ilerlemeyi de kolaylaştıracaktı. Bu ülkü ile yetişmiş genç bürokratlardan biri de Tahsin Bey'dir. Genç bir yaşta

⁴ Tahsin Coşkan'ın bürokrasi ve siyaset yıllarının önemli bir kısmı Kastamonu'ya hizmetle geçmiştir. Bu nedendir ki Kastamonu halkı tarafından sevilen bir kişi olmuştur. Hatta bu teveccühün bir göstergesi olarak İnebolu kazası Tahsin Coşkan'ı fahri hemşeriliğe seçmiştir. Bakınız: Ulus, 21 Nisan 1946, s.2.

Cumhuriyetin ilk yıllarında siyaset hayatına girmiştir. Bürokraside elde ettiği mesleki deneyimini çalışkanlığı ile birleştirmiş ve siyasette önemli görevler alarak başarılar elde etmiştir.

Tahsin Coşkan'ın siyasete girmesi 1927 yılında iki aşamalı olarak gerçekleştirilecek olan seçimde aday olmasıyla başlamıştır. Yapılacak bu seçim için milletvekili aday belirleme sürecini Mustafa Kemal Paşa bizzat kendisi yönetmiştir (Tunçay, 2012, ss. 180-183.; Aydoğan, 2013:113-142). Aday olabileceklerin kriterlerini oluşturan Mustafa Kemal Paşa, Tahsin Bey'in Yozgat ilinde milletvekili adayı olarak belirlemiştir. Tahsin Bey, III. dönem Meclisi için yapılan seçim sonucunda 380 oy alarak Yozgat ilinde CHP'den seçilen beş milletvekilinden birisi olmuştur. Milletvekili mazbatasını 5 Ekim 1927 alan Tahsin Bey, 1-2 Kasım 1927 tarihlerinde Meclis çalışmalarına katılmıştır (TBMM Seçim Mazbatası, No:761.1.3.; Aktaş, 2010, s. 25.; Yozgat İl Yıllığı, 1968, s. 12).⁵

Yozgat Milletvekili olarak Meclis çalışmalarına dâhil olan Tahsin Bey, Birinci Meclis'te askeri görevini yerine getirmiş ve sonradan geçim sıkıntısı yaşayan bazı milletvekillerinin akrabalarına maaş bağlanması hususunda kanun teklifi vermiştir.⁶ Bunun yanında ziraî bilgi ve tecrübelerinden kaynaklı Ankara Şehremaneti (Ankara Belediyesi) sınırları içerisinde belirli yerlere gönderilecek fide, fidan ve ağaçların demir yolu ile yapılacak nakliye ücretleri hakkındaki kanun teklifinin geri verilmesine dair verdiği önerge Meclis'in 24 Ocak 1931 tarihli birleşiminde görüşülmüştür (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, s. 47.; Aktaş, 2010, s. 30-31).

Tahsin Bey'in, Meclis çatısındaki ilk yasama faaliyetleri yapılacak yeni dönem seçimleri nedeniyle 26 Mart 1931 tarihinde son bulmuştur (Ezherli, 1986:120-121). 1931'deki genel seçimler için milletvekili belirleme süreci daha önceki seçimlerde olduğu titizlikle yürütülmüş ve illerde belirlenen milletvekili adayları Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi ve onayı ile belirlenmiştir. 24-25 Nisan 1931 tarihinde yapılan seçimlerde Kastamonu'da CHP'den seçilen yedi milletvekilinden biri de Tahsin Bey'dir (Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2007), TÜİK, 2008, s. 6). Tahsin Bey seçim bölgesinden toplamda 619 oy alarak Kastamonu Milletvekili olmuştur.⁷ Tahsin Bey, 4 Mayıs 1931 tarihinde katıldığı Meclis'te Kastamonu Milletvekilliği boyunca İktisat Komisyonunda çalışmıştır (Öztürk, 1995, s. 339). Coşkan, IV. dönem Kastamonu Milletvekilliği görevini V.,VI.,VII., VIII. dönemlerinde de sürdürmüştür. Kastamonu Milletvekili olarak 1931-1950 yılları arası Meclis çatısı altında fiili olarak on dokuz yıl yasama faaliyetlerine katılmıştır. Meclis'te görev yaptığı süre zarfında VII. Dönem Bütçe Encümeni Reisi görevinde bulunmuştur (TBMM Albümü, 2010, s. 480).

Tek parti döneminde Türkiye'nin zirai konularında; toprak reformu, buğday verimliliği ve toprağın ıslahı meselelerine dair görüşlerini ulusal basın aracılığıyla aktarmıştır.⁸ Coşkan, "*Toprak Siyasamız*" başlıklı yazısında toprak reformunun faydalarına ve toprakların daha verimli şekilde değerlendirilmesi meselesine yer vermiştir. Yine 1936 yılında yayımlanan *İller ve Belediyeler Dergisi*'nin 13. Sayısında "*Yolları Ağaçtıyamaz mıyız?*" isimli yazısında demir yolu ve kara yollarının kenarlarına ağaçlandırma yapılmasının önemine dikkat çekmiştir. Bu yazısı Ulus gazetesinde de yayınlanmıştır. Coşkan, yazısında Orman Kanunu'nda yapılacak bir düzenlemeyle ağaçlandırma sorununun aşılacağını ifade ederek bu işlerin belediyelerce yapılmasını belirtmiştir (Ulus, 21 Haziran 1936, s. 2). Tahsin Coşkan'ın kaleme aldığı diğer bir yazısı ise "*Buğday Verimini Arttırma Çareleri*" başlığıyla 1939'da Ulus gazetesinde yayımlanmıştır. Yazısında hükümet ile köylünün ortak çalışması neticesinde ülke genelinde buğday rekoltelinin daha da artacağını savunmuş ve bu görüşünü ispat etmek amacıyla sayısal verileri kullanarak önemli bilgiler vermiştir. Yazının devamında Türkiye'deki

⁵ 761 nolu seçim mazbatasına göre Tahsin Bey'in seçim bölgesinde almış olduğu oy dağılımı şöyledir: Merkez Kaza-127, Sorgun-77, Boğazlıyan-99, Akdağmadeni-77. Bkz.: *TBMM Seçim Mazbatası*, No: 761.1.3.

⁶ Birinci Dönem Meclis'inde görev alan mebusların ve yakın aile efradının yaşadığı ekonomik sıkıntılar için bakınız: İrşad Sami Yuca, "I. TBMM'nin Yardıma Muhtaç Mebusları Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.:9, (42), 2016, s. 831-845.

⁷ *TBMM Seçim Mazbatası*, No: 761.1.4 nolu seçim mazbatasına göre Tahsin Bey'in seçim bölgesi Kastamonu'da almış olduğu oy dağılımı şöyledir: Merkez Kaza- 102, İnebolu-81, Taşköprü-71, Daday-70, Cide-87, Tosya-66, Araç-79, Küre-69.

⁸ Tahsin Coşkan'ın dönemin basınında kaleme aldığı yazılar şöyledir: Tahsin Coşkan, "Toprak Siyasası", *Ulus*, 12 Mayıs 1935, s.3.; *Ziraat Gazetesi*, Ağustos 1935, s.8.; Tahsin Coşkan, "Ziraî Kalkınma ve Silonun Rolü", *Ulus*, 16 Şubat 1939, s.9.; Tahsin Coşkan, "Buğday Verimini Arttırmanın Yolları", *Ulus*, 22 Şubat 1939, s.5.; Tahsin Coşkan, "Ziraî Meseleler: Cihan Buğday Ziraatı Karşısında Türkiye", *Ulus*, 25 Mart 1939, s.5.

buğday üretim miktarının bölgelere ve yıllara göre dağılımını açıklamış ve buğday veriminin nasıl arttırılacağı hakkında önerilerde bulunmuştur (Ulus, 22 Şubat 1939, s. 5).

Meclis'te bu yıllarda hazırlanma sürecinde olan Toprak Kanunu Komisyonu'nda Başkan olarak görevini ifa etmiştir.⁹ Türk tarımına gerekli olan tarımsal aletlerin teminine yönelik Avrupa'da üç ay boyunca resmi temaslarda bulunmak için Mustafa Kemal tarafından Mayıs 1937'de görevlendirilmiştir (C.C.A., 030.18.01.02.75.43.020.). 1937 yılında Ziraat Bakanlığı'nda İkinci Siyasi Müsteşar olarak Türkiye'nin tarım politikalarına şekillenmesinde önemli katkıları olmuştur (Ulus, 12 Haziran 1937, s. 1). 1938 yılında ise Devlet Ziraat İşletme Kurumu İdare Meclisi Reisliğine tayin edilmiştir (Cumhuriyet, 21 Ocak 1938, s. 3.). Coşkan daha sonra sırasıyla, Şükrü Saraçoğlu'nun 1943-1946 yılları arasında görev yapan 14. Hükümeti ile (Resmi Gazete, Yayımlanma Tarihi: 20 Şubat 1946, Sayı:6237). Recep Peker'in¹⁰ 1946-1947 yılları arasında görev yapan 15. Hükümetinde Gümrük ve Tekel Bakanı olarak görev yapmıştır (Resmi Gazete, Yayımlanma Tarihi: 8 Ağustos 1946, Sayı:6380.; Koçlar, 2022, s. 75). Coşkan, 1947-1948 yılları arasında Hasan Saka tarafından kurulan 16. Hükümet kabinesinde ise Tarım Bakanı olarak görev yapmıştır (Resmi Gazete, Yayımlanma Tarihi: 11 Eylül 1947, Sayı:6704.; TBMM Albümü, 2010, s. 480.; Neziroğlu ve Yılmaz, 2013, ss. 386/410/486.; Öztürk, 1995, s. 618.; Kaş, 2011, s. 490).

Türk demokrasi tarihinde çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte gerçekleştirilen seçimlerin sonuçları birçok itiraz ve şaibe iddiaları ile tarihe geçmiştir. 3 Eylül 1950 tarihinde yapılmış olan ara seçimlere Kastamonu'dan CHP adayı olan Tahsin Coşkan'ın aldığı seçim sonucuna DP'liler tarafından itirazlar yapılmıştır. Kastamonu Taşköprü'ye bağlı bazı köylerde DP lehine sayılması gereken oyların tasnifinde birtakım yanlışlıklar olduğu gerekçesiyle Kastamonu İl Seçim Kurulu yapılan itirazı değerlendirmiş ve Tahsin Coşkan'ın almış olduğu mazbatanın iptaline karar vermiştir. Yaşanan bu gelişmeler CHP tarafından TBMM'ye taşınmış ve yapılan inceleme sonucunda DP'nin itirazı haklı bulunmuş ve Tahsin Coşkan'ın mazbatasının iptali yönünde karar verilmiştir (C.C.A., 30.10.77.513.17.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.2, ss. 242-253.; Milliyet, 8-15 Şubat 1951, s. 2.; Akşam, 8-15 Şubat 1951, s. 2). Mazbatanın 14 Şubat 1951 tarihli iptal kararı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, Yayımlanma Tarihi:16 Şubat 1951; Sayı:7736.; Çufalı, 2012, s. 641).

Tahsin Coşkan, TBMM çatısı altında görev yaptığı sürede şu yasama faaliyetlerinde bulunmuştur.

Gümrük ve Tekel Bakanı olarak;

Milletvekilleri tarafından Meclis'e sunulan önerge, teklif ve soru önergelerine dair toplamda sekiz söz kez almıştır.

- 1-Kahvenin tekel konusundan çıkarılmasına ve Dâhili İstihlak Vergisine tabi tutulmasına dair olan Kanun münasebetiyle konuşmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi,11.09.1946, C.1, ss. 261-263).
- 2-Gümrük Tarifesi Kanununun 28. maddesini değiştiren 1926 sayılı Kanuna bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 2.12.1946, C.3, ss. 3-5).
- 3-Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile Tekel Genel Müdürlüğü 1947 yılı bütçeleri münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 26.12.1946, C.3, ss. 577-578/582-588).
- 4-Gümrük Tarife Kanununun değiştirilmesi hakkında tasarının geçici bir Komisyonunda görüşülmesine dair söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 15.01.1947, C.4, s. 15).
- 5-İstanbul Milletvekili Dr. Adnan Adıvar'ın rakı fiyatları hakkında soru önergesi üzerine söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 20.01.1947, C.4, ss. 24-28).

⁹ Topraksız köylüyü topraklandırma amacıyla yürütülen kanun projesini hazırlayan komisyon başkanı olarak Coşkan bu kanunun amacının verimi ve üretimi arttıracak aynı zamanda da köylüyü ekonomik olarak rahatlatacak bir kanun teklifini hazırlamayı öngördüklerini belirtmiştir. Geniş bilgi için bakınız: *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1938, s.1-2.; Erdal Akbaş, "Türkiye'de Çiftçi ile Köylüleri Topraklandırma Söylemleri ve Uygulamaları (1923-1939)", *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Mart 2017, s. 1-31.

¹⁰ Recep Peker, aldığı siyasi görevler ve faaliyetleri ile genelde Türk siyasetinde özelde ise CHP'nin tarihinde önemli bir kişi olmuştur. Hayat hikâyesi, siyasetteki görüşleri ve çalışmaları için bakınız.: Bekir Koçlar, *Recep Peker Bir İnkılâpçının Hikâyesi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2022.

- 6-Şaraplık üzüm bağı için yapılacak ikraz hakkında Kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.06.1947, C.6, s. 142), (TBMM Zabıt Ceridesi, 16.06.1947, C.6, s. 243).
- 7-Tekel İdaresinin yabancı memleketlerde kurulmuş ve kurulacak ortaklıklara katılmasına yetki verilmesi hakkında Kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 13.06.1947, C.6, ss. 169-175/177-182).

Tarım Bakanı olarak;

- 1-Manisa Milletvekili Yunus Muammer Alakant'ın, muhtaç çiftçiye dağıtılması gereken Tohumluk buğday hakkında Tarım Bakanlığında sözlü sorusu münasebetiyle konuşmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 14.11.1947, C.7, ss. 77-80).
- 2-Niğde Milletvekili Hüseyin Ulusoy'un, Zeytinciliğin ıslahı ve yabancılarının aşısı edilmesi hakkında 3573 sayılı Kanunun uygulanması dair Tarım Bakanlığında sözlü sorusu münasebetiyle konuşmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 14.11.1947, C.7, ss. 89-90).
- 3-Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüreğir'in, Seyhan sulama kanalları yapımı ve Çukurova bölgesi baraj, köprü ve yollarının onarılması ve Adana Zirai Donatım Kurumu tarafından kurulmakta olan tamir atölyesi hakkında Bayındırlık ve Tarım Bakanlıklarından sözlü sorusu münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 14.11.1947, C.7, ss. 85-86).
- 4-Trabzon Milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'nun, Sülfat Damonyum adlı suni gübrenin getirilmesi sebebinin açıklanması hakkında Tarım ve Maliye Bakanlıklarından söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 28.11.1947, C.7, ss. 221-222).
- 5-Antalya Milletvekili Niyazi Aksu'nun Antalya, Manavgat ve Serik ilçelerinin sulama işleri ve Burdur-Antalya tren hattının geriye bırakılması sebebi ile pamuk ve susam İstihali hakkında sorusu münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.12.1947, C.8, ss. 79-80).
- 6-Tarım Bakanlığının 1948 yılı Bütçesi münasebeti ve Orman Genel Müdürlüğü'nün 1948 yılı Bütçe Kanunu münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 30.12.1947, C.8, ss. 785-789/ 858-860).
- 7-Bolu Milletvekili İhsan Yalçın'ın, halkın kereste ve odun ihtiyacı hakkında sorusu münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 13.12.1948, C.10, ss. 113-115).
- 8-Orman ve Toprak kanunlar tasarılarının geçici bir komisyonda görüşülmesine dair söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 12.04.1948, C.11, ss. 6-8).
- 9-Tunceli Milletvekili Necmeddin Sabir Sılan'ın, Batıdan Doğuya dönen halkın topraklandırılarak yerleştirilmelerine, Doğu illeriyle Tunceli'nde Toprak Kanununun uygulanmasına ve toprak dağıtımının çabuklaştırılmasına dair sorusuna cevaben söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.04.1948, C.11, ss. 75-76/81).
- 10-3803- 4274 ve 4459 sayılı kanunların köy okulu, öğretmen ve sağlık memuru evleri inşa ettirilmesiyle ilgili maddelerinin ve 5012 sayılı Kanunun kaldırılması hakkında Kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 21.05.1948, C.11, ss. 433-445), (TBMM Zabıt Ceridesi, 25.05.1948, C.11, ss. 45-457).
- 11-İstanbul Milletvekili Senihi Yürüten'in, İstanbul şehrinin mangal kömürü ihtiyacı hakkında sorusuna cevaben söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 02.06.1948, C.12, ss. 10-13).
- 12-Maraş Milletvekili Emin Soysal'ın, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Veteriner Fakültesinde Komünizm Propagandası yapan sekiz öğrenci hakkındaki sorusuna (6/153) dair söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 02.06.1948, C.12, ss. 3-4/8-9).

Milletvekili olarak;

- 1-1949 sayılı ocak ayına ait Geçici Bütçe Kanunu münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 29.12.1948, C.14, ss. 361-363).
- 2-1949 yılı Bütçe Kanununun tümü hakkında söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 22.02.1949, C.16, ss. 92-394).
- 3-Ankara su tesisatının Belediyeye devri ve işletilmesi hakkında Kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 01.04.1949, C.18, ss. 18-20).

- 4-Verem Savaşı hakkında Kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.04.1949, C.18, ss. 241-242).
- 5-Kurumlar Vergisi Kanunu hakkında söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 21.04.1949, C.18, ss. 556-565).
- 6-1949 yılı Bütçe Kanununa bağlı (L) cetvelinin Emniyet Genel Müdürlüğü kısmında tercümanlık kadrolarına dair olan rapor münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 16.05.1949, C.19, s. 463).
- 7-Komisyonlardaki bazı tasarıların bir an evvel Kamutaya sunulmasına dair olan teklif münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.01.1950, C.23, s. 115).
- 8-Abant Gölü çevresinin Bolu Özel İdaresi'ne temlik ne dair olan Kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 20.03.1950, C.25, ss. 603-604).
- 9-Türk Tütünleri Ortaklığı hakkında kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 20.03.1950, C.25, ss. 813-814).
- 10-Maliye Bakanlığı 1944 malî yılı bütçesi münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 23.05.1944, C.10, s.190).
- 11-Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 21.06.1944, C.11, s. 113).
- 12-Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun 5. ve 34. maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 17.01.1945, C.15, s. 113).
- 13-Sıtma ile Olağanüstü Mücadele Kanunu münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 19.03.1945, C.15, ss. 162-163).
- 14-İller Bankası Kanunu hakkında söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 08.06.1945, C.18, s. 201).
- 15-Tekel Genel Müdürlüğü ihtiyaçları için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 20.05.1946, C.23, ss. 126-127).
- 16-Asker ailelerinden muhtaç olanlara yardım hakkındaki kanun münasebetiyle söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.08.1941, C.20, ss. 109).
- 17-Arazi Vergisi Kanunu hakkında söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 27.06.1931, C.2, s. 170).
- 18-Hayvanlar Vergisi Kanunu hakkında söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 29.06.1931, C.2, ss. 194-197).
- 19-Bina İradları Kanunu hakkında söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 04.07.1931, C.2, s. 220).
- 20-Kastamonu Mebusu merhum Mahir Efendinin ailesine maaş tahsisi hakkında teklif sunmuştur ve söz almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 22.12.1927, C.1, s. 150), (TBMM Zabıt Ceridesi, 25.04.1928, C.3, s. 256), (TBMM Zabıt Ceridesi, 05.05.1928, C.4, s. 43), (TBMM Zabıt Ceridesi, 12.05.1928, C.4, s. 105).
- 21-Ankara şehremaneti hududu dâhilinde muhtelif mahallerden şimendiferlerle nakledilecek fide, fidan ve ağaçların ücreti naklieleri hakkındaki kanun teklifi hakkında önerge sunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 24.01.1931, C.24, s. 47).
- 22-Ankara şehremaneti hududu dâhilinde muhtelif mahallerden şimendiferlerle nakledilecek fide, fidan ve ağaçların ücreti naklieleri hakkında teklif sunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 24.01.1931, C.24, s. 47).

TBMM çatısı altında uzun yıllar yasama faaliyetlerinde bulunan Coşkan'ın çalışmaları genel olarak ziraî, sulama, orman ve tütün konularında yoğunlaştığı görülmektedir. Coşkan'ın, Mecliste ülkenin bu konularına ilgi göstermesinin nedeni bu alanlarda sahip olduğu bilgi ve tecrübelerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca sosyal konulardan asker ailelerinin ve devlet memurlarının sıkıntılarına da alaka göstermiştir. Bakanlık yaptığı ilgili kurumların işleyiş ve teşkilat yapılanmasına önemli katkıları olmuştur (Öztürk, 1995:619; Cumhuriyet, 20 Şubat 1946, s. 1; Ulus, 11 Eylül 1947, s. 1).

Atatürk'e yakın bir isim olan Coşkan, 1944 yılında Anıtkabir'in inşası ile ilgili kurulan komisyonlardan biri olan Nafia Vekâleti, Bütçe ve Malî Kontrol Umum Heyeti'nde başkan olarak görev

yapmıştır. Kurulan bu komisyonunun temel amacı, Mustafa Kemal Atatürk için inşa edilecek Anıtkabir'in masraflarını tetkik etmektir (Öztürk, 1995:1135.; Kalafat, 2016, ss. 1-3).

Yoğun bir bürokrasi deneyiminin yanında CHP saflarında geçirdiği uzun soluklu bir siyaset hayatı ile Tahsin Coşkan, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda yeni bir yapılanma giren genç Cumhuriyet'in dinamik ve idealist bir devlet adamı olmayı başarmıştır. Atatürk'e ve ülküsüne bağlı olan Coşkan, özellikle Cumhuriyet'in ziraî, tekel ve gümrük politikalarının belirlenmesinde verilen kararları hayata geçiren görevlerde bulunmuştur. Bu siyasi ve ideolojik yakınlık sonucuydur ki bilhassa Atatürk Orman Çiftliği'nin kurulması ve geliştirilmesinde Atatürk ile birlikte yoğun bir mesai harcamıştır.

4. Atatürk ile Olan İlişkisi

Atatürk, çağdaş bir temele dayandırmak istediği yeni devletin yapısını her yönüyle ele almıştır. Bu maksatla, Cumhuriyet devriminin sadece siyasal ve kültürel boyutu ile değil topyekûn değişimi ile de yakından ilgilenmiştir. Bu çabaya örnek olarak, kent yapılanmasına, yeni rejimin yansıması olabilecek mimari yapılanma ve ziraî kalkınmaya örnek üretim komplekslerinin inşasına öncelik verilmiştir. Yeni kurulan Türkiye'nin genel kalkınmışlığına öncülük edip, katkı sağlayacak ve diğer bölgelere de öncülük edecek tesislerin kurulması hayati bir öneme sahipti. Bu düşünce doğrultusunda Bursa, İzmir, İstanbul ve Ankara'da, Atatürk tarafından desteklenen Numune Çiftlikleri kurulmuştur (Sert, 2017, s. 232). Bunlardan biri ve en önemli olanı Ankara'da 5 Mayıs 1925 tarihinde kurulan Gazi Orman Çiftliği adıyla kurulan Atatürk Orman Çiftliği'dir (Dalay, 1988, ss. 503-509.; Kimyon ve Serter, 2015, ss. 44-63). Atatürk Orman Çiftliği üretim ekonomisinin mikro bir örneği olmakla birlikte benzer uygulamaların da bir proto-tipini oluşturmuştur. Coşkan, Atatürk'ten sonra bu tesisin Ankara'nın bozkırında bataklık bir arazide hayat bulmasına katkı sunan en önemli şahıslardan biridir. Çiftlik bünyesinde ilk etapta inşa edilen Bayan Ülkü Evi, Lokanta, Hamam ve Bira Fabrikası ile Memur ve Amale Evleri gibi bazı sosyal amaçlı tesislerin kurulması için büyük gayretleri olmuştur (Alpagut, 2010, ss. 239-264).

Atatürk, çiftliği kurmakla ilgili geniş ölçüde vekâletname verdiği kişi Tahsin Coşkan'dır. Çiftliğin kurulması sürecinde yaşanan mali problemin çözümünde Coşkan'ın da katkısı bulunmaktadır. Coşkan, Mustafa Kemal'e ait İş Bankası'nda bulunan 2 numaralı hesaptan kendisine verdiği vekâlet izni ile Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ile birlikte para çekmiştir. Çekilen bu paralar çiftliğin kurulmasında alınan arazilerin alımında kullanıldığı gibi ve daha sonra çiftlik üzerinde kurulan tesislere de harcanmıştır (Öztoprak, 2006, s. 17).

Coşkan, Atatürk'ün vefatına kadar çiftliğin sadece bir müdürü değil, aynı zamanda çiftliğin geliştirilmesi amacıyla atılan her türlü adımda üzerine düşen işleri yerine getirmeye azmetmiştir.

Tahsin Coşkan o dönemde Sovyetler Birliği ile geliştirilen tarımsal üretim ve ekonomik kalkınma merkezli ikili ilişkilerde de görev almıştır. Milli Mücadele sürecinden başlayıp II. Dünya Savaşı'na kadar süren Türk- Sovyetler Birliği ilişkileri sadece askeri ve siyasi temelde değildi. Bu yaklaşmanın birçok sebebi vardı. Sovyetler kendi rejimini Anadolu'da kurulacak yeni devlete empoze etmeye çalışırken, Milli Mücadeleyi zor şartlar altında yürüten Meclis Hükümeti ise Sovyetlerden temelde siyasi desteğin yanı sıra askeri ve lojistik ihtiyaçlarını temin etmek istiyordu. Bu iki taraf arasında gelişen siyasi, askeri ve stratejik ilişkiler dönemi politik ortamının doğal bir sonucu olarak görülebilir. Lozan Barışı ile birlikte Ulusal Bağımsızlığını sağlayan Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri siyasi ve askeri konulardan ziyade sosyal, ekonomik ve teknolojik destek başlıklarına yoğunlaşmıştır. Türkiye Sovyetler Birliği'nin uyguladığı ekonomik kalkınma planını (NEP) ve tarımsal üretim modellerini yakından incelemeye almıştır.

Türkiye, nüfusunun ihtiyaç duyduğu tarımsal üretimi daha etkin bir şekilde sağlayabilmek ve işlenmeyen toprak fazlasını üretime katmak amacıyla Sovyetlerin tarımsal politikalarını önemsemiştir. Çünkü Sovyetler çok geniş bir coğrafyada büyük bir nüfus için başarılı tarım uygulamalarını yürütmekteydi. Türkiye, Sovyetlerin bu tecrübesinden faydalanmak amacıyla 1925 yılında dönemin Ziraat Vekili Mehmet Sabri Bey'i (Toprak) resmi bir gezi çerçevesinde Sovyetler Birliği'ne göndermiştir (Yıldırım, 2011, ss. 227-246). Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu tarımsal üretim ve teknolojinin geliştirilmesine dönük atılan bu adım, Cumhuriyet tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira Mehmet Sabri Bey'in temasları bu amaçla yapılacak diğer temasların ilkinin oluşturmuştur.

Cumhuriyet'in ilk döneminde Sovyetler Birliği ile tarımsal üretim ve teknolojinin örnek alınmasına dayalı ikinci bir temas ise 1932 yılında gerçekleşmiştir. Başbakan İsmet İnönü'nün oluşturduğu heyet kapsamlı bir resmi temasta bulunmak üzere Sovyetlere gider. Gazi Orman Çiftliği'nin kurucularından olan Kastamonu Milletvekili Tahsin Coşkan'ın da heyette yer alması, Atatürk'ün önerisiyle gerçekleşmiştir. Bu resmi gezide Coşkan'ın Başvekâletçe sorumlu tutulduğu inceleme konusu Sovyetlerin zirai alanlardaki yatırımlarını ve politikalarını incelemektir. Resmî gezinin sonucunda Coşkan, Cumhurbaşkanlığına ve Başvekâlete sunduğu raporunda Sovyet tarımı ile ilgili kapsamlı bilgiler verirken aynı zamanda Türkiye'de modern tarımsal faaliyetlerin planlanması konusunda bilgiler vermiştir (C.C.A., 30.10.200.362.11.; Yıldırım, 2011, ss. 227-246).

Sonuç

Cumhuriyet Devrimi sadece siyasal bir değişim ve dönüşüm hareketi olmayıp, sahip olduğu insan kaynağını çağdaş fikirli ve aynı zamanda nitelikli bir hale ulaştırmayı hedeflemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllardan itibaren yapılan inkılaplar bu gayeye ulaşabilmenin tamamlayıcısı niteliğinde olmuştur. Anadolu'da çağdaş bir hayatın yer bulması için yapılan inkılapların ihtiyaçlara uygun mahiyette olması mühimdir. İnkılaplar çerçevesinde siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik konularda hızlı yol almak isteyen yeni Türkiye'nin lideri Atatürk bu amacına, kendisine inanan genç ve dinamik kadrolarla erişebileceğinin farkındaydı. Bu amaçla her alanda çağdaş, eğitilmiş ve tecrübe sahibi kişilerin bürokraside görev almasına olanak tanımıştır. Tahsin Coşkan bu anlayışa gerek bürokratik ve gerekse mesleki tecrübeleriyle uygun düşen biridir.

Tahsin Coşkan, genç yaşta zirai alanda aldığı başarılı eğitimi sonucu Cumhuriyet döneminin ziraat bürokrasisinde önemli görevlere getirilmiştir. Onun bu alandaki başarıları Atatürk ile yakınlaşmasına neden olmuştur. Genç Cumhuriyet'in sahip olduğu zirai potansiyelinin açığa çıkarılmasında ve üretimin artırılmasında Coşkan'ın birçok emekleri olmuştur. Cumhuriyet'in ilk zirai mekteplerin kurulmasında ve Devlet Üretim Çiftliklerinin hayat bulmasında gerekli olan alt yapı, malzeme ve teknolojinin sağlanması için yurtiçinde ve dışımda birçok görevi başarı ile tamamlamıştır. Özellikle Cumhuriyetin sembol bir kurumu olan Atatürk Orman Çiftliği'nin kurulması ve geliştirilmesinde Atatürk'ün fikrini aldığı en yakınındaki bir isim olarak değerli katkıları olmuştur.

Coşkan, TBMM'nin erken bir dönemi olan üçüncü dönemde Yozgat Milletvekili olarak siyasi çalışmalara katılmıştır. Siyasi hayatının ileriki yıllarında Kastamonu Milletvekili olarak 1931-1950 yılları arasında TBMM'de bulunmuştur. Bu süre zarfında TBMM bünyesinde Zirai ve Tekel konularıyla alakalı birçok görevler üstlendiği gibi bakanlık yaparak da hizmet etmiştir. Çalışkan ve başarılı bir Cumhuriyet bürokrati ve siyaset adamı olan Coşkan, Cumhuriyet ülküsüne bağlı biri olarak 1952 yılında vefat etmiştir.

Kaynakça**Arşiv Kaynaklar**

- C.C.A., 30.10.77.513.17.
C.C.A., 30.10.200.362.11.
C.C.A., 030.10.75.496.12.2.
C.C.A., 030.18.01.02.75.43.020.
TBMM Seçim Mazbatası, No: 761.1.3.
TBMM Seçim Mazbatası, No: 761.1.4.
TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı, No.: 762.
TBMM Zabıt Ceridesi, 11.09.1946, C.1:261-263.
TBMM Zabıt Ceridesi, 2.12.1946, C.3:3-5.
TBMM Zabıt Ceridesi, 26.12.1946, C.3:577-578/582-588.
TBMM Zabıt Ceridesi, 15.01.1947, C.4:15.
TBMM Zabıt Ceridesi, 20.01.1947, C.4:24-28.
TBMM Zabıt Ceridesi, 11.06.1947, C.6:142.
TBMM Zabıt Ceridesi, 16.06.1947, C.6:243.
TBMM Zabıt Ceridesi, 13.06.1947, C.6:169-175/177-182.
TBMM Zabıt Ceridesi, 14.11.1947, C.7:77-80.
TBMM Zabıt Ceridesi, 14.11.1947, C.7:89-90.
TBMM Zabıt Ceridesi, 14.11.1947, C.7:85-86.
TBMM Zabıt Ceridesi, 28.11.1947, C.7:221-222.
TBMM Zabıt Ceridesi, 19.12.1947, C.8:79-80.
TBMM Zabıt Ceridesi, 30.12.1947, C.8:785-789/ 858-860.
TBMM Zabıt Ceridesi, 13.12.1948, C.10:113-115.
TBMM Zabıt Ceridesi, 12.04.1948, C.11:6-8.
TBMM Zabıt Ceridesi, 19.04.1948, C.11:75-76/81.
TBMM Zabıt Ceridesi, 21.05.1948, C.11:433-445.
TBMM Zabıt Ceridesi, 25.05.1948, C.11:45-457.
TBMM Zabıt Ceridesi, 02.06.1948, C.12:10-13.
TBMM Zabıt Ceridesi, 02.06.1948, C.12:3-4/8-9.
TBMM Zabıt Ceridesi, 29.12.1948, C.14:361-363.
TBMM Zabıt Ceridesi, 22.02.1949, C.16:92-394.
TBMM Zabıt Ceridesi, 01.04.1949, C.18:18-20.
TBMM Zabıt Ceridesi, 11.04.1949, C.18:241-242.
TBMM Zabıt Ceridesi, 21.04.1949, C.18:556-565.
TBMM Zabıt Ceridesi, 16.05.1949, C.19.463.

- TBMM Zabıt Ceridesi*, 11.01.1950, C.23:115.
TBMM Zabıt Ceridesi, 20.03.1950, C.25:603-604.
TBMM Zabıt Ceridesi, 20.03.1950, C.25:813-814.
TBMM Zabıt Ceridesi, 23.05.1944, C.10:190.
TBMM Zabıt Ceridesi, 21.06.1944, C.11:113.
TBMM Zabıt Ceridesi, 17.01.1945, C.15:113.
TBMM Zabıt Ceridesi, 19.03.1945, C.15:162-163.
TBMM Zabıt Ceridesi, 08.06.1945, C.18:201.
TBMM Zabıt Ceridesi, 20.05.1946, C.23:126-127.
TBMM Zabıt Ceridesi, 11.08.1941, C.20:109.
TBMM Zabıt Ceridesi, 27.06.1931, C.2:170.
TBMM Zabıt Ceridesi, 29.06.1931, C.2:194-197.
TBMM Zabıt Ceridesi, 04.07.1931, C.2:220.
TBMM Zabıt Ceridesi, 22.12.1927, C.1:150.
TBMM Zabıt Ceridesi, 25.04.1928, C.3:256.
TBMM Zabıt Ceridesi, 05.05.1928, C.4:43.
TBMM Zabıt Ceridesi, 12.05.1928, C.4:105.
TBMM Zabıt Ceridesi, 24.01.1931, C.24:47.
TBMM Zabıt Ceridesi, 24.01.1931, C.24:47.
T.C. Resmi Gazete, Yayımlanma Tarihi: 11 Eylül 1947, Sayı:6704.
T.C. Resmi Gazete, Yayımlanma Tarihi: 16 Şubat 1951, Sayı:7736.
T.C. Resmi Gazete, Yayımlanma Tarihi: 20 Şubat 1946, Sayı:6237.
T.C. Resmi Gazete, Yayımlanma Tarihi: 8 Ağustos 1946, Sayı:6380.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Ulus

Ziraat Gazetesi

Telif ve Tetkik Eserler

- Akbaş, E. (2017). Türkiye'de Çiftçi ile Köylüleri Topraklandırma Söylemleri ve Uygulamaları (1923-1939). *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1-31.
- Aktaş, T. (2010). *Üçüncü ve Dördüncü Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Alpagut, L. (2010). Atatürk Orman Çiftliği'nde Ernst Eglı'nin İzleri: Planlama, Bira Fabrikası, Konutlar ve "Geleneksel Bir Hamam". *METU*, 27, (2). 239-264.
- Aydoğan, E. Mahmutoğlu, T.B. (2013). "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10). 113-142.

- Çufalı, M. (2012). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, C.:3, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Çoker, F. (1994). *Türk Parlamento Tarihi (1931-1935)*, C.:II, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları,
- Coşkan, T. (22 Şubat 1939). “Buğday Verimini Arttırmanın Yolları”, *Ulus*.
- Coşkan, T. (16 Şubat 1939). “Ziraî Kalkınma ve Silonun Rolü”, *Ulus*.
- Coşkan, T. (25 Mart 1939). “Ziraî Meseleler: Cihan Buğday Ziraati Karşısında Türkiye”, *Ulus*.
- Coşkan, T. (12 Mayıs 1935). “Toprak Siyaseti”, *Ulus*.
- Coşkan, T. (21 Haziran 1936). “Yolları Ağaçlıyamaz mıyız?”, *Ulus*.
- Dalay, F. (1988). Atatürk, Ankara Orman Çiftliği’ni Nasıl ve Niçin Kurdu. *ATAM Dergisi* (11). 503-509.
- Ezherli, İ. (1986). *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986)*. Ankara: TBMM Yayınları.
- Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)*. (2013). (Haz.): Neziroğlu. İ. Yılmaz. T. C:I, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- Kalafat, H. (2016). Anıtkabir Nasıl İnşa Edildi. *Bianet*.
- Kaş, H. (2011). *TBMM’de Kastamonu Milletvekilleri ve Çalışmaları (1923-1946)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi / Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, Ö. (2010). Osmanlı İmparatorluğu’nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi. *OTAM*, (28). 87-106.
- Kimyon, D. Serter, G. (2015). Atatürk Orman Çiftliği’nin ve Ankara’nın Değişimi Dönüşümü. *Planlama Dergisi*. 44-63.
- Koçlar, B. (2011). Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Dersim’de Yönetim Sorunu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21. (2). 261-273.
- Koçlar, B. (2022). *Recep Peker Bir İnkılâpçının Hikâyesi*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2007)*. (2008). Ankara: TÜİK Yayınları.
- Öztoprak, İ. (2006). Atatürk Orman Çiftliği’nin Tarihi, Ankara: ATAM Yayınları.
- Öztürk, K. (1995). *Türk Parlamento Tarihi (1927-1931)*. III. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Sertel, S. (2014). Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Nüfus Sayımına Göre Dersim Bölgesinde Demografik Yapı. *F. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, XXIV, (I). 269-282.
- Sert Çavdar S. (2017). Bir Fikir Mirası Olarak Atatürk Orman Çiftliği’nin Somut ve Somut Olmayan Değerleri, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 5, (2), 225-256.
- TBMM Albümü (1920-2010)*, (2010). 1. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Tunçay, M. (2012). *Türkiye Cumhuriyet’inde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yıldırım, S. (2011). Atatürk Döneminde Sovyet Tarımını İnceleme: Resmî Geziler ve Bilimsel İş Birliği (1925-1932). *Bilig*, (57). 227-246.
- Yozgat İl Yıllığı 1968*, (1968). Sivas: Doğu Matbaası.
- Yuca, İ. S. (2016). I. TBMM’nin Yardıma Muhtaç Mebusları Meselesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9. (42). 831-845.

EKLER:**Ek-1:** Tahsin Coşkan (1890-1952)

Kaynak: *TBMM Albümü (1920-2010)*, (2010). 1. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s.480.

Ek-2: Mustafa Kemal Paşa, Atatürk Orman Çiftliği Ziyareti Sırasında Tahsin Coşkan'dan Bilgi Alırken

Kaynak: <https://www.gunboyugazetesi.com>, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

Ek-5: Tahsin Coşkan, "Toprak Siyaseti" Başlıklı Yazısı

12 MAYIS 1935 PAZAR

ULUS

SAYFA 3

Atatürke her yandan kutlama talgrafları geliyor.

Büyük Kurultayın açılması dolayısıyla Atatürk'e yurdun her yanından kutlama talgrafları geliyor. Kurultay dolayısıyla, ulusun büyük önderine ve her biri birbirinden güzel ve içten duygular taşıyan bu talgrafları gönderenleri aşağıya yazıyoruz:

AFYON

Sandıklı: Ali, ticaret odası — Afyon: A. D. Evrendilek, Afyon valisi — Afyon: Ömer Lütfi, Terakki Servet bankası — Afyon: Ali Ulumeydan, ticaret ve sanayi odası başkanı ve basyazmanı Hamdi Çağrı — Afyon: Rifat, Afyon İdman muntakası ikinci başkanı — Afyon: N. D. Evren Kaya, Halkevi başkanı — Sandıklı: Tayyare Cemiyeti — Bolvadin: Basri Okmer Şarbay başkanı ve İzzet Gemic, C. H. P. başkanı, Emin, ticaret odası başkanı, Bahri, Kurumcu başkanı — Dinar: Niyyazi Toker, Türk Tayyare Cemiyeti başkanı — Dinar: Nuri Dedeoğlu, Halkevi başkanı — Dinar: Ahmet Ata Alcaç, C. H. P. ve belediye başkanı — Dinar: Nuri Dedeoğlu, ekonomi odası başkanı — Afyon: Beydikler, Kızılay Cemiyeti başkanı — Afyon: Şakir Baran, Afyon çocuk esirgeme kurumu başkanı —

AMASYA

Amasya: Ekrem Bilgen, Halkevi başkanı — Amasya: Reis Ali — Amasya: Celal Eren, belediye başkanı — Merzifon: Vedat, halkevi başkanı — Amasya: Tarhan, C. H. P. — Merzifon: Hamdi Acar, Merzifon şarbayı —

ANKARA

Koçhisar: K. Ahmed Köpek, belediye başkanı — Koçhisar: Kâni Cemilodan, Tayyare C. başkanı — Koçhisar: Fuat Bulut, Kızılay başkanı — Koçhisar: Osman Atayyan, Çocuk esirgeme başkanı — Bâli: Fuat, C. H. P. başkanı — Nallıhan: Cevdet Eren, Nallıhan belediye başkanı — Polatlı: Evinyay, C. H. P. başkanı — Kalecik: Osman Tahir, C. H. P. başkanı — Kızılca: Halis Köpek, C. H. P. başkanı — Ankara: Rıza, Nispetiye memurları birliği başkanı — Haymana: H. Remzi, Haymana 1 No. zirai kredi kooperatifi namına — Haymana: F. Daldal, C. H. P. başkanı — Haymana: F. Daldal, belediye başkanı — Haymana: A. Bakay, Kızılay Haymana kolü başkanı — Ayaz: Ö. Yürük, belediye başkanı — Ankara: Tandoğan, Ankara İlyası — Kızılcahamam: T. Barlas, belediye başkanı — Ataç: Özyürek, belediye başkanı — Koçhisar: Said Kutlu, C. H. P. başkanı —

— Ankara: Kemal Kaya, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı — Koçhisar: Said Kutlu, Parti başkanı — Mihalgöç: H. Sarak, Parti başkanı —

ANTALYA

Akseki: H. Güksöy, C. H. P. başkanı — Antalya: Armi Günay, Çakırlar köylüsü adına muhtar — Kaş: Şükrü, C. H. P. başkanı, K. Östürk, belediye başkanı, S. Güven, ocak başkanı, Ahmet, ekonomi başkanı, M. Yücesan, Kızılay başkanı, Avni Erdem, Spor başkanı, Şükrü, Çocuk koruma başkanı — Fenike: İbrahim, Fenike C. H. P. başkanı V. — İbradı: Yılmazsoy, Unulu köyü C. H. P. başkanı — Alanya: N. Doğan, C. H. P. başkanı — Antalya: Göktepe oğlu, kent başkanı — Alanya: Mevit, Halkevi başkanı — Antalya: Ş. Karacan, C. H. P. başkanı — Manavgat: Şükrü Süzen, belediye başkanı — Manavgat: İbrahim İnal, Parti başkanı — İbradı: Arı Dilek, C. H. P. başkanı — Akseki: Tacettin, belediye başkanı —

AYDIN

Nazilli: T. Bilgen, parti başkan vekili — Nazilli: T. Bilgen halkevi başkanı — Nazilli: İsmail Akdeniz, tayyare başkanı — Nazilli: Dr. Vehbi Apaydın, Kızılay namına başkanı — Aydın: Saim, Kızılay başkanı — Aydın: Ziya, Parti Aydın Dağ nahiyesi başkanı — Aydın: Feyzi, spor kulübü başkanı — Köşk: Muharrem Balci, Kızılay başkanı — Germencik: F. Askin, Ortaklar istasyon nahiyesi parti başkanı — Aydın: Sırrı Hun, muntaka başkanı — Söke: Hüsnü Akte, parti başkanı — Aydın: Nafiz Yargın, halkevi başkanı — Aydın: Rüştü, başkanı — Aydın: Seyfi Tezer, çocuk esirgeme ikinci başkanı — Köşk: Dr. Cavid, Kızılay başkanı — Germencik: Payar Ceveran Tevfik H. V. belediye başkanı — Aydın: Hamdi Altıparmak, Cafes nahiyesi başkanı — Kocaeli: M. Yunus, Parti başkanı — Aydın: Seyfi Tezer, Ova nahiyesi başkanı — Aydın: Nafiz, parti başkanı V. — Kocaeli: M. Necib Çobanoğlu, itibari heyeti başkanı — Söke: Abdullah, Spor kulübü başkanı — Karacasu: A.

Rıza Fıfıl, C. H. P. İnce kurumu başkanı — Kocaeli: M. Yunus, spor yurdu başkanı — Kocaeli: Fehmi, Kızılay başkanı — Aydın: Salih Akbaş, Cümhuriyet nahiyesi başkanı — S. Hisar: Ahmed Hamza, parti başkanı — Söke: Kâzım Güktepe, zirai kredi kooperatifi başkanı — Söke: S. Semer, yoksul kulları esirgeme başkanı — Aydın: Sedat Ertopçu, parti başkanı — Aydın: Milli Aydın başkanı — Çine: A. Çiner, Heyet başkanı — Çine: S. Akhan, Şar başkanı — Aydın: Reşad, tayyare başkanı — Aydın: Halis Aksova, Ulusal ekonomi arttırma başkanı — Aydın: Nafiz Karabudak, belediye başkanı — S. Hisar: Ahmed Hanay, Parti başkanı — S. Hisar: A. Zülhtü, parti başkanı — Köşk: M. Salib, parti başkanı — Köşk: Salih, merkez muhtarı — Söke: Tezer, belediye başkanı — Söke: Esat İğaz, halkevi başkanı — Aydın: İbrahim, belediye ve parti başkanı — Aydın: Erkanin, vilayet daimi encümen reisi — Aydın: Kemal yağcı, nahiyesi merkez muhtarı — Aydın: Teker, vali merkez muhtarı ve parti başkanı — Aydın: Teker, vali — Nazilli: M. Aksoy, parti başkanı — Çine: Hüseyin Ersoy, Karapolu parti başkanı

BALIKESİR

Edremit: Mustafa Eğribozluoğlu, belediye başkanı vekili — Ayvalık: İsmail Vural, Küçük köy ocak başkanı — Ayvalık: Haydar, ticaret ve sanayi odası başkanı — Ayvalık: Sezer, muallimler birliği başkanı — Balya: A. Erol, parti başkanı — Gönen: K. Kök, maarif müdürü — Altınova: M. Yazaroğlu, belediye başkanı — Sındırgı: Mahmud, parti başkanı vekili — Balıkesir: Emin, idman yurdu başkanı — Bandırma: Dr. Samih, çocuk esirgeme kurumu başkanı — Bandırma: Kâşif Acar, parti başkanı — Bandırma: Dr. Kâmil Sesli, çocuk esirgeme kurumu başkanı — Bandırma: K. Acar, Şarbay — Kepsut: R. Ergün, parti başkanı — Burhaniye: T. R. Tayla, parti başkanı — Balıkesir: İbrahim Madenli, parti başkanı — Balıkesir: Faik, gençler ve idman muntakası ikinci reisi — Gönen: Arda, uçak başkanı — Bigadiç: H. R. Vehbi, parti başkanı — Balıkesir: İdman gücü — Balıkesir: Hakki, ticaret odası başkanı — Balıkesir: Zülhtü, — Edremit: Faik Barın, parti başkanı — Edremit: Faik Barın, Avcılar namına başkanı — Burhaniye: Hüseyin, belediye başkanı — Burhaniye: N. Nukan, C. H. P. başkanı yerine — Ayvalık: B. Ekin, Şarbay — Burhaniye: H. Avni, İdman yurdu başkanı — Ayvalık: İzzet Esen, belediye başkanı — Ayvalık: N. Nukan, kaza idare heyeti başkanı yerine — Ayvalık: H. Nisioğlu, ticar kulübü başkanı — Manyas: Arica, C. H. P. başkanı — Gönen: Hakki Aktün, eski Ergani sayılayı — Erdek: M. Ağan, Kızılay kurumu başkanı yerine — Gönen: ticaret ve sanayi odası müderrisi — Gönen: H. Akçalı, Şarbay — Edinçik: Süleyman, belediye başkanı — Ayvalık: Halkevi — Balıkesir: Hilmi, C. H. P. kaza idare heyeti rektifi — Balıkesir: Ece Satır, idman birlikleri yerine — Balıkesir: Abdigabey oğlu, halkevi başkanı vekili — Manyas: M. Erdil, C. H. P. başkanı — Gönen: Hüseyin Başar, Kavak C. H. P. başkanı — Bandırma: Mustafa Zeybek, İdman bölgesi başkanı — Gönen: A. Hamdi, C. H. P. başkanı — Edinçik: S. Okdem, nahiyesi heyeti başkanı — Ayvalık: İzzet Esen, Beşoğlu nahiyesi başkanı — Edinçik: A. Hapoğlu, spor başkanı — Dursunbey: Arif Ural, C. H. P. başkanı — Erdek: M. Ağan, idman ocağı başkanı — Erdek: İ. Kalalçı, Kent başkanı — Erdek: İ. Kalalçı, Kent başkanı — Mustafa Zeybek, Kültür kurumu başkanı

Toprak Siyaseti

Talak = Layiha, proje; Önemli = Mühim; Konu = Mevzu; Etki = Teşir; Türe = Adislet; Yönetici = İdarî; Darlık = İstikrar; Yadsınmak = İnkar; Aşık = Menfaat; Kotarmak = Halletmek.

Hemen iki yitidberber yukarıki başlık altında Ulus'a yazılar yazmaktayım. Sen zamanlarda bu düşünceler üzerine gazetemizde değerli yazılar görülmeye başlandı. İç Bakanlığımızın, toprak siyasetimiz hakkında hazırlanmakta olduğunu duyduğumuz kanun taslağının bir suretini değerli İç Bakanımız Bay Şükrü Kaya bana verdi. Sevinçle görüyoruz ki, memleketin en önemli derlerinden olan toprak işini hükümetimiz eline almış ve hazırlıklara da başlamıştır.

İç Bakanlığımızın hazırlanmış olduğu taslağı dikkatle okudum. Bu kanunun yapılmasını zorlayan sebepler, hükümetin "esabı muhibe, sinde en kuvvetli rakamları ve sözlerle gösterilmektedir.

Fikrimize, toprak işleri bir devletin en nazik ve güç olan işlerindedir. Bu nazik ve önemli konu üzerinde ne kadar çalışılmalı ve ne kadar uğraşılmalı yer vardır. Çünkü bu işlerdeki herhangi bir noksanlığın yapacağı etkiler büyüktür. Bu kanundan kanun taslağının önceden dikkatle gözden geçirilmesi gerekir.

Bir devletin toprak siyaseti başka bir devletin yapmış olduğu siyasetin benzeri değildir. Bu kanundan yeni toprak siyasetimizin başka bir yerde benzerini bulamaz, bu kendi ihtiyaçlarımızı uygun yepyeni bir siyaset olacaktır.

Hükümetin "esabı muhibe," sinde de yazıldığı gibi, memleketi nice kollar vardır ki ya toprağın az olmasından veya da hiç toprağına sahip olamamasından boş durmaktadır.

Ben diğer yazılarımda da söylediğim gibi bizde hiç bir vakit başka memleketlerde olduğu gibi topraksızlıktan ileri gelecek bir korku yoktur, ve olamaz. Çünkü on yedi milyonluk türk ulusuna yetişecek beşyüz milyontuk her çesid ekimlere elverişli toprak vardır. Ulusumuzun sayısız bugünkü rakamı iki katına çıkarsa da ge-

ne topraksız kalmak kaygusu yoktur. Ancak bizde görülen toprak sıkıntısı, asırlarca süren ve tüzeti yalnız sözden ibaret kalan toprak kanunlarımızın bozukluklarından ileri gelmektedir.

Sosyal kanunumuz, gerçi, toprak işlerini içine almış sanılır. Ancak açıkça söylemek gerekirse ki toprak işleri başlangıca yeni bir kanun ister. İç Bakanımızın hazırlanmış olduğu toprak kanunu da, bütün toprak işlerini içine almış bir kanun sayılamaz, bu, toprak kanunlarımızın birer parçasıdır. Bu bakımdan, memleketimiz için başlangıca büyük bir kanun hazırlanmak gerekir. Çünkü toprak işi, tekrar edeyim ki devlet ve ulusun en temelli bir işidir. Toprak siyaseti yönetsel şekillerle gerçekleştirilemez. Toprak meselesi bir defa esasından dışlanılıp topraklıktan sonra onun üzerinde her zaman oynanamaz ve oynanmalıdır! Toprak işlerinde tam bir durluk gerekir. Bunu da kanunlarımızla göstermektedir.

Bir devletin toprak siyaseti başka bir devletin yapmış olduğu siyasetin benzeri değildir. Bu kanundan yeni toprak siyasetimizin başka bir yerde benzerini bulamaz, bu kendi ihtiyaçlarımızı uygun yepyeni bir siyaset olacaktır.

Hükümetin "esabı muhibe," sinde de yazıldığı gibi, memleketi nice kollar vardır ki ya toprağın az olmasından veya da hiç toprağına sahip olamamasından boş durmaktadır.

Ben diğer yazılarımda da söylediğim gibi bizde hiç bir vakit başka memleketlerde olduğu gibi topraksızlıktan ileri gelecek bir korku yoktur, ve olamaz. Çünkü on yedi milyonluk türk ulusuna yetişecek beşyüz milyontuk her çesid ekimlere elverişli toprak vardır. Ulusumuzun sayısız bugünkü rakamı iki katına çıkarsa da ge-

Hükümetin "esabı muhibe," sinde de yazıldığı gibi, memleketi nice kollar vardır ki ya toprağın az olmasından veya da hiç toprağına sahip olamamasından boş durmaktadır.

Ben diğer yazılarımda da söylediğim gibi bizde hiç bir vakit başka memleketlerde olduğu gibi topraksızlıktan ileri gelecek bir korku yoktur, ve olamaz. Çünkü on yedi milyonluk türk ulusuna yetişecek beşyüz milyontuk her çesid ekimlere elverişli toprak vardır. Ulusumuzun sayısız bugünkü rakamı iki katına çıkarsa da ge-

Kastamonu Sayılayı

Tahsin Coşkan

Çağrı

Kamutay finans komisyonu, bugün öğleden sonra Halk Partisi Kurultay toplantısından sonra komisyon odasında sayın üyelerli toplantıya çağırır.

Türe Fakültesinin Çünkü gezintisi

Ankara hukuk fakültesinin hafızlık cuma gezintisi dün Orman Çiftliğine gidilerek yapılmıştır.

Tüzet Bakan Bay Şükrü Saracoğlu, Üniversite ve hukuk fa-

kültesi devrim dersleri profesörü Bay Hikmet, Üniversite rektörü Bay Cemil Bilisel, fakülte dekanı ve profesörleri de hazır bulunmuşlardır. Eğlenti güzel bir programla saat 16.30 a kadar sürmüştür.

Basın kurultayına girecek delegeleri seçen gazete ayarları

Ankara'daki bağımsız yazmanlarla gazete betke yazmanları ve ayarları dün "Ulus," salonunda toplanarak 25 mayısta Ankara'da toplanacak basın kurultayı için delegelerini seçmişlerdir. Gizli oyla yapılan seçimde yazmanlar adına İbrahim Necmi Dilmen, Nurrettin Artan; Akagündüz; aytar-

lar adına Mecdi Sayman, Meki Said Esen, Avni seçilmişlerdir. Seçimden sonra kongrede önerge edilmiş gereken konular üzerinde konuşulmuş ve delegelerin bu alanda çalışmak üzere aralarında toplanmalar yapılmasına karar verilmiştir.

Herkes Ankara birası içiyor

Ek-6: Tahsin Coşkan, "Yolları Ağaçlıyamaz mıyız?", Başlıklı Yazısı

SAYFA 2

ULUS

21 HAZİRAN 1936 PAZAR

Günün mesceleri:

Yolları ağaçlıyamaz mıyız?

Mevzu ehemettir. Evet, iki on bin kilometreye yaklaşan yollar, on bine yakın demiryollarımız var. Bunların iki tarafını umumiyetle ağaçlar.

Her ne kadar, bazı vilayetlerde gayretli valilerin himmetleriyle birerlerden birkaç kilometre uzaklara doğru ağaçlanmalar gözümlüyor. Yine bazı şehirlerde belediyeler tarafından dikilmeye başlandı. Fakat bunlar otuz bin kilometreye yaklaşan ve her yıl yeni yapılan şose ve demiryollarına uzayan bütün yurd yollarını çok ehemiyetsizdir.

Bunları kim ağaçlayacak? Ağaç, evet bugün o, dünden daha çok mühim bir meklemektir. O yolları süslemek vasfisine geçmez, yurdun içinde müdafaa vasfına olarak müdafaa değer. İste bu bakımdan bütün yolların telzen ağaçlandırılması önemli işlerden sayılabilir.

Yolların yaka yolları içinde ağaçlandırılması kestirimden halletmek lazımdır. İlk görünüşte büyük ve çok sayılacak olan, bu iş zannedildiği kadar güd de değildir. Yetmiş ki, bu bir yurd için olağan düşünülüp ele alınmaz.

Yurd yollarını ağaçlandırmak için ayrı bir kanun ve ayrı bir teklifata ihtiyaç olmadığı gibi, bunun için herhangi bir vekâlet bütçesine büyük paralar koymağa lüzum da yoktur. Bu sadece, sayın İsmet İnönü hükümetinin Kamuya verip emenlenmede görülmemekte bulunan, orman kanunu projeline tek bir maddede ilavesiyle kolayca halledilecek bir iştir.

Bu husustaki, düşüncelerimiz şunlardır: Memleketinde halen on yedi bin şose ve yedi bin de demiryolu ki aşığı yukarı 24-25 bin kilometre, iki yol vardır. Bu yolların iki tarafı hesab edilirse 48-50 bin kilometrelik bir uzunluğun ağaçlanması neticesine varılır.

Bu yolların, hesabını ağaçsız ka-

Aydın bu yılki pamuk ürünü

Aydın, (Husus) — Nazilli pamuk istasyonunda bu yıl daha hissolunur bir olma vardır. İstasyon yeniden yapılan iki pavilyona genişletilmiştir. Bu pavilyonlara çikrik makineleri konulacaktır. İstasyon bülgenize üretmeği kabul ettiği cins amerikan tohumundan geçen yıl 500 dönüm olmak üzere 40.000 kilo tohum almıştır. Elde edilen 30 ton cins pamuk ise İzmir borsası piyasası 40 - 41 kurşun iken Nazilide vagona teslim 48,5 kurşun satılmıştır.

Bu yıl 1000 dönüm istasyon tarlalarına 7000 dönüm istasyon mühtedinde renberlerin tarlalarına 300 dönüm Burhanlı ve 400 dönüm de Aydınlı olmak üzere 8700 dönüm damazlık tohum cinsi tohum alınmıştır. Bundan başka 1300 dönümlükte başka cins iyi tohum dağıtılmıştır. Bu yıl elde edilecek tohumla gelecek yıl 40 - 50 bin dönüm saha ekilebilecektir.

Bu tohumlar, istasyonun makineleriyle ve aletlerinin nezareti altında ekilmekte ve istasyon çapa makineleriyle çalınmaktadır. İstasyonun kıymetli direktörü Celâlden öğrenimine göre; ilk aylarda soğuk ve rutubetlenen pamuklar hastalanmış fakat son günlerdeki sıcaklardan neşvünama normal duruma girmiştir. Bugün durum % 70 normal bir halindedir. Eğer son bahar yağışlı gitmezse bu % 30 normal durum telafi edilebilir.

Zavallı işçi toprak altında kaldı. Yenışehirde Demirtopda Seyfinin İnşaatında çalışan İhsan toprak altında kalarak öldüğü anlaşılıyor ve buna sebep olanlar hakkında cumhuriyet müddemumilligince takibata başlanmıştır.

bul edip her beş metrede bir ağaç dikileceği gösününe alınacak olursa bütün vatan yolları, on milyon ağaçla tamamen çevrelenmiş olur. Halbuki mevcut yollarımız tamamen ağaçsızdır.

Birçok yolların orman içinden, derelerden, tüneller ve kayalıklardan geçmesine göre bir miktarını da bu suretle çıkaracak olursak hemen 6-7 milyon gibi çokta sayılmayacak ağaç dikmekle yollarımız, en kısa yıllar içinde ağaçlarla mutlak çevrelenmiş oluruz.

Bu düşüncemizin şu suretle halli gücü değil, hatrı mümkündür de: 1) Yeniden yapılacak belediye, hususî idare, devlet şose ve demiryollarının inşa, keşif listelerine iyi kenarlarına ağaç dikilmesini koymakla (Dikmek ve üç sene bakımak şartlı).

2) Şimdiye kadar yapılmış olan bütün yolların iki tarafına, her yıl yolların tamir masraflarıyla birlikte ağaç dikmek masrafları, belediye, hususî idare nafia, devlet demiryolları, hesabları içinde bulundurmakla. (Bir kilometrelik yolu iki tarafına yeniden dikilecek ağaçların dikim ve bakım masrafları yüz elli liraya geçmez).

3) Halen mevcut veya açılacak olan ziraat vekâletinin, hususî idare ve belediyelerin fidanlıklarında, yeni yolların dikim ve bakım masrafları için lüzum olacak fidanları parasız vermekle.

4) Ziraat vekâleti tarafından, geniş yurdun çeşitli iklimlerine göre uygun ağaç cinslerini tayin ederek her bölgenin ağaçlarını önceden tayin etmeyle.

5) Her zoru ve hatırı olmasın zannedilen ve çetin işleri bile, kundret ve gayretlerle defalarla yenmiş ve hallemiş, sayın Başbakan İsmet İnönü bu işe de mutlak surette elini koymasın; ağıla süsüne ekilemez ki, memleketin bütün yolları hem de on yıllar daha önce hepsi ağaçlanmıştır...

Kastamonu Sanlavı

T. COŞKAN

Güneş tutulması

Sovyet Rusya'daki tetkikler büyük bir başarı ile neticelendi

Moskova, 20 (A.A.) — İlim akademisinin güneş tutulmasını tetkik komisyonu reisi Profesör Gerassimov'un ehemiyetli gözlemlerinde nakladığımız elde edilen neticelerin mükemmel olduğunu söylemiştir.

Sovyet ve yabancı dilmen güneş atmosferi ilminde, misli olmayan vesikalar toplanmıştır. Bilhassa bu iş için hazırlanmış olan bir balon Krasnodar'da 4.100 metre yüksekliğinde saat 27 dakika süren uçuş esnasında güneş tutulmasını bütün safahaları tesbit eden 1.000 resim almıştır. Kabarovka'ya hava fena olduğundan bir tayyare 4.900 metre yüksekliğinde resimler almıştır.

Uzak sarıkta Kulbışevski devlet astronomi müessesesi yalnızca Aynışayının nazariyesini tevakkü işi ile uğraşmış ve bütün programı başarı ile bitirmiştir. Enstitü 14 resim almıştır.

Ekonomi bakanlığının hazırlanacağı nizamnameler

Ticarette taşıyın men ve ihracatın mirakabe ve korunmasına dair kanuna ek olarak çıkarılan ve 15 haziranla meyyete giren kanunun hükümlerine tevakkü, Ekonomi bakanlığı tarafından, ihraç maddelerimizin kontrolü için ayrı ayrı nizamnameler hazırlanmıştır.

Türkoğlu, bu hususta rakib memleketlerde meşhur olan yeni mevzuatın istifade etmekte ve bunlar üzerinde tetkikler yapmaktadır.

Türk Dili bülteninin 14 üncü sayısı çıktı

İstanbul, 20 (A.A.) — Türk dil kurumu genel sekreterliğinden:

Türk dili bülteninin 14 üncü sayısı çıkmıştır. Kurum genel merkez kurullarından Konya sayılı Profesör Namık Önkent ikinci Türk dili kurultayında Türk ve arab dil birliği üzerine verdiği tez bu sayıdadır.

Türk dili bülteninin her sayı 30 kuruştur. On sayının abonesi üç liradır. Satış ve abone yazısına merkez İstanbul'da Ankara caddesinde Türk kitabevi bünter şirkettir.

Türk dil kurulumun başlıca çalışmalarını ve bunların yerini, koyulmasını toplanan Türk dili bülteninin sayın okurlarına değer verecektir. Birinci abone yolum tam talımı kalmasını olmasa yüzünden edimlik işiyenlerindeki yerine getiremiyoruz İkinci abone yolumda da böyle bir güçlüğü uğramak için şimdiden abone yazılmak gerekir.

Türk dili bülteninin 15 nci sayısı da Dr. Profesör Saim Ali Dilemen'in Türk kelte sözlüğü karıştırmalarına dair bir etidü havi olarak basılmaktadır.

Tutulmuş kaçakçılar

Geçen bir hafta içinde gümrük muhafaza şubesi iki yüz seksen bir kaçakçı, üç bin dört yüz elli üç kilo gümrük kaçağı, yuz on dokuz kilo inhisar kaçağı, otuz üç bin dört yüz kırk defter sigara kağıdı, bin üç yüz yirmi paket sigara, yüz seksen üç altın lira, kırk sekiz Türk lirası, kırk beş gram eroin, üç tip neo kobain, bir tüklet ile kırk yedi kaçakçı hayvanı ele geçirilmiştir.

Bahkiesirde Ceviz büyüklüğünde dolu

Bahkiesir, 20 (A.A.) — Bugün Bahkiesir'de şiddetli dolu düştü. Her biri ceviz büyüklüğünde bu parçalar, bahkiesirde düşen dolu bazı ağaçların yapraklarını yer döktü. Dolu bir kaç dakika devam ettiği için mahsul kayda değer bir zarar vermemiştir.

Gündelik TÜRK PRİNCİ

(Baş 1. inci sayfa)

Çeltik iğinci bir memleket meselesi olarak ele alınması ve buna ait hükümlerin tatbiki için lüzum olan parayı, devlet; hükümet bütçesinden veya unumi bir vergi şeklinde alınmadıkça, doğrudan doğruya bu ziraatten faydalanacak olanların temini tercih etmiştir. Çeltik ziraatı ile uğraşan her vatandaşın bir hektar başına vereceği 600 kuruş gibi az bir para; mü tahsilin alın terini derlendiren ve pirinci ihracat maddelerimiz arasına sokulacak olan yeni hükümlerin tatbiki kafi gelecektir. Ekime yeni başlanmış olduklarında dolay çeltik alanları dar ve bu yüzden geliri komisyon masraflarını karşılamayan yerlere Ziraat Vekâleti kendi bütçesinden yardım edecektir.

Yeni kanunun; bilhassa sibi tedbirleri önünde durmamak mümkün değildir. Artık çeltik iğincinin yatacakları yerler sibi tartılara uygun olacak iyi ve kin verilecektir. İş saatleri tesbit edilmiştir.

Türk princinin yarımına emniyet ve ümidle bakılabilir.

Dahiliye Vekili ve C. H. P. genel sekreteri B. Şükriü Kayanın reişliğinde toplantılar

Yeni deruhte etmiş oldukları parti işleri hakkında aydınlatılmak ve habishalleri ypbilmek üzere aşağıda adları geçen valilerinin, 23 haziran salı günü, parti kurduğunda, Dahiliye vekili ve Cumhuriyet Halk partisi genel sekreteri B. Şükriü Kaya'nın reişliğinde toplanacaklardır, dünkü sayımızda, haber vermiştik. Bundan sonra, Edirne ve İzmirde iki iğtina daha yapılacak ve bu toplantılara bu iki şehre kompu vilayetlerin valileri iştirak edeceklerdir. Ankaraya çağırılan valilerimiz şunlardır:

Bilecik valisi Ali Rıza Oskay, Eskişehir valisi Talat Öncel, Kütahya valisi Sedat Erim, Bolu valisi Salih Cemal Gülen, Zonguldak valisi Halit Ak-

soy, Kastamonu valisi Tevfik Talat Demirkan, Ankara valisi Nevzat Tandoğan, Sincop valisi Süreyya Yurdakul, Samsun valisi Fuad Tokatlı, Çorum valisi Ziya Tekeli, Amasya valisi Kadri Uçok, Tokat valisi Faiz Ergun, Kayseri valisi Nami Toker, Niğde valisi Faik Usta, Konya valisi Cemal Barak, Yozgat valisi B. Baran, Seyhan valisi Tevfik Hadi Bayсал, Malatya valisi Etem Akıncı, İçel valisi Rüknettin Sözer, Gaziantep valisi Ali Rıza Çevik, ordu valisi Hüryi Sirtkizli, Giresun valisi Feyyaz Beut, Afyon valisi Durmuş Erendilek, Kırşehir valisi Mıtat Saylan, Sivas valisi vekili Ahmed Refik Noyan, Maraş valisi Adil Bayman, Çankırı valisi Deriş Hüsnü Uğruen.

Pamuk ipliği fiyatları

Endüstriyel mamulâtın maliyet fiatlarını teklif ve toptan maliyet fiatlarını tesbit komisyonuna istinaden iktisat vekâleti tarafından pamuk ipliği fiatları tayin edilmiştir.

Yeni fiatlar 1 temmuzdan itibaren meri olacaktır. Bu tesbit keyfiyeti müstehlik ve küçük dokuma sanayii lehine büyük bir hareket sağlayabilir.

Tenzilat nisbetleri bilhassa 10 numaraya kadar olan cinslerde fazladır. Bu fazlalık Adananın iki ay evvelki fiatlarına nazaran % 16, en fens satış mevamini olan son ayın fiatlarına nazaran da % 8 dir. Tenzilat nisbeti İzmir fabrikalarının iki ay evvelki fiatına göre ise % 25, ve şimdiki satış fiatına nazaran % 22 yi bulmaktadır.

10 numaradan sonraki cinslerin fiatlarında tenzilât nisbeti azalmaktadır. Bu nisbet Adananın en son fiatlarında vasaati olarak % 5, İzmir fiatlarında ise % 10 derecesindedir. Pamuk ipliği fiatlarının tenzilâtında Vekâlet başlıca şu faydaların temini ni istihaf etmektedir.

1. — Fenni bakımdan 10 numaraya kadar memleketin adı cins pamuklarını kullanmak lazim gelir. Ve bu numaraya kadar tenzilât yapılmakla, yurdun iyi cins pamukları olan İzmir, iğdir ve Adana inane pamuklarının aşağı numaralar için kullanılmaması ve bu numaralar için daha ziyade Adananın ucuz yerli cins pamuklarının kullanılmasını temin edilebilecektir. Neticede fabrikalar arasında kendiliğinden bir taksimî imal vücut geliyor.

Filhalikta bu suretle bilhassa iyi cins pamuk kullanın İzmir ve İstanbul fabrikaları ince iplik, Adana fabrikaları ince kalın iplik kullanmak vaziyeti husule gelecektir.

2. — Pamuk ipliğinin en esaslı müsterisi el tozğah ile küçük dokuma sanayiidir. Küçük dokuma sanayii, büyük fabrikaların yüksek fiatla iplik satmaları ucursine karşı muşkil bir vaziyette kalmıştır. Fiaatların tesbitinde bu halin önüne geçilmiş olmaktadır. Küçük sanayi bu sayede daha iyi ve normal bir tarzda hımsaye ve inkişafa mazhar olacaktır.

3. — Fiaatlarda yapılan tenzilât, istihlakın artmasına, fabrikaların daha fazla çalışarak daha fazla istihsal etmelerine ve maliyet fiatının düşmesine sebep olacaktır.

Bu en mühim faideler daha ilâve edilecek bir çok hayırlı neticeler de vardır. Bunlardan birisini bilhassa zikrederim:

DİL KÖŞESİ

18 haziran tarihli bir ohşam gazetesinde bir başlık: "19 haziran 1936 küsüla küllisi" henüz karışığı bulunamayan tabeleri, haydi, kullanmak zorundayız, diyor. Fakat şu küsüla yazınsa terkihrine veda etmemekte bu kadar sarımsız manas nedir.

Kaldı ki, burada küllî helimesine "tam", "bütün" gibi karışıklar bulunabileceği gibi küsüla halk, bildik bileli, güneş tutulması der.

Bu başlık "güneşin tam tutulması" şeklinde koysak, fena mı ederdik? Bu vesile ile bir nohtaya daha ilgiselim: Gazetemizin birteyipe arab kadilerini göre soplunmuş masdarat hullarıyorlar. Halbuki bir dilin erkiniği, içinde yabancık kaide bulunmaması emredir. Mesela "ingiliz donanması tahkiye ediyor." diyeceğimiz yerde burada "İngil babı" masdaratı çözüo "kuşvellenitiliyor" demek, pekâlâ, mühtândir.

Türk okurların anlaması bakımından "kuşvellenirmek" tahkiye etmek" ten çok daha aptıktır.

Ankara Birası Mevsimin En Güzel içkisidir

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala zen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

ıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar atışması bulunmamaktadır